

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 2 $\frac{1967}{XV}$

Z OBSAHU

Petr Miroslav, Federální stát a vnitřní zdroje akumulace pro fixní kapitál v USA — Němec Zdeněk, Výskum vývoja slovenského železnorudného baníctva v rokoch 1918—1938 — Kočiščák Mikuláš, Niektoré teoretické problémy socializmu v nemarxistickej ekonomickej literatúre — Husár Jaroslav, Riadenie a plánovanie v Juhoslávii — Šarmír Eduard, O zameraní priemyselného výskumu a vývoja vo vyspelých kapitalistických krajinách — Sedlák Mikuláš, Management, jeho rozvoj a zameranie — Recenzie — Zprávy

---

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

State

Petr Miroslav, Federální stát a vnitřní zdroje akumulace pro fixní kapitál v USA	97
Němec Zdeněk, Výskum vývoja slovenského železnorudného baníctva v rokoch 1918—1938	118

Konzultácie

Kočiščák Mikuláš, Niektoré teoretické problémy socializmu v nemarxistickej ekonomickej literatúre	133
---	-----

Prehľady

Husár Jaroslav, Riadenie a plánovanie v Južoslávii	145
Šarmír Eduard, O zameraní priemyselného výskumu a vývoja vo vyspelých kapitalistických krajinách	160
Sedláč Mikuláš, Management, jeho rozvoj a zameranie	168

Recenzie

Postavenie československej ekonomiky v medzinárodnej delbe práce — M. Šikula	183
Úloha poľnohospodárstva pri výžive obyvateľstva v najbližších desaťročiach — V. Bauch	184
Socialistické financie a vedeckotechnický rozvoj — M. Kováč	187
Jirges M., Trh spotrebných tovarov v novej sústave riadenia — L. Rendoš	188
Galbraith Virginia L., World Trade in Transition (Svetový obchod v prerode) — R. Lacko	189
Slovníkové diela nakladateľstva Elsevier Publishing Company — E. Kudrna	190
O rozdieloch v ekonomickej úrovni JRD — K. Vlachynský	191

Zprávy

O aktuálnych problémoch EHS (J. Erben)	194
Zpráva z obhajoby dizertačnej práce na Ekonomickom ústave SAV v Bratislave (K. France)	197

Vedúci redaktor Ernest Freistadt

Tajomníčka redakčnej rady Katarína Rybanská
zastupuje Andrea Takáčsová

Redakčná rada: Jozef Dančo, Ján Ferienc, Zdeněk Hába, Štefan Heretik, Félix Hutník, Jan Iša, Anton Klas, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Andrej Lantay, Jaroslav Němec, Ivan Okáli, Viktor Pavlenda, Pavel Rapoš, Jozef Rosa, Jozef Sojka, Miloš Švantner, Ján Tomčáni, Pavel Turčan

Adresa redakcie: Bratislava, ul. Obrancov mieru 4, tel. 357-61—5

Toto číslo bolo redakčne spracované v decembri 1966

MIROSLAV PETR

Federální stát a vnitřní zdroje akumulace pro fixní kapitál v USA

Hospodářská opatření federálního státu, která v letech po druhé světové válce ovlivňují vytváření zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací USA, je možno z hlediska jejich funkčních zaměření rozdělit zhruba do dvou skupin.

Do první lze začlenit opatření, jež zavádějí evidenci, kontrolu a regulaci čerpání těchto zdrojů z kapitálového trhu.

Druhá zahrnuje opatření, která upravují a začasté nově ustavují podmínky pro přednostní vytváření vnitřních zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu a která také podněcují k jejich využívání.

Z obou skupin nabývá v poválečných letech rozhodujícího významu druhá.

Je tomu tak předně proto, že opatření, která zavádějí evidenci, kontrolu a regulaci čerpání vnějších zdrojů akumulace, představují do značné míry jejich limitování a takto nepřímou vytvářejí prostor pro rozšíření vnitřních zdrojů.

Zvýšení významu úpravy a ustavování podmínek pro přednostní vytváření vnitřních zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu průmyslových korporací vyplývá dále z toho faktu, že v oblasti hospodářských funkcí státu je tradiční zajišťování všeobecných a vnějších podmínek vývoje kapitalistické výroby zcela výrazně doplňováno aktivním průnikem do jednotlivých sfér reprodukčního procesu s cílem podnítit a stabilizovat jeho vzestupný rovnovážný pohyb. Přitom zásahy federálních hospodářských orgánů do nitra reprodukčního procesu se uskutečňují soustavně, frontálně, v masovém měřítku a ve srovnání s léty druhé světové války, kdy v tomto pojetí vznikly, postihují nejen vojenskou, nýbrž v širokém rozsahu i civilní průmyslovou výrobu.

Z těchto důvodů se budeme v této stati zabývat jen těmi hospodářskými opatřeními federálního státu, jež se vztahují k oblasti tvorby vnitřních zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací.

V základě jde o zavádění takových opatření, která upravují a ustavují výhodné výchozí ekonomické podmínky pro tvorbu vnitřních zdrojů, ur-

čených pro nákup prvků fixního kapitálu; některá z nich představují soubor ekonomických podnětů pro urychlené vytváření těchto zdrojů. Věcně sem patří také ty zásahy federálního státu, jež v podstatě znamenají vyvíjení přímého aktivního tlaku, směřovaného k tomu, aby průmyslové korporace — při zavedené evidenci, kontrole a regulaci tvorby vnějších zdrojů a při daných omezeních — plně využívaly státem konstituované pozitivní ekonomické podmínky pro přednostní vytváření uvedených vnitřních zdrojů akumulace.

Co do původu a povahy se jedná především o různé aspekty fiskální hospodářské politiky federálního státu. Jiné státní zásahy mají jen podpůrný nebo průvodní charakter.

Uvedená opatření působí jednak přímo při vytváření vnitřních akumulčních zdrojů v procesu amortizace fixního kapitálu a tvorby nerozdělených zisků a jednak zprostředkovaně, to jest prostřednictvím tržních vztahů.

1. Federální opatření v oblasti amortizace kapitálu a vytváření fondů nerozdělených zisků

a) K charakteristickým rysům poválečné fiskální hospodářské politiky federálního státu patří pozitivní ovlivňování amortizace kapitálu. Děje se tak pomocí celé škály ustanovení a operací daňové soustavy.

Amortizace fixního kapitálu a s ní související vytváření odpisových fondů (Depreciation Funds) je důležitým vnitřním zdrojem akumulace kapitálu. Ustanovení, jež upravují podmínky amortizace kapitálu, jsou tudíž také zároveň ustanoveními, která upravují podmínky akumulace kapitálu.

Na první pohled jde o rozdílné věci. Amortizace a akumulace fixního kapitálu jsou pojmově rozdílné. Jedná se o různé stupně reprodukce fixního kapitálu, o jeho prostou a rozšířenou reprodukci.

V hospodářské praxi průmyslových korporací USA, ovlivňované a usměrňované fiskálními opatřeními a operacemi federálního státu, nelze však tak přesné rozlišení mezi amortizací a akumulací fixního kapitálu vést.

Předně proto, že průmyslové korporace provádějí v poválečných letech především urychlenou amortizaci. Ta umožňuje podstatné zvýšení odvodů do odpisových fondů a jejich brzké naplnění na úroveň hodnoty prosté obnovy fixního kapitálu. To dovoluje, aby v rámci prosté obnovy byly zaváděny technicky dokonalejší a ekonomicky efektivnější prvky fixního kapitálu ve srovnání s těmi, které byly amortizovány. V tomto smyslu obsahuje i prostá reprodukce fixního kapitálu momenty jeho rozšířené reprodukce. Jinak řečeno, to znamená, že prostředky amortizačních fondů jsou ve větší míře vynakládány na obnovu morálně opotřebovaných než na obnovu fyzicky opotřebovaných prvků fixního kapitálu. Vyplyvá

to ze skutečnosti, že tempo morální opotřeby mechanizovaných a automatizovaných částí pracovních prostředků předstihuje v poválečných letech tempo jejich fyzické opotřeby více než kdy předtím. Tyto vztahy nacházejí svůj konkrétní výraz v tom, že průmyslové korporace vytvářejí zpravidla jednotný fond odpisů a prostředků na obnovu morálně opotřebovaných prvků fixního kapitálu (Depreciation and Obsolescence Fund). V této podobě je také tento fond uváděn v bilanci aktiv a pasiv průmyslových korporací, jež musí být pravidelně ročně vypracována a zaslána jako součást podrobné rozborové zprávy hospodářským orgánům federálního státu.

Za druhé, je třeba uvážit, že urychlení amortizačního procesu je běžně docilováno tím, že odpisové fondy jsou navíc dotovány prostředky ze zisků. Do odpisových fondů se tedy převádí v peněžním vyjádření nejen hodnota opotřebovaného fixního kapitálu, ale také část zisku, základního zdroje akumulace kapitálu. Tento proces nemění sice velikost hodnoty opotřebovaného kapitálu, vnáší však další změny do skladby a povahy odpisových fondů. Jejich přeměna ve fondy akumulace se za těchto podmínek stupňuje.

Základní stránky amortizace fixního kapitálu průmyslových korporací jsou upravovány četnými opatřeními.

V prvním poválečném období, kdy existovala poměrně dostatečná odložená poptávka po výrobních prostředcích, přestaly platit normy amortizace z let druhé světové války a byly zavedeny normy méně progresivní. Potřeba zvýšené amortizace fixního kapitálu byla řešena zvláštními odpisovými povoleními, vydávanými fiskálními institucemi, zvláště Federálním pokladním úřadem. Zvýšená amortizace byla povolována hlavně vojenskému průmyslu; z civilního průmyslu pak předně těm podnikům, které byly prohlášeny za vojensky důležité.

Četné průzkumy amortizační praxe i odpisových záměrů průmyslových korporací však prokázaly, že povolené normy odpisů jsou nedostatečné a nejsou v souladu se skutečně prováděnou nebo předvídanou amortizací. Ukázalo se, že většina průmyslových korporací amortizuje nebo hodlá amortizovat svá výrobní zařízení a stroje včetně nákladů na instalaci v pěti letech, některé z nich — zejména v elektrotechnickém, strojírenském, chemickém a automobilovém průmyslu — dokonce ve třech nebo i ve dvou letech.¹ Jiné průzkumové zprávy dosvědčovaly vzrůst investiční nákladnosti na technické vybavení pracovního místa pro jednoho produktivního pracovníka a současně vyslovovaly požadavek takové daňové úpravy, která by podněcovala vytváření vnitřních zdrojů akumulace včetně amortizačních fondů i široce založenou a trvalou investiční činnost.²

Požadovaná úprava byla provedena vydáním souborného federálního

¹ Srovnej Graham Hutton, *We Too Can Prosper, The Promise of Productivity*, The Mc Millan Company, New York 1954, 83—85.

² Srovnej I. Esser—L. Merten, *Steuern in USA*, München 1956, 8.

daňového zákona z roku 1954. Zákon povoloval snížení sumy zdanitelného zisku o tu jeho část, jež bude převedena do odpisového fondu nebo do fondu obnovy morálně opotřebovaných prvků fixního kapitálu. Současně připustil použití nových odpisových metod. Dovolil použít vedle dosavadní lineární metody odpisu i takzvanou degresivní metodu, a to ve dvou variantách. Jsou to metody urychlených odpisů.³

Ustanovení daňového kódu, které umožnilo zkrácení zdanitelného zisku ve prospěch fondu odpisů nebo fondu pro obnovu technicky a ekonomicky zastaralých prvků fixního kapitálu, uvolnilo hranice amortizace. Obdobnou úlohu mělo zrušení státní kontroly cen. Obě opatření zároveň představují ekonomickou pobídku k provádění urychlené amortizace na úkor uvedených činitelů cenové struktury výrobků. Působí rovněž na změnu složení a povahy amortizačních fondů.

V průběhu poválečných let se začala v americkém průmyslu stále výrazněji prosazovat tendence přednostní a zvýšené amortizace výrobního zařízení a výrobních strojů. Menší význam je připisován amortizaci výrobních budov a staveb.⁴ Současně je kladen větší důraz na vytváření fondů pro obnovu těch základních prvků fixního kapitálu, u nichž se v budoucnu počítá s vyšší morální opotřebou.

Na podporu této tendence vydal Federální pokladní úřad v roce 1962 nové amortizační směrnice. Zavádějí zkrácení užitečné životnosti amortizovatelného kapitálu, a to ve větší míře u výrobního zařízení a strojů. Životnost výrobních budov se nezměnila. „Stanovená nová životnost automaticky připouští rychlejší odpisy pro 70—80 % výrobního zařízení a strojů, jež jsou v současné době v provozu. Životnost průmyslových výrobních zařízení a strojů je nyní v průměru o 32 % kratší, než byla podle starých směrnic.“⁵

Na základě těchto ustanovení mohou být některá průmyslová zařízení a stroje předních korporací odepsány v průměru během 3—4 roků.

Nová úprava amortizace také dovoluje — podobně jako úprava z roku 1954 —, že zvýšené odpisy mohou krátit velikost zdanitelného zisku korporací. Posledně zmíněné opatření jednak umožňuje realizaci nově zavedených urychlených odpisů, jednak rozšiřuje ekonomické podněty fiskální

³ Lineární metoda odpisů záleží v tom, že průmyslové společnosti odpisují každoročně, až do skončení životnosti investice, stejnou částku. Degresivní metoda zavádí urychlené odpisy v tom smyslu, že amortizované kvóty jsou větší v prvním období používání investic a klesají s přibývajícím dobou jejich užívání. První varianta degresivní metody umožňuje provádět každoročně 20 % odpisy z celkového dosud neodepsaného fixního kapitálu. Její druhá varianta dovoluje průmyslovým společnostem uskutečnit každoročně v letech po sobě jdoucích odpisy ve velikosti 10/55, 8/55, 7/55 atd. ze základní pořizovací ceny investice.

⁴ Srovnej Graham Hutton, *We Too Can Prosper, The Promise of Productivity*, The Mc Millan Company, New York 1954, 79.

⁵ *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington 1963, 136.

povahy pro vytváření amortizačních fondů i fondů pro obnovu morálně opotřebovaných prvků fixního kapitálu. Je však třeba říci, že toto další rozšíření ekonomických podnětů se vztahuje hlavně na větší průmyslové korporace, neboť urychlené odpisy ve zmíněné podobě jsou velmi rozsáhlé a mohou být prováděny jen těmi výrobními jednotkami, které disponují velkými zisky.

Ze statistických údajů o velikosti, skladbě a vývoji vnitřních zdrojů akumulace kapitálu průmyslových korporací lze usoudit, že amortizace fixního kapitálu dosáhla v padesátých letech a v první polovině let šedesátých úrovně, která odpovídá pobídkovým záměrům uvedených fiskálních opatření.⁶

V této souvislosti není od věci podotknout, že úroveň amortizace fixního kapitálu, dosažená v praxi průmyslové výroby USA v první polovině šedesátých let, je podstatně vyšší ve srovnání s onou úrovní amortizace, která byla v buržoazní ekonomické literatuře koncem čtyřicátých let považována za přiměřenou vysokému stupni vývoje výroby.⁷

b) Druhým důležitým vnitřním zdrojem akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací je nerozdělený zisk. Jeho velikostní určení je dáno postupným odpočtem daňových odvodů z celkového zdanitelného zisku a dividend ze zdaněného zisku. Nerozdělené zisky se soustřeďují ve fondech kapitálových zásob průmyslových korporací. Fond kapitálových zásob je obvykle představován kontem kapitálových přebytků (Surplus Account).

Význam fondu kapitálových zásob je dán jeho zaměřením. Je vytvářen s cílem působit jako stabilizační faktor, který má zajišťovat poměrně vyrovnaný a dynamický vývoj hospodářství. Zároveň je, jak už uvedeno, v podobě nakupeného nerozděleného zisku druhým důležitým vnitřním zdrojem akumulace kapitálu průmyslových korporací.

Federální hospodářské instituce ovlivňují velikost nerozděleného zisku, a tím i vytváření fondu kapitálových zásob jednak nepřímou — zejména daňovými ustanoveními a operacemi — jednak přímým aktivním působením a přímými zásahy.

Berní ustanovení umožňují uplatnění rozmanité škály daňových odvodů, a tak různě upravovat velikost zdaněného i nerozděleného zisku.

Berní ustanovení z let po druhé světové válce, posuzovaná z tohoto hlediska, jsou v základě dvojího druhu.

⁶ Příslušné statistické údaje budou uvedeny v dalším textu této statě.

⁷ Například Joseph A. Schumpeter v úvaze o ekonomických možnostech USA v letech po druhé světové válce soudí, že roční amortizační odpisy v rozmezí 8—12 % jsou dostačující pro zajištění vysokého stupně výroby. Uvádí:

„Amortizační odpisy o velikosti deseti až dvanácti procent nejsou nepatříčně vysoké pro systém, který se vyvíjí na vysokém stupni produkce. Osm až deset procent pro »nové« investice je jistě hojně a dokonce, podle četných úsudků, příliš mnoho.“

Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, second edition, Harper and Brothers Publishers, New York and London 1947, 384.

Především jsou to ustanovení dílčí, příležitostné a dočasné povahy, jimiž byla doplněna nebo částečně pozměněna existující daňová soustava.

Za druhé, jsou to ta berní ustanovení, která představují dlouhodobou a koncepční úpravu velikosti i použití zdaněného a nerozděleného zisku. Konstituují opatření, jež soustavně usnadňují a podněcují zvětšování vnitřních zdrojů akumulace kapitálu průmyslových korporací v podobě nakupeného nerozděleného zisku; zavádějí úpravy, jež stimulují zvýšené vytváření uvedených vnitřních zdrojů především pro rozšířenou reprodukci výrobního zařízení a výrobních strojů.

Do této kategorie spadají v podstatě ustanovení souborného federálního zákoníka daní a vnitřních dávek z roku 1954 a daňového zákona z roku 1962, kterým bylo legalizováno provedení rozsáhlé dlouhodobé daňové reformy v průběhu příštích let.

Daňový kód z roku 1954 působil příznivě na vytváření vnitřních zdrojů akumulace kapitálu průmyslových korporací v podobě nerozdělených zisků těmito opatřeními:

Podstatným zmenšením takzvaného dvojího zdanění zisku, povolením sestavovat sumární koncernové bilance ztrát a zisků a zrušením zdanění úroků, plynoucích z držby obligací federálního dluhu.

Větší význam v uvedeném smyslu měl daňový zákon z roku 1962. Snížil míru zdanění zisků velkých korporací z 52 % na 47 %, což představuje úroveň, která existovala v období před korejskou válkou. U menších korporací došlo ke snížení z 30 % na 27 % z ročního zisku do výše 25 000 dolarů. U zisku nad 25 000 dolarů zůstala míra 52 % nedotčena s tím, že později i tato skupina dozná snížení na 47 %.

Dosavadní zdanění individuálních příjmů, které bylo do roku 1962 vymezeno rozpětím 20—91 % podle velikosti individuálních příjmů, bylo redukováno na rozpětí 14—65 %.⁸

Snížení míry zdanění zisků korporací a individuálních příjmů je programováno ve třech etapách. První započala 1. července 1963, druhá 1. ledna 1965. V těchto dvou obdobích byla obojí daň snížena o 11 mld. dolarů.⁹ Doba zahájení třetí etapy snižování zdanění nebyla stanovena. Celkové úspory, které vzejdou z redukce míry zdanění zisků korporací a individuálních příjmů po úplném provedení dlouhodobé daňové reformy, se odhadují na 13,5 mld. dolarů.¹⁰

Značný význam pro tvorbu vnitřních zdrojů akumulace kapitálu prů-

⁸ Číselné a faktické údaje převzaty z *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1963, str. XVII a 44.

⁹ Srovnej *Federal Reserve Bulletin*, Board of Governors of the Federal Reserve System, Number 1, Washington January 1966, 1 a 7.

¹⁰ Srovnej *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1963, 44, a také stejnojmenný pramen z ledna 1964 na straně 53.

myslových korporací má to ustanovení daňového zákona z roku 1962, které umožňuje, aby Federální pokladní úřad, vrcholná federální fiskální instituce, poskytoval uvedeným korporacím úvěr na investice, a to z prostředků jejich daňových odvodů. Úvěr se povoluje a poskytuje ve výši 7 % pro investice do amortizovatelného výrobního zařízení a strojů. Velikost sedmiprocentního úvěru se stanoví u investic s užitečnou životností od osmi roků výše z plné jejich pořizovací ceny, u investic s ohodnocenou životností od šesti do osmi roků ze dvou třetin jejich ceny a posléze u investic se životností od čtyř do šesti let z jedné třetiny jejich ceny. Může dosáhnout plné částky daňových odvodů u daní ze zisků do 25 000 dolarů, u daní ze zisků nad 25 000 dolarů může obnášet jejich čtvrtinu. Vztahuje sa na všechny investice průmyslových korporací do velikosti 50 000 dolarů ročně.¹¹

Vedle toho, že fiskální opatření v oblasti stanovení a provádění daňových odvodů ze zisků svou stimulační povahou nepřímo působí ke zvýšené tvorbě vnitřních zdrojů akumulace kapitálu průmyslových korporací, dočká se ze strany federálních hospodářských institucí i k přímé evidenci a kontrole v tomto směru.

Uvedli jsme už, že nerozdělený zisk, to jest zdaněný zisk, redukováný odpočtem vyplacených dividend, vchází do fondu kapitálových zásob. Tento fond má funkci stabilizačního faktoru výroby a současně druhého důležitého vnitřního zdroje akumulace kapitálu průmyslových korporací.

Protože tato jeho podvojná funkce má značný význam z národohospodářského hlediska, je jeho dotování, skladba, celkový stav a pohyb evidován a kontrolován federálními hospodářskými orgány. Analytickové Komise pro cenné papíry a burzy sledují a kontrolují základní dělení zdaněného zisku na dividendy a tu jeho část, která vchází do fondu kapitálových zásob. Zejména kontrolují, zda dividendy nejsou vypláceny v míře, jež by ohrožovala dotování fondu kapitálových zásob. Dotování tohoto fondu je považováno federálními hospodářskými orgány za přednostní. Porušení této zásady se projeví negativně na jeho celkovém stavu a pohybu, a tudíž i na plnění jeho funkce.

Evidence a kontrola fondu kapitálových zásob — jeho doplňování, stavu, pohybu a také struktury — federálními hospodářskými orgány se uskutečňuje na základě podrobných znalostí hospodaření průmyslových korporací. Tyto jsou povinny podle předpisů Komise pro cenné papíry a burzy nejen pravidelně ročně zveřejňovat podrobné hospodářské výroční zprávy, ale také uvedené i jiné údaje, potvrzené hospodářskými experty, poskytovat federálním hospodářským orgánům.¹²

¹¹ Číselné a faktické údaje převzaty z *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1963, 137.

¹² Státní evidence a kontrola veškerého hospodářského podnikání, provozovaného na základě cenných papírů, a tedy i podnikání akciového včetně průmyslových korporací, je v USA prováděna Komisí pro cenné papíry a burzy. Ze svého postavení centrálního

Především je to výkaz o důchodech (Income Statement), dále zevrubná bilance aktiv a pasiv (Assets and Liabilities Balance) a z ní zvláště detailně vypracovaný výkaz o přebytcích (Surplus Statement). Federální hospodářské orgány si mohou navíc vyžádat doprovodné a doplňující zprávy o vývoji hospodářství v průběhu roku. Uniformní podoba výročních rozborových zpráv a jejich dílčích výkazů není předepsána. Je však stanoven určitý soubor přesných a srovnatelných údajů, které musí být uvedeny.

2. Působení federálních hospodářských opatření na tvorbu zdrojů akumulace kapitálu průmyslových korporací prostřednictvím tržních vztahů

Vedle přímých a nepřímých zásahů federálního státu, jež jsou směřovány bezprostředně do oblasti vytváření vnitřních zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu průmyslových korporací, je třeba ještě uvést opatření, která ovlivňují vytváření vnitřních akumulčních zdrojů prostřednictvím tržních vztahů.

Toto zprostředkované působení se v poválečných letech uskutečňuje předně ve formě už uvedeného postupného snižování míry zdanění individuálních příjmů a z toho vyvěrajícího přiměřeného zvyšování spotřebitelské poptávky, jež opět podporuje vytváření investičních zdrojů.

Co do významu a důležitosti však vystupují do popředí zejména federální fiskální výdaje na trhu spotřebního zboží.

Federální fiskální výdaje, jež rozšiřují existující koupěschopnou poptávku v oblasti trhu spotřebních předmětů, podněcují výrobu druhé a odvozeně i výrobu první skupiny společenské výroby. V obou skupinách zvětšují reálné možnosti akumulace kapitálu vůbec a akumulace pro investice do fixního kapitálu zvláště.

Pro méně obecné posouzení zmíněného zprostředkovaného působení fiskálních výdajů je žádoucí se aspoň velmi stručně dotknout jejich ekonomického obsahu, skladby a zaměření.

V letech po druhé světové válce byly federální rozpočtové výdaje financovány z daní a státních půjček.¹⁵ Daně i státní půjčky představují znovurozdělení existující kupní síly, buď pohotové, nebo dočasně odložené. Daně, přeměněné ve státní výdaje zvyšují koupěschopnou poptávku na

---

hospodářského úřadu federální vlády eviduje a kontroluje finance korporací, obchod s cennými papíry a burzy a činnost holdingových a investičních společností. Za tím účelem se štěpí na příslušná oddělení a zřizuje pobočky v největších hospodářských centrech USA. Srovnej Johannes Puhl, *Kapitalanlage in USA—Wertpapieren*, Verlag Moderne Industrie, München 1956, 22—33.

¹⁵ V rozmezí rozpočtových let 1946 až 1965 byl federální rozpočet 14 krát deficitní. Federální dluh ve stejné době vzrostl z 269,9 mld. dolarů na 321,4 mld. dolarů. *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1966, 278.

trhu spotřebního zboží za podmínky, že jejich odčerpání nesnížilo osobní spotřebu. Státní výdaje, pocházející ze státních půjček, jež jsou přeměněnou podobou volného kapitálu a uspořené kupní síly, zvyšují koupěschopnou poptávku po spotřebním zboží vždy.

Skladebně sestávají dotčené rozpočtové výdaje v podstatě z výdajů za zboží a služby a z transferových vydání. Výdaje za zboží a služby zvyšují opět koupěschopnou poptávku bezprostředně. Transferová vydání, jež záleží v udělování různých druhů zpravidla osobních důchodů federálním státem, zvyšují koupěschopnou poptávku jen potud, pokud nejsou uspořeny.

V rozpočtových letech 1947 až 1965 vzrostly federální výdaje za zboží a služby ze 13 mld. dolarů na 64,5 mld. dolarů. Transferové platy se ve stejném období zvýšily z 8,3 mld. dolarů na 28,2 mld. dolarů.

Podíl obou položek na celkovém společenském produktu, vyjádřeném v cenách z roku 1958, se v rozmezí let 1947 až 1965 zvýšil ze 6,87 % na 15,19 %. Jejich podíl na národním důchodu se ve stejných letech zvětšil z 10,73 % na 16,73 %. Konečně jejich podíl na celkových osobních spotřebních výdajích vzrostl rovněž ve stejném období ze 12,9 % na 23,99 %.¹⁴

Z těchto údajů je možno usoudit, že výroba USA se v letech po druhé světové válce vyvíjela pod stále se stupňujícím ekonomickým tlakem federálních fiskálních výdajů, které v roce 1965 dosáhly pro mírové období nebývalé výše — téměř jedné čtvrtiny celkových osobních spotřebních výdajů. Je všeobecně příznáváno, že tento tlak stimuloval, urychloval a zmnožoval akumulaci kapitálu a z ní zejména tvorbu vnitřních zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací.¹⁵

Méně často je příznáváno, že jde v základě o tlak federálních vojenských výdajů na výrobu a tvorbu akumulačních zdrojů. Tento charakter federálních fiskálních výdajů je však zřejmý z jejich zaměření. Zatímco transferové platy jsou ve své většině používány na nákup zboží civilní spotřeby, jsou federální výdaje za zboží a služby určeny především na nákup výrobků a služeb vojenské povahy. V obdobích vystupňované militarizace hospodářství jsou vynakládány na tyto účely dokonce v převažující míře. To je možno vyvodit z údajů tabulky 1.¹⁶

¹⁴ Základní výchozí údaje převzaty z předcházejícího pramene, strany 213, 219, 221, 281.

Národním důchodem se rozumí souhrnný čistý důchod, získaný v produktivní sféře.

¹⁵ Srovnej například Alvin H. Hansen, *The American Economy*, Mc Graw — Hill Book Company, New York 1957, 27; Clark C. Spence, *The Sineews of American Capitalism*, Hill and Wang, New York 1964, 333—344; Seymour E. Harris, *Economics of the Kennedy Years and a Look Ahead*, Harper and Row, New York 1964, 176—195.

¹⁶ Statistické údaje pro výpočet uvedeného podílu byly převzaty z *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1966, 59 a 281. Údaje za fiskální rok 1966 byly převzaty jako údaje odhadnuté.

Tabulka 1

Podíl federálních výdajů za zboží a služby vojenské povahy na celkových federálních výdajích za zboží a služby v letech války v Koreji a ve Vietnamu

Fiskální roky	Celkové federální výdaje za zboží a služby v mlrd. dolarů	Federální výdaje za zboží a služby vojenské povahy v mlrd. dolarů	Podíl federálních výdajů za zboží a služby vojenské povahy na celkových federálních výdajích za zboží a služby v %
1950	19,0	12,7	66,84
1951	25,1	21,7	86,80
1952	46,6	41,8	88,93
1953	56,1	48,8	87,14
1965	64,5	48,8	75,07
1966	70,7	53,0	75,71

Jestliže federální fiskální výdaje za zboží a služby zprostředkovaně ovlivňují tvorbu zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu průmyslových korporací, pak výdaje za zboží a služby vojenské povahy tak činí ve zvýšené míře.

Je to dáno hlavně tím, že vojenské zakázky stanoví nejen požadavky nejvyšší dosažitelné technické úrovně výrobků, zhotovovaných pro vojenské a zbrojní účely, ale zároveň i dosažení této úrovně cenově umožňují. Ceny těchto výrobků, stanovené dohodou mezi federálními vojenskými institucemi a producenty, zpravidla umožňují provádět rozsáhlou a nezřídká mimořádnou amortizaci fixního kapitálu výrobců a akumulovat vysoké nerozdělené zisky.

Ceny vojenských zakázek se tak stávají prostředkem prosazení vlivu zvýšené morální opotřeby nákladných zbraní a jiných prvků vojenské výzbroje na výrobní zařízení, jež je produkuje. Zvýšená morální opotřeba zbraní a výzbroje, s tím související takřka permanentní přezbrojování na vyšší technické úrovni a také tendence neustálého rozšiřování vojenské kapacity — to vše urychluje i proces morální opotřeby fixního kapitálu, vyrábějícího nové a mohutnější prostředky ničení a současně si vynucuje i urychlené vytváření takových zdrojů akumulace, jež by byly postačující pro obnovu morálně opotřebovaných prvků fixního kapitálu. Ceny vojenských zakázek usnadňují vytváření takových zdrojů, a to, jak už uvedeno, buď tím, že umožňují zvýšenou amortizaci příslušného fixního kapitálu, nebo tím, že zajišťují potřebnou akumulaci nerozdělených zisků.¹⁷

V neposlední řadě je hoden pozornosti také ten fakt, že federální vo-

¹⁷ Zmíněné zdroje se vytvářejí nejen pomocí cen vojenských zakázek, i když tento způsob má primární význam. Děje se tak i přímým federálním subvencováním, nebo i prostřednictvím různých a početných forem zjevné nebo skryté finanční podpory ze strany federálního státu.

jenské zakázky a jejich rozdělování — kromě toho, že samy o sobě vyvíjejí tlak na tvorbu vnitřních zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu v oblasti vojenské výroby — navozují tentýž tlak i v civilní průmyslové výrobě. Toto působení a jeho účín jsou usnadněny tím, že v USA je jen málo podniků, které se výlučně zabývají výrobou vojenské povahy. Převážná část produkce pro vojenské účely je zhotovována průmyslovými podniky, jež dílem produkují výrobky civilní spotřeby, dílem vojenské spotřeby.

Zadávání vojenských zakázek se provádí po předchozí veřejné konkurenční nabídce několika průmyslových korporací. V souvislosti s přezbrojením armády a zaváděním nových druhů výzbroje v oblasti raketové techniky se zakázky rovněž zadávají formou neveřejného uzavřeného jednání s několika korporacemi nebo v podobě takzvaných poolových zakázek. Ani v jednom, ani v druhém případě se neruší konkurenční vztahy mezi dodavateli zakázkové produkce. Spíše naopak: při rozdělování vojenských zakázek dochází často ke zmnožení konkurentů a k zesílení konkurence.

Poolové zakázky omezují toliko ničivou konkurenci, jež by narušila společnou účast několika korporací na výrobě či vyplnění zakázky, nebo jež by nepříznivě ovlivnila technickou úroveň objednaných výrobků. Ponechávají konkurenci v takové míře, jež podněcuje ke splnění požadovaných technických parametrů, k modernizaci výroby a k tvorbě potřebných akumulačních zdrojů.

Poolové nebo jiné omezení konkurence trvá však pouze po dobu platnosti zakázkové smlouvy. Jakmile tato vyprší a zakázka je hotova, vzniká ostrý, ničím neomezený konkurenční boj, který na sebe bere formu boje o získání co největšího podílu na další federální zakázce. Dochází k němu nejen mezi korporacemi téhož průmyslového odvětví, ale i mezi korporacemi různých průmyslových odvětví.

Vojenské zakázky rovněž fixují podmínky existence středních a malých podniků, jež mají často povahu pomocné a přidružené výroby. Zatím co hlavní část zakázek je přednostně přidělována poměrně malému počtu největších průmyslových korporací, na dodávkách a subdodávkách těmito korporacím pracují desetitisíce podniků.¹⁸ Přitom jen malá část dodávek a subdodávek pro vojenskou a zbrojní výrobu je zhotovována zakázkově. Zbývá část je vyráběna středními a malými podniky, které se staly dodavateli vojenského a zbrojního průmyslu po předchozím konkurenčním boji.

Jak je vidět, federální vojenské zakázky, jejich rozdělování a také odvozené subdodávky přispívají k upevnění a namnoze i k rozšíření a zesílení konkurenčních vztahů uvnitř jednotlivých průmyslových odvětví i mezi nimi, a tím i k upevnění a zesílení ekonomického tlaku na vytvá-

¹⁸ Podle odhadu amerického hospodářského tisku se na dodávkách a subdodávkách vojenské povahy podílí asi 40 000 podniků, z nichž převažující část patří do kategorie malých a středních podniků.

ření zdrojů pro rozšířenou obnovu fixního kapitálu průmyslových korporací.

Vliv poválečných federálních hospodářských opatření na tvorbu vnitřních zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací není možno přesně kvantitativně určit. Je však možno naň usuzovat a jej posoudit podle údajů o vývoji, velikosti a skladbě těchto zdrojů a také podle jejich vztahu k vnějším zdrojům. Potřebné údaje jsou uvedeny v následující tabulce 2.¹⁹

Tabulka 2*

Zdroje akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací USA v letech 1946—1965 (v mld. dolarů)

Roky	Vnitřní zdroje			Vnější dlouhodobé zdroje			Úhrnné vnitřní a vnější dlouhodobé zdroje	Podíl vnitřních zdrojů na úhrnných vnitřních a vnějších dlouhodobých zdrojích v %
	Amortizace	Nerozdělené zisky	Celkem	Nové emise akcií a obligací	Jiné vnější dlouhodobé zdroje	Celkem		
1946	4,2	7,2	11,4	2,4		2,4	13,8	82,6
1947	5,2	11,4	16,6	4,4		4,4	21,0	79,0
1948	6,2	12,4	18,6	5,9		5,9	24,5	74,4
1949	7,1	7,6	14,7	4,9		4,9	19,6	73,5
1950	7,8	12,4	20,2	3,7		3,7	23,9	84,2
1951	9,0	9,1	18,1	6,3		6,3	24,4	75,4
1952	10,4	6,4	16,8	7,9		7,9	24,7	67,2
1953	11,8	6,5	18,3	7,1		7,1	25,4	73,2
1954	14,6	9,0	23,6	5,1	0,7	5,8	29,4	81,3
1955	17,0	13,9	30,9	4,7	0,7	5,4	36,3	85,8
1956	18,4	13,2	31,6	5,9	0,4	6,3	37,9	83,1
1957	20,3	11,8	31,8	8,7	0,3	9,0	40,8	77,5
1958	21,4	8,3	29,3	7,8	1,2	9,0	38,3	77,3
1959	22,9	12,6	35,5	5,2	1,2	6,4	41,9	84,5
1960	24,2	10,0	34,2	5,1	0,7	5,8	38,0	90,0
1961	25,4	10,2	35,6	7,1	1,7	8,8	44,4	80,9
1962	29,2	12,4	41,6	5,2	2,9	8,1	49,7	83,2
1963	31,0	13,8	44,8	3,6	3,4	7,0	51,8	86,1
1964	32,9	16,7	49,6	5,4	3,4	8,8	58,4	85,5
1965	34,9	22,0	56,9	6,5	3,6	10,1	67,0	84,9

* Rubrika jiné vnější dlouhodobé zdroje zahrnuje v podstatě dlouhodobý hypoteční úvěr. Údaje pro léta 1946—1953 nezjištěny.

¹⁹ Statistické údaje potřebné pro sestavení tabulky 2 byly převzaty z *Economic Report of the President* (Source: Department of Commerce Based on Securities and Exchange Commission and Other Financial Data), Washington January 1958, 183, *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers* (Source: Board of Governors of the Federal Reserve System), Washington January 1966, 287; *Federal Reserve Bulletin, Board of Governors of the Federal Reserve System*, Washington January 1966, 110.

Tabulka 2 obsahuje číselné údaje o těch zdrojích akumulace průmyslových korporací, které svou povahou jsou určeny pro investice do fixního kapitálu.

Jejich základním příznačným rysem je skutečnost, že v letech po druhé světové válce zaznamenaly značný vzrůst. Zvětšily se z 13,8 mld. dolarů v roce 1946 na 67 mld. dolarů v roce 1965. To znamená, že v roce 1965 dosáhly 471 % úrovně z roku 1946 neboli, že vzrostly bezmála pětkrát.

Přítom vnitřní zdroje tvoří jejich převážnou část. Z nich pak, pozorujeme-li jejich strukturu, doznaly největšího růstu ty, které pocházejí z amortizace fixního kapitálu. Posledně uvedené představují v roce 1965 830,9 % ve srovnání s jejich úrovní z roku 1946; to znamená, že se zvětšily více než osmkrát. Nerozdělené zisky průmyslových korporací dosáhly však v roce 1965 pouze 305,5 % úrovně z roku 1946, to jest, zvětšily se v tomto období o něco málo více než třikrát.

I když se amortizační odpisy v průběhu prvních poválečných let stále pozvolna zvětšovaly, přece jen je možno vypozorovat, že od roku 1954, kdy byly daňovým kódem zavedeny nové odpisové metody, dochází k jejich progresivnějšímu vzestupu. Stejně je tomu počínaje rokem 1962, kdy vešly v platnost a praktické použití nové amortizační směrnice Federálního pokladního úřadu, jež opět ve zvýšené míře stimulovaly provádění urychlených odpisů, a to zejména u výrobního zařízení a strojů. Podobně je možno ve stejných časových úsecích vystopovat účinné snížení míry zdanění zisků korporací na pohyb velikosti nerozdělených zisků.

Posuzujeme-li vzájemnou relaci amortizačních fondů a nerozdělených zisků průmyslových korporací USA v poválečných letech, vidíme, že v období 1946 až 1950 převažovaly nerozdělené zisky nad amortizačními odpisy. V roce 1951 vzniká mezi těmito oběma prvky vnitřních zdrojů jistá rovnováha. V dalších letech, a to zejména v letech, jež následovala po roce 1954 — a v tomto období opět v letech po roce 1962 — došlo ke značnému převýšení velikosti amortizačních fondů nad fondy nerozdělených zisků. Z těchto údajů je možno vyvodit, že amortizační fondy se v padesátých a šedesátých letech stávají základním prvkem vnitřních zdrojů akumulace průmyslových korporací USA.²⁰ Tato tendence se prosazuje výrazně a souběžně s tendencí dávající vzniknout ještě výraznější převaze celkových vnitřních zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu průmyslových korporací nad jejich vnějšími dlouhodobými zdroji akumulace stejné povahy. To dostatečně dosvědčuje podíl vnitřních zdrojů na úhrnných vnitřních a vnějších dlouhodobých zdrojích akumulace kapitálu průmyslových korporací, pozorovaný v rozmezí let 1946 až 1965. Tento podíl se v uvedeném časovém úseku pohybuje jen jedenkrát mezi 60 % až 70 %, avšak sedmkrát mezi 70 % až 80 % a celkem dvanáctkrát mezi 80 % až 90 % — z toho desetkrát v posledních dvanácti letech.

²⁰ K vnitřním zdrojům akumulace je třeba připočíst tu část dividend (získaných z investiční účasti u jiných korporací), kterou průmyslové korporace použijí k akumulaci.

V této souvislosti není od věci uvést vzájemný vztah vnitřních zdrojů akumulace kapitálu průmyslových korporací a jejich daňových odvodů ze zisků a také — možno říci — pozoruhodný vývoj tohoto vztahu.

Velikost a pohyb hlavních složek vnitřních zdrojů akumulace průmyslových korporací závisí na uspořádání a míře daňových odvodů z jejich zisků. Výše a vzrůst amortizačních fondů jsou do značné míry závislé na faktu, že odpisy dovoleně krátí velikost zdanitelného zisku; velikost nerozděleného zisku je opět při dané částce zdanitelného zisku (a vyplácených dividend) určena mírou zdanění. Vzrůst obou složek se uskutečňuje přímo nebo nepřímo na úkor zdanění zisků, a tedy krácením odvodů ze zisků. Tak tomu bylo a je i s pohybem vnitřních zdrojů akumulace průmyslových korporací USA v poválečných letech: jejich celkový růst i růst jejich dvou hlavních částí byl dotován odpočtem z daňových odvodů, odnímaných z jejich zisků. Avšak, a to je důležité zjištění, tyto svérázné a nemalé dotace nezpůsobily stagnaci či dokonce pokles odvodů ze zisků průmyslových korporací. Naopak. Souběžně se značným růstem vnitřních zdrojů akumulace průmyslových korporací se zvětšovaly, a nemalým tempem, i daňové odvody ze zisků těchto korporací. O tom zcela průkazně svědčí údaje o daňových odvodech korporací. V roce 1946 činily 9,1 mld. dolarů a v roce 1965 už obnášely 30,1 mld. dolarů a představovaly 330,8 % úrovně z roku 1946.²¹

Velmi důležité vývody lze rovněž učinit ze srovnání zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací s jejich skutečnými výdaji na nákup prvků fixního kapitálu v jednotlivých poválečných letech. Uveďme nejdříve údaje, potřebné ke zmíněnému srovnání (tab. 3).²²

Porovnáme-li velikost zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací USA s jejich skutečnými výdaji na nákup prvků fixního kapitálu v posledních dvaceti poválečných letech, vidíme, že v období 1946 až 1953 — kromě roku 1950 — a také v roce 1957 bylo třeba ke krytí investičních výdajů vnitřních i vnějších zdrojů akumulace. Vnějších zdrojů bylo však k tomu účelu zapotřebí ve velmi nepatrné míře, neboť vnitřní zdroje, s výjimkou let 1951 až 1953, pokrývaly 91,2 % až 98,9 % všech investičních výdajů na nákup prvků fixního kapitálu. V roce 1950 dokonce vnitřní zdroje převyšovaly investiční výdaje téměř o pětinu. Léta 1951 až 1953 představují časový úsek z období korejské války, ve kterém došlo v důsledku vystupňované militarizace hospodářství k náhlému a značnému růstu potřeby fixního kapitálu. Zvýšená potřeba mohla být uspokojena jen zvýšením podílu vnějších dlouhodobých zdrojů akumulace kapitálu.

²¹ *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1966, 284.

²² Statistické údaje potřebné pro sestavení tabulky 3 byly převzaty ze stejných pramenů jako u tabulky 2. Skutečnými výdaji na nákup prvků fixního kapitálu se rozumí skutečné náklady na obnovu výrobního fixního kapitálu.

Tabulka 3

Srovnání zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací USA s jejich skutečnými výdaji na nákup prvků fixního kapitálu v letech 1946—1965 (v mld. dolarů)

Roky	Celkové zdroje		Skutečné výdaje na nákup prvků fixního kapitálu	Krytí skutečných výdajů na nákup prvků fixního kapitálu vnitřními zdroji akumulace v %
	vnitřní	vnější dlouhodobé		
1946	11,4	2,4	12,5	91,2
1947	16,6	4,4	17,0	97,6
1948	18,6	5,9	18,8	98,9
1949	14,7	4,9	16,3	91,8
1950	20,2	3,7	16,9	119,5
1951	18,1	6,3	21,6	83,7
1952	16,8	7,9	22,4	76,3
1953	18,3	7,1	23,9	76,2
1954	23,6	5,8	21,4	110,2
1955	30,9	5,4	24,0	128,7
1956	31,6	6,3	29,7	106,4
1957	31,8	9,0	32,6	95,7
1958	29,3	9,0	27,5	106,5
1959	35,5	6,4	29,2	121,5
1960	34,2	5,8	32,5	105,2
1961	35,6	8,8	31,1	114,5
1962	41,6	8,1	34,3	121,3
1963	44,8	7,0	35,7	125,5
1964	49,6	8,8	41,3	120,1
1965	56,9	10,1	49,1	115,9

Proto se také v tomto období tří let snížil podíl vnitřních zdrojů na celkových investičních výdajích průmyslových korporací na 76,2 % až 83,7 %.

Avšak tento pokles byl zcela výjimečný. To vyplývá nejen z tabulkových údajů z let 1946 až 1950, ale hlavně z faktu, že v jedenácti letech, jež následovala po roce 1953, byly všechny výdaje průmyslových korporací na nákup prvků fixního kapitálu kryty výhradně z vnitřních zdrojů; ve dvanáctém roce, to jest v roce 1957, byly téměř kryty těmito zdroji.

Toto samofinancování investic do fixního kapitálu bylo přitom průmyslovými korporacemi prováděno v podmínkách poměrně rychlého růstu objemu uvedených investic: v letech 1954 až 1965 se tyto více než zdvojnásobily. Vnitřní zdroje stačily v tomto období nejen krýt příslušné investiční výdaje, ale navíc je ještě značně převyšovaly. Ve dvanácti poválečných letech, ve kterých byly investice do fixního kapitálu průmyslových korporací kryty jejich vnitřními zdroji akumulace, převyšovaly vnitřní zdroje akumulace skutečné výdaje na nákup prvků fixního kapitálu o 61,1 mld. dolarů. Jenom v letech 1961 až 1965 je tato relace vyjádřena přebytkem 37 mld. dolarů.

Pro samofinancování výdajů průmyslových korporací na nákup prvků fixního kapitálu jsou příznačné dvě doplňující skutečnosti.

Především to, že průmyslové korporace vydávají stále více prostředků na výrobní zařízení, stroje a vůbec na technické vybavení vyšší než existující úrovně a méně na výrobní budovy a stavební konstrukce.²³

Druhým důležitým momentem těchto výdajů je, že asi 70 % jejich velikosti je věnováno na technickou rekonstrukci výrobních provozů a na modernizaci výrobního zařízení včetně strojů a zhruba 30 % na rozšíření fixního kapitálu.²⁴

I když ne všechny vnitřní zdroje akumulace průmyslových korporací bývají použity na investice do fixního kapitálu, přece je možno říci, že v podmínkách, ve kterých vnitřní zdroje nejen stačí krýt uvedené investiční výdaje, ale navíc nad nimi značně přebývají, klesá reálná možnost použití vnějších dlouhodobých zdrojů akumulace pro nákup prvků fixního kapitálu na minimum. Jako ukazatele, ilustrujícího tuto tendenci, je možno uvést malý a stále se zmenšující podíl vnější kapitálové účasti na podnikání průmyslových korporací, vyjádřený vývojem jejich emisí akcií v letech 1954 až 1965. Tento časový úsek uvádíme proto, že je obdobím velkého vzrůstu jak vnitřních zdrojů akumulace, tak i investičních výdajů průmyslových korporací a také obdobím, ve kterém se zcela výrazně prosazuje samofinancování investic zmíněných korporací.

V roce 1954 emitovaly průmyslové korporace USA akcie v ceně 1,6 mld. dolarů. V následujících letech se emise udržovala na poměrně stejné úrovni, avšak v šedesátých letech rapidně klesala, a to až na částku 0,2 mld. dolarů v roce 1965. Představuje méně než 0,5 % všech výdajů průmyslových korporací na fixní kapitál v tomto roce.²⁵

V té míře, v jaké se zmenšuje podíl vnějších zdrojů akumulace na investicích do fixního kapitálu průmyslových korporací USA, zmenšuje se také jejich ekonomická závislost na těch činitelích — především velkých bankách a jejich monopolních svazech —, kteří tyto zdroje tradičně poskytovali.

Naopak ustanovení, opatření a operace federální fiskální politiky, jež ve svých četných obměnách buď podněcují tvorbu vnitřních zdrojů akumulace k fixnímu kapitálu průmyslových korporací, nebo představují nepřímé či dokonce přímé federální financování investic do výrobního fixního kapitálu těchto korporací — obojí při zachování poměrně značného růstu daňových odvodů ze zisků průmyslových korporací ve prospěch

²³ Srovnej Graham Hutton, *We Too Can Prosper, The Promise of Productivity*, The Mac Millan Company, New York 1954, 79.

²⁴ *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1963, 47.

²⁵ *Economic Report of the President Together With the Annual Report of the Council of Economic Advisers*, Washington January 1966, 287.

Zdroje, nabyté emisí dlouhodobých dlužních obligací, popřípadě jiné dlouhodobé úvěry, používají průmyslové korporace USA v padesátých a šedesátých letech zpravidla na financování zásob zboží nebo na doplňování fondů, vytvářených pro uhrazení platebních závazků s větší dobou splatnosti, zřídka na investice do fixního kapitálu.

federálního rozpočtu — vedou k tomu, že se stále více rozvíjí, ustaluje a upevňuje nový druh ekonomických vztahů.

Koncem 19. století a v prvních dvou desetiletích 20. století to byly velké banky a jejich svazy, které využívají nedostatečných vlastních akumulčních zdrojů průmyslu a jeho naléhavé potřeby dodatečného kapitálu, si monopolizovaly poskytování velkých dlouhodobých investičních úvěrů. Pomocí těchto úvěrů, provázených obvykle větší nebo menší kapitálovou účastí, prováděly kontrolu průmyslových korporací a často i určovaly ekonomické podmínky výroby a odbytu zboží. Avšak už v druhé polovině dvacátých let se velké průmyslové korporace USA začaly vymaňovat z této ekonomické závislosti na velkých bankách a jejich monopolních seskupeních. Proces pokračoval v třicátých letech, byl urychlen válečnou ekonomikou a v letech po druhé světové válce nabyl výrazné formy samofinancování investic do fixního kapitálu ekonomicky rozhodujících korporací ve většině průmyslových odvětví. Méně úspěšné korporace, které nevytvářejí dostatečné vnitřní zdroje akumulace a používají dlouhodobých investičních půjček, ucházejí se o ně většinou nikoliv u velkých bank a jejich monopolních svazů, ale u investičních trustů, pojišťovacích společností nebo jiných nebankovních institucí. Hypoteční úvěr je pro investiční účely používán v malé míře.

Aktivní úlohu v tomto procesu „prolamování“ monopolu velkých bank a jejich seskupení v oblasti poskytování dlouhodobých investičních úvěrů sehrála opatření federální hospodářské politiky včetně početných fiskálních opatření, přičemž význam posledních v uvedeném smyslu vzrostl zejména v letech po druhé světové válce.

Z těchto hospodářských opatření je nutno uvést zřízení federální korporace pro financování rekonstrukce podniků (Reconstruction Finance Corporation) v období před druhou světovou válkou; dále ustanovení o tom, že obchodní banky nesmějí poskytovat své prostředky na investiční činnost; také všechna ta početná fiskální opatření, uvedená na předcházejících stranách, která ustavují celou soustavu ekonomických podnětů pro přednostní vytváření vnitřních zdrojů akumulace průmyslových korporací; posléze opatření, jež sama o sobě vyvíjejí tlak na tvorbu těchto vnitřních zdrojů akumulace, anebo tento ekonomický tlak, existující a působící v širším národohospodářském měřítku, zesilují.

Nový druh ekonomických vztahů, neboli vztahy vzájemné finanční závislosti fiskálních institucí federálního státu a průmyslových korporací, dávají vzniknout řadě ekonomických procesů, jež mají pro průběh celkového reprodukčního procesu kapitálu takřka existenční význam.

Právě prostřednictvím a uvnitř těchto vztahů rozvíjejí federální hospodářské a zvláště fiskální instituce soustavu ekonomických podnětů a tlaků na přeměnu zisku ve zdrojě akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací, zejména pro investiční výdaje na výrobní zařízení a stroje.

Prostřednictvím a uvnitř těchto vztahů dochází k odčerpávání relativně nadbytečného zisku — to jest té jeho části, jež by nebyla použita k akumulaci ke konstantnímu nebo variabilnímu kapitálu — do federálního rozpočtu. Viděli jsme, že tato část, při saturování výrobních potřeb včetně potřeb výrobních rezerv, roste a je v podobě stále se zvyšujících daňových odvodů ze zisků převáděna do federálního rozpočtu, aby spolu s jinými rozpočtovými příjmy byla ve formě federálních rozpočtových výdajů za zboží a služby a také transferových platů znovu použita na spojení nevyužitých nebo dodatečných výrobních prostředků s nezaměstnanou pracovní silou.²⁶

Tyto procesy zahrnují tedy takové ekonomické působení federálních fiskálních orgánů, jež je vědomě směřované v podstatě do dvou klíčových oblastí reprodukce společenského kapitálu:

do oblasti tvorby vnitřních zdrojů akumulace s cílem stimulovat jejich vytváření a vyvíjet v tomto směru tlak v takové míře, který by zajistil pokrytí výrobní potřeby fixního kapitálu v podmínkách rozšířené reprodukce intenzivní povahy právě těmito zdroji;

do oblasti trhu spotřebního zboží se záměrem rozšířit a prohloubit pomocí dodatečného trhu odbytový prostor pro výrobu.

Na jednom pólu finančních vztahů mezi průmyslovými korporacemi a federálními hospodářskými institucemi dochází na podkladě soustavy ekonomických podnětů, konstituovaných fiskálními opatřeními, jako je stimulování amortizace fixního kapitálu snížením velikosti zdanitelného zisku, poskytování fiskálních úvěrů z prostředků daňových odvodů ze zisků na prvky fixního kapitálu, snížení míry zdanění zisků, poskytování nepřímých, ale i přímých investičních dotací z prostředků federálního rozpočtu apod., k uplatňování hmotného zájmu (zájmového tlaku) korporací na dosažení absolutního růstu zdaněného a nerozděleného zisku při existujícím růstu daňových odvodů ze zisků a vyplácených dividend a při daných tržních cenách produkce. Prostředkem uplatnění tohoto podnikového zájmu (zájmového tlaku) je usnadněné zvýšené vytváření vnitřních akumulačních zdrojů a jejich užití hlavně na takovou technickou inovaci fixního kapitálu, jež by zajišťovala zvýšení produktivity práce a snížení výrobních nákladů.

Na druhém pólu těchto vztahů se postupně zformoval technický aparát federálních hospodářských orgánů, který získává podrobné informace o hospodaření průmyslových korporací a je s to vytvořit si poměrně detailní obraz ekonomické činnosti jednotlivých průmyslových odvětví

²⁶ Je možno říci, že vzrůst odčerpávání daňových odvodů ze zisků korporací je do značné míry funkcí ekonomických podnětů a tlaků (a s nimi souvisejícího rozdělování zisku), vyvíjených federálními hospodářskými orgány na podporu zvýšení tvorby vnitřních zdrojů akumulace — především amortizace — a hlavně jejich použití na takovou obnovu fixního kapitálu, jež umožňuje stupňovat produktivitu práce a intenzivní vývoj průmyslové výroby.

i úhrnného průmyslu. Přednostně eviduje a kontroluje činitele tvorby vnitřních zdrojů akumulace kapitálu a stav a pohyb fixního kapitálu. To vše ve spojení s výsadním postavením federálních hospodářských institucí a orgánů — jež je výsadním postavením velké ekonomické síly, založené především na tom, že federální stát disponuje prostřednictvím rozdělovacích procesů značnou částí národního důchodu — umožňuje přejít k státní regulaci stavu, skladby a vývoje jak akumulačních zdrojů, tak i fixního kapitálu průmyslových korporací. Regulace je většinou nepřímá a uskutěčňuje se při souběžném omezování vzniku a působnosti fiktivního kapitálu i jeho zpětného vlivu na vývoj průmyslové produkce.²⁷

Soustava ekonomických podnětů a tlaků, zasazená do těchto vztahů a směřovaná do sféry tvorby vnitřních akumulačních zdrojů pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací, byla vybudována federálními hospodářskými orgány rovněž s transformačním a stabilizačním záměrem.

Je považována za prostředek převedení rozporů z oblasti akumulace kapitálu a investic do řešitelnější polohy finančních vztahů mezi korporacemi a federálním státem. V této souvislosti je uváděna jako jeden ze základních vestavěných stabilizátorů výroby.

Z tohoto hlediska má také značný význam pro posouzení negativních stránek i operativního aspektu poválečná inflace a jejich vztahu k reprodukčnímu procesu USA.

Hospodářská opatření federálního státu v oblasti vytváření vnitřních zdrojů akumulace pro investice do fixního kapitálu průmyslových korporací patří ve své většině k jeho nepřímým centrálním zásahům do ekonomiky, a přitom k nejzákladnějším z nich.

Jejich stupňované a intenzivní uplatňování dalo vzniknout procesu, jehož obsahem je postupné, avšak výrazné vyvazování průmyslových korporací z jejich finanční i celkové ekonomické závislosti na monopolních svazech bank a přesun této závislosti na centrální hospodářské správní, řídicí a výkonné orgány federálního státu.

Tento proces zároveň znamená vyvazování průmyslových korporací ze

²⁷ Shromažďování informací a provádění evidence, kontroly a regulace v této oblasti je jen částí hospodářských funkcí federálního státu. Jeho hospodářské orgány uplatňují principy evidence, kontroly a regulace — navzdory faktu, že federální vlastnictví průmyslových podniků je bezvýznamné — ve všech oblastech reprodukčního procesu a v mnoha důležitých národohospodářských relacích. Srovnej Frederic Lewis Allen, *The Big Change, America Transform Itself 1900—1950*, Harper and Brothers Publishers, New York 1952, 239, 240, 286—290; John Kenneth Galbraith, *American Capitalism, The Concept of Countervailing Power*, Boston 1952, 133, 142—144, 152, 155, 187—192; Alvin H. Hansen, *The American Economy*, Mc Graw—Hill Company, New York 1957, strany 81—87; Seymour E. Harris, *Economics of the Kennedy Years and a Look Ahead*, Harper and Row Publishers, New York 1964, 104, 105, 132—137, 193, 194, 220—222.

vztahů, jež umožňovaly a zajišťovaly uplatnění dílčích hmotných zájmů jednotlivých skupin monopolistické buržoazie — byť i za cenu zvýšení poruchovosti reprodukce celkového společenského kapitálu — a jejich přesun do vztahů, které jsou s to zajistit relativně bezporuchové prosazení základních zájmů celkového společenského kapitálu i na úkor zájmů jednotlivých skupin buržoazie.

V tomto smyslu jde současně o pozvolné narušování příčin vzniku a reprodukce ekonomické nadvlády finančního kapitálu nad vývojem průmyslu i jejich anarchistických aspektů a o přechod k nepřímému státnímu řízení určitých stránek průmyslové výroby s některými prvky dlouhodobého projektování a plánovitosti.

Lze říci, že výslednicí uvedeného procesu — a také jiných nepřímých i přímých zásahů státu do ekonomiky — je konstituování dominantního postavení centrální ekonomické moci federálního státu, jež mu umožňuje monopolně rozhodovat o některých důležitých národohospodářských proporcích a rovněž je řídit. K tomu účelu disponuje rozsáhlým a kvalitním technickým aparátem, který shromažďuje, třídí a analyzuje základní hospodářské informace a provádí potřebnou národohospodářskou evidenci a kontrolu.

To vše je projevem narůstajícího zespolečnění výrobních sil a výroby a ustavování materiálních předpokladů socialistického výrobního způsobu uvnitř kapitalistického.

ФЕДЕРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО И ВНУТРЕННИЕ ИСТОЧНИКИ НАКОПЛЕНИЯ ДЛЯ ПОСТОЯННЫЙ КАПИТАЛ В США

Мирослав Петр

Автор в этой статье исследует, прежде всего, то послевоенные хозяйственные мероприятия федерального государства, которые устанавливают комплект экономических стимулов для преимущественного создания внутренних источников накопления основного капитала промышленных корпораций. В основе своей, это касается фискальных мероприятий, которые отчасти ускоряют амортизацию основного капитала и оказывают влияние для создание нераспределенных прибылей посредством рыночных отношений.

Можно сказать, что данные мероприятия не только стимулируют преимущественное создание показанных источников накопления, но больше того, усиливают тенденцию, которая дает возможность возникновения выразительного преобладания этих источников над внешними долговременными источниками капиталовложений одинакового направления. Для осуществления этой тенденции помогает, прежде всего то обстоятельство, что фонды амортизации становятся в течение последних пятнадцати лет основным элементом внутренних источников накопления промышленных корпораций США. В связи с этим развитием доходит в настоящее время к массовому и непрерывному самофинансированию капиталовложений в основной капитал промышленности в условиях сравнительно быстрого роста объема этих капиталовложений. Эти процессы дают возможность возникновения постепенного освобождения промышленных корпораций от их финансовой и общей экономической зависимости от монопольных союзов банков и перенос этой зависимости на хозяй-

ственные учреждения федерального государства. С укреплением этого отношения также укрепляется экономическое положение федеральных учреждений как господствующего центрального экономического субъекта и конституируется система элементов косвенного государственного управления процессов промышленного производства с некоторыми чертами долговременного проектирования и планомерности. Это происходит в интересах всего общественного капитала.

Все это является проявлением возрастающего обобществления производительных сил и установливания материальных предпосылок социалистического способа производства внутри капиталистического.

THE FEDERAL STATE AND THE INTERNAL SOURCES OF ACCUMULATION FOR FIXED CAPITAL IN USA

Miroslav Petr

The author examines in this article first of all those post-war economical measures of the federal state, which create a system of economical stimuluses for investiments into fixed capital of industrial corporations. In principle it concerns those fiscal measures, which on the one hand accelerate depreciation of the fixed capital and influence creation of undistributed profits, and on the other hand have the desired effect by means of market relations.

It is possible to say, that the referred measures stimulate not only with preference creation of the referred sources of accumulation, but so much the more they strenghten the tendency toward an expressive predominance of these sources in comparison with external long-term investiments sources of the same character. The realization of this tendency is greatly helped by the fact, that depreciation allowances became in the past fifteen years the principle constituent of internal sources of accumulation of the USA industrial corporations. In connexion with this development comes at the same time to a cumulative and continuous selffinancing of investiments into the industrial fixed capital and thus even under the condition of relatively rapid growth of the volume of these investiments. These processes give oportunity for emancipation of industrial corporations from the dependance on the monopolized capital of banks on one hand and gives space for shifting of this dependance of industrial corporations toward economical institutions of the federal state on the other hand. By this strenghtened relation between industrial capital and the state the economical position of federal economical institutions is strenghtened too and the federal state becomes the central economical subject. At the same time it creates a basis for a system of indirect regulation of certain productive processes with some traits of perspective projecting and planning. It occurs in the interest of the capital as a whole.

This all is the manifestation of increasing social character of productive forces and of creation of a material basis for the socialist way of production within the capitalist system.

ZDENĚK NĚMEC

Výskum vývoja slovenského železnorudného baníctva v rokoch 1918—1938

Štruktúra moderného rudného dolovania na Slovensku sa vytvárala v druhej polovici 19. storočia rozvíjaním nových banských odborov. Najvýznamnejšie miesto v slovenskom baníctve zaujala ťažba železných rúd, ktorá stále výraznejšie vplývala na jeho charakter a vývinový rytmus. Preto je výskum slovenského železnorudného baníctva jedným z prvých metodických predpokladov štúdia dejín nielen slovenského baníctva, ale slovenského priemyslu vôbec. Preto sa aj táto práca zameriava na výskum železnorudného baníctva na Slovensku v období medzi dvoma svetovými vojnami, na niektoré jeho významnejšie problémy a na prvé dosiahnuté výsledky

Doterajší výskum zdôraznil vývinové špecifičnosti železnorudného baníctva na Slovensku, ktoré nútili hľadať i osobitné vyjadrenia na jeho časové členenie. Pri sledovaní základnej frekvenčnej krivky ťažby železných rúd v celej prvej polovici nášho storočia a v kombinácii s niektorými ostatnými ukazovateľmi sa konštatovalo, že jej šírku (rozsah) vymedzujú roky 1903, 1913, 1922, 1929, 1933, 1942, prípadne 1944.¹ Pretože frekvenčná krivka produkcie železných rúd v podstate určuje vývinový trend slovenského železnorudného baníctva, ohraničuje i jednotlivé jeho vývinové etapy: 1903—1922, 1923—1933 a 1934—1944.

Obdobie predmníchovskej republiky obsahuje teda len jeden uzavretý vývinový cyklus sledovaného odvetvia (roky 1923—1933). Vývin slovenského rudného dolovania do roku 1923 je charakterizovaný krízou celého rudného baníctva, ktorá vyvrcholila v rokoch 1918—1923. Pokiaľ to výsledky výskumu dovoľujú, môžeme povedať, že hoci po kríze vzrástol objem

¹ V článku neuvádzame údaje o rozsahu ťažby, lebo sú pomerne ľahko prístupné. Staršie údaje nájdeme v Sborníku Spojeného banského revíru, Bratislava 1938, zv. 2, na str. 34 a 49 (od roku 1868), v Zprávach SÚS VIII/1927, na str. 664 a nasledujúcich i v tabuľkovej časti publikácie *Sväz banských a hutníckych závodov 1920—1929*. Grafické indexové spracovanie pohybu ťažby rúd, počtu robotníkov a výkonu v rokoch 1918—1938 v porovnaní s rokmi 1911—1913 som uverejnil v stati *Poznámky k problematike sestrojení indexu čs. průmyslové výroby v letech 1918—1938*, ČSČH XIV [1966], č. 3, na str. 416—418.

ťažby, nenastal predpokladaný konjunkturálny rozmach a až do roku 1929 si vývoj udržal depresívny a retardačný charakter, ktorý v rokoch 1930 až 1933 vystriedal nový krízový úpadok. Po malom vzostupe ťažby a po obnove ťažobných dispozícií vstúpilo baníctvo na cestu konjunkturálneho rozmachu, dočasne prerušeného politickými katastrofami a hospodárskymi poruchami v rokoch 1938 a 1939.

Načrtnuté členenie vývoja železnorudného baníctva na Slovensku sa s periodizáciou kapitalistického hospodárstva, ako ju na základe svojich vedných kritérií používa politická ekonómia, zdanlivo rozchádza. Rozdiely sú však skôr metodickéj povahy a vyplývajú z rozdielneho predmetu výskumu dejín slovenského baníctva a skúmania politickej ekonómie. Uvedený spôsob členenia vývoja železnorudného baníctva na Slovensku umožňuje lepšie vystihnúť špecifiká tohto odvetvia a jeho objektívne miesto v slovenskom a československom hospodárstve.

Pre celé obdobie prvej republiky (1918—1938) je z hľadiska slovenského železnorudného baníctva najproblematickejší výskum vývoja v dvadsiatych rokoch, pretože v tej dobe sa zásadne menila celá štruktúra slovenského priemyslu. Výskum musí preto odpovedať predovšetkým na otázku, aké boli príčiny krízy slovenskej železnorudnej ťažby do roku 1923 (čím sa automaticky vymedzí i pojem krízy tohto odvetvia), a na otázku, aké boli príčiny depresie a retardačného vývoja železnorudného baníctva po roku 1923 (čím sa zároveň vymedzí konkrétny obsah týchto pojmov). Odpovede účinne prispievajú i k riešeniu vzájomných vzťahov českých krajín a Slovenska, najmä v dvadsiatych rokoch, jednej z najvýznamnejších existenčných otázok predmníchovskej republiky.

Doteraz získané poznatky dovoľujú konštatovať, že príčiny krízy slovenského železnorudného baníctva, ktorá vyvrcholila v rokoch 1918—1923, treba hľadať v týchto hlavných kauzálnych súvislostiach: v koncentrácii železiarskej výroby (ktorá prebiehala ešte pred rozpadom Rakúska-Uhorska); v rozdelení ucelenej výrobnéj oblasti, v ktorej sa nachádzali hlavné banské a hutnícke závody, štátnymi hranicami; v likvidácii krompašských a niektorých iných železiarní na Slovensku po roku 1920; vo vyčerpanosti niektorých ložísk (špeciálny okruh príčin) a napokon v odlišnom vývinovom rytme železiarní, ktoré odoberali slovenské rudy.

Problém koncentrácie železiarskej výroby ako jednej z hlavných príčin krízy slovenského železnorudného baníctva (do roku 1923) je veľmi široký a ďaleko presahuje rámec sledovaného odboru.

Výroba surového železa na slovenskom území dosiahla svoj vrchol v rokoch 1898—1900. Zatiaľ čo celouhorská produkcia po poklese v rokoch 1901—1904 začala opäť vzrastať, výroba na Slovensku si udržala trvalo zostupnú tendenciu. Tento rozdielny vývinový trend vyvolala koncentrácia výroby surového železa do väčších prevádzkových celkov, v ktorých by sa za použitia koksu ako paliva neoddeľovali základné výrobné pochody a zabezpečila by sa hospodárnejšia plynulá prevádzka. Koncom minulého

storočia pracovali totiž na Slovensku prevažne malé vysoké pece, ktoré boli späté s rudnými zdrojmi, ale komunikačne boli vzdialené od oceliarní, zlievárni a valcovní. Nemali ekonomické predpoklady ďalšieho rozvoja. Pochopiteľne malé vysokopečné závody postupne zanikli. Ich výroba sa prenášala do rozširovaných, modernizovaných alebo novovystavaných železiarní, ktoré mali všetky predpoklady, aby obstáli v domácej a prípadne i v zahraničnej konkurencii.

Z významnejších producentov surového železa na Slovensku sa na tejto koncentrácii najväčšou mierou podieľala Rimamuránska spoločnosť. Vznikla v roku 1881 splynutím Rimamuránskeho železiarskeho spolku a Šalgótarjánskej spoločnosti na rafináciu železa za kapitálovej účasti finančných ústavov Länderbank a Wiener Bankverein. Spojením oboch podnikov vytvorili sa optimálne podmienky na vybudovanie významného podniku svojho druhu v Uhorsku. Nová spoločnosť získala vcelku dobrú palivovú základňu v šalgótarjánskom a nádasdskom revíri, kde po organizačno-výrobnej prestavbe ťažila okolo 450 000 t uhlia (v roku 1881 len okolo 190 000 t). V roku 1889 získala definitívne železnorudnú baňu na Železníku, v rokoch 1891—1895 získala rudné závody v Luciabani, Slovinkách a Rákoši a v roku 1900 bane v Rožňave, Nižnej Slanej, Vlachove a Drnave. Tak sa mohla oprieť o vlastnú ťažbu železných rúd, pričom jadro jej rudnej základne ležalo v gemerskom revíri. Pred vojnou produkovala takmer 500 000 t železných rúd. Okrem toho vlastnila vápencové a magnezitové lomy, železnice a iné menšie prevádzky.²

Rimamuránska spoločnosť postupne ovládla drobnejšie hutnícke podniky (nachádzajúce sa výlučne na slovenskom území), aby niektoré z nich vzápätí likvidovala. V roku 1884 zastavila prevádzku malej huty v lokalite Pod Šrámkovým Hámrom (Revúca), v rokoch 1891—1892 vyhasli jej pece v lokalite Pod Kieskovou (Revúca) a v Rudnom (všetko pece na drevnom uhlie) a v prevádzke zostala malá pec v Hnúšti (s ročnou produkciou 5000—6000 t). Hnúšťanská pec stačila kryť potrebu železa (na drevnom uhľí) pre celý podnik. Spoločnosť likvidovala malé pece v priamej súvislosti s budovaním nového (a dotiaľ jediného) vysokopečného závodu v Likieri. Výstavba likierskej huty závisela od dovŕšenia prestavby závodov v Ózde, kde sa rýchlo vytváralo hlavné ohnisko oceliarskej produkcie podniku. Prvá etapa prestavby a výstavby sa v Likieri skončila v roku 1895, druhá potom v roku 1903. Po príklade závodov v Krompachoch a Zvolene pristúpila spoločnosť napokon k ďalšej prenikavej reorganizácii celej železiarskej výroby, cieľom ktorej bolo odstrániť nehospodárne odčlenenie produkcie surového železa (Likier) od jeho spracovania (Ózd). Preto sa začal v roku 1906 v Ózde budovať nový hutnícky výrobný celok

² *Entwicklungsgeschichte der Rimamurány-Salgótarjánér Eisenwerks-Actiengesellschaft*, Budapest 1906; *Compass, Finanzielles Jahrbuch für Österreich-Ungarn* 1911, Wien 1910, 658—661.

a Likieru sa určovala stále podradnejšia úloha. Jeho ďalšiu existenciu naďalej podmieňoval pomer výroby a spotreby surového železa vnútri celého podniku, čo prakticky znamenalo postupne znižovať výrobu v Likieri. Ak sa v roku 1906 vyrobilo v Likieri 98 500 t, v roku 1913 ešte 54 300 t surového železa, v nasledujúcom roku sa vyrobilo už len 16 900 t. V roku 1918 všetky pece likierskej huty vyhasli a po ich zapálení stačili v roku 1921 vyrobiť len 11 700 t surového železa. Súbežne s trvalým úpadkom výroby v Likieri rástla produkcia v Ózde vyjadrená v objeme výroby surového železa celej spoločnosti: v obchodnom roku 1907/1908 vyrobilo sa 137 000 t a v obchodnom roku 1912/1913 238 000 t surového železa.³

Na koncentračné snahy doplácala i erárna huta v Tisovci. Správa štátnych železiarní presúvala ťažisko výroby surového železa do rozširovaného Diósgyőru a vtedajšieho Vajdahunyadu. Novovybudované diósgyőrske pece mali prevziať podstatnú časť tisoveckej produkcie a tomu sa prispôbovali i štátne rudné závody v Rožňave a Štítniku. Zaostávanie huty v Tisovci sa v tomto prípade neprejavilo v objeme produkcie, ale v poklese úrovne technického vybavenia závodu. Keď sa v Diósgyőri po dobudovaní oceliarne a valcovne začali ešte pred vojnou stavať dve nové vysoké pece, prestalo sa technické zariadenie huty v Tisovci dopĺňovať a modernizovať. Naopak, výkonnejšie agregáty sa presúvali do preferovaných závodov v Sedmohradsku a pri Miškovci a nahradzovali sa staršími a zastaralými agregátmi.⁴

Aké boli dôsledky tejto koncentrácie výroby surového železa? Železiarska produkcia sa sústreďovala predovšetkým mimo budúceho územia Slovenska. To znamená, že hlavný dodávateľ železiarskych a oceliarskych polotovarov nemalého kovorobného priemyslu na Slovensku sa presunul na juh a po zmene politických a územných pomerov po prvej svetovej vojne stratil s nimi kontakt. Tragický dôsledok tohto presunu sa teda prejavil v plnom rozsahu až po roku 1918. Odbyt slovenských železnorudných závodov sa musel preorientovať a veľkosť tohto presunu orientácie vyplynie z faktu, že 63 % všetkých vyťažených slovenských železných rúd odoberali pred vojnou huty v Uhorsku.

Dôsledky koncentrácie výroby surového železa treba vidieť i v technickom zaostávaní hút na Slovensku, čo ich vopred vyradilo z prípadnej konkurencie. Avšak doterajší výskum sa pri hľadaní príčin krízy často zbytočne zastavoval pri otázke technického vybavenia slovenských hút. Podliehal vývodom niektorých buržoázných národohospodárov, ktorí nezbadali principiálny vplyv koncentrácie a obmedzovali sa na povrchné zistenie, že menej výkonné pece, založené na drevnom uhli, bolo treba

³ Compass, Ungarn 1922, 493; J. Š k o d n ý, *Slovenský banský priemysel pred vojnou a teraz*. Hospodárske rozhľady VI (1931), 263–291; M. Š t r h a n, *Kríza priemyslu na Slovensku*, Bratislava 1960, 106; z archívneho materiálu uvádzame aspoň fond VKB 656 a 659/0 v banskom oddelení ŠSÚA v Banskej Štiavnici.

⁴ Porovnaj V. M a c h, *Státní železářny na Slovensku*. Hornický věstník V (1923), 97

likvidovať a uvoľniť tak miesto novým peciam, ktoré používali koks.⁵ Preto i niektorí historici celú problematiku často zjednodušovali. Slovenské huty delili potom na také, ktoré ako palivo používali drevné uhlie, a na také, ktoré používali koks. Pece, ktoré používali drevné uhlie, považovali za zastarané a po roku 1918 historicky odsúdené na zánik, zatiaľ čo koksovú pece pokladali za schopnú ďalšej existencie a prosperity. Na základe takéhoto rozdelenia potom konštatovali, že Likier bol výkonný závod, ktorý sa nemusel v roku 1922 likvidovať, a keď predsa len zanikol, videli v tom výlučne cieľavedomú snahu po oslabení hospodárskeho potenciálu Slovenska.⁶

Problém koncentrácie železiarskej výroby ako jednej z hlavných príčin krízy slovenského železnorudného baníctva a v nemalej miere celého ťažkého priemyslu (po roku 1918) sa v historickej literatúre prehliadal. Skúmanie príčin sa presúvalo výlučne na následky rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR a na činnosť československých monopolov, zameranú proti záujmom Slovenska. Takéto zúženie pohľadu dalo podnet k vytváraniu rôznych legiend o pomeroch a vzťahoch priemyslu na Slovensku.

Výskum vývoja slovenského rudného baníctva pomôže správne odpovedať i na otázku, aký bol bezprostredný vplyv narušenia slovenskej priemyselnej štruktúry novými štátnymi hranicami najmä na slovenský ťažký priemysel. V druhej polovici 19. storočia a v rokoch pred prvou svetovou vojnou sa na Slovensku vytvorili prakticky tri hlavné oblasti železiarskeho a kovorobného priemyslu.⁷ Z hľadiska nášho výskumu najvýznamnejšia z nich bola výrobná oblasť, ktorú môžeme nazvať východoslovenskou. Nielenže bola najväčšia a patrili do nej najväčšie priemyselné závody, ale vyznačovala sa pomerne najucelenejšou priemyselnou štruktúrou (najmä ťažkého priemyslu). Bol tu dostatok paliva (uhlie a drevo), dostatok potrebných rúd (železná, mangánová, medená, antimónová, ortuťonosná a pyrit) a iných nerastov (predovšetkým magnezit a vápenec); tu boli všetky hutnícke závody severného Uhorska, hlavné železiarne a oceliarne a veľa kovorobných závodov. Pre túto jej štruktúrálnu ucelenosť musel každý zásah do organizmu východoslovenskej oblasti vyvolať ďalekosiahle poruchy. Takým zásahom bolo rozdelenie československo-maďarskými hranicami v rokoch 1918—1919 (1920), ktoré

⁵ V tej súvislosti je zaujímavá protiargumentácia v Gavorovom článku *Dejinný nástin železiarstva na Slovensku*. *Hospodárske rozhľady* XIII (1938), 152.

⁶ Porovnaj napr. J. Kramer, *K dejinám priemyslu na Slovensku v rokoch 1918 až 1925*, Bratislava 1955, strany 5—6 a 20—21.

⁷ Je to západoslovenská oblasť, rozprestierajúca sa v hornom Považí, od Vrútok po Nové Mesto nad Váhom, kraj okolo Trnavy po Bratislavu i s jej okolím a kraj okolo Nitry; stredoslovenská oblasť zaujímalá stredné Považie s centrom medzi Banskou Bystricou, Kremnicou a Vyhňami; východoslovenská oblasť ležala južne od línie Liptovský Mikuláš, Kežmarok, Krompachy, na západe bola ohraničená Breznom a Lučencom, na východe Košicami a južný okraj sa tiahol medzi Šalgótarjánom a Miškovcom.

boli výsledkom protirečivých snáh československej a maďarskej buržoázie a ich vzťahu k zainteresovaným dohodovým mocnostiam.

Nové štátne hranice rozdelili východoslovenskú výrobnú oblasť na dve územne a kvalitatívne odlišné časti: v Maďarsku zostali popri uhoľných baniach veľké železiarske a oceliarske závody (Ózd, Šalgótarján, Nádasd, Diósgyőr), odkázané na prísun železných rúd a iných surovín zo Slovenska; na Slovensku zostali však drobné hutnícke závody (nerátajúc zatiaľ Kropachy), ktorých ďalšia existencia bola už predtým sporná, a veľký počet kovospracujúcich závodov, odkázaných na prísun železiarskych tovarov z juhu. Na Slovensku zostala len jedna transversálna jednokoľajná železnica Košice—Bohumín; väčšina ostatných tratí smerovala k niekdajšiemu centru, do Budapešti (smer sever—juh). Celý gemerský revír a priľahlé priemyselné okolie zostalo bez priameho železničného spojenia s ostatným východným Slovenskom (s Košicami), spojenie so stredným a západným Slovenskom bolo veľmi zdĺhavé. Zásobovanie závodov surovinami, najmä palivom a polotovarmi, katastrofálne viazlo a rovnako bol ochromený odbyt ich výrobkov. Keďže medzi tradičné odbytové krajiny tejto výrobnej oblasti patrilo Maďarsko, Halič, Bukovina a Sedmohradsko, ocitol sa tunajší priemysel v zovretí krajín, s ktorými kedysi obchodoval a ktoré po roku 1918/1919 buď v dôsledku neutešených hospodárskych pomerov, alebo pretože prijali ponuky iných, lacnejších výrobkov, prestali tunajšie produkty kupovať.

Narušenie štruktúry ťažkého priemyslu vo východoslovenskej výrobnej oblasti jej rozdelením štátnymi hranicami tvorí ďalšiu príčinu krízy slovenského železnorudného baníctva, najmä jej vyvrcholenia v rokoch 1918 až 1923. Zistením tejto skutočnosti dostal sa výskum na prah poznania príčin známeho procesu dezindustrializácie Slovenska v dvadsiatych rokoch.

Riešenie problematiky likvidácie kropašských a iných železiární na Slovensku a jej vplyvu jednak na slovenské baníctvo, jednak na celý slovenský priemysel je samostatnou časťou bádania o dejinách slovenského hospodárskeho (ba i politického) vývoja. Vďaka mimoriadnemu záujmu súčasníkov a našej historiografie o osudy kropašských železiární dochádzame dnes k poznaniu, že Kropachy boli výlučným javom v slovenskom železiarstve. Ich vznik, existencia i zánik podmieňovali konkurenčné záujmy mocných železiarskych skupín.

Čoskoro po založení Pohornádskej železiarskej účastinnej spoločnosti (1895) pristúpili prostredníctvom Deutsche Bank k účasti Oberschlesische Eisen- und Kohlenwerks- A. G., závody Donnersmarkhütte a firma Oscar Huldshinsky v Hliviciach. Hoci jadrom podniku bola vlastne valcovňa rúr v sliezskom Schönbrunne, zúčastnené podniky sa spolu s Deutsche Bank zamerali predovšetkým na závod v Kropachoch. Výstavba kropašských železiární im mala umožniť preniknúť do uhorského železiarskeho kartelu, obnoveného a rozšíreného v roku 1896. Pokus sa však nevydaril a zúčastnené podniky sa novovybudovaných závodov (baní

v Slovinkách a železiarní v Krompachoch) vzdali v prospech Rimamuránskej spoločnosti, ktorá už od začiatku dost nevráživo sledovala výstavbu konkurenčného podniku. Rimamuránska spoločnosť v rokoch 1900—1902 skúpila od Deutsche Bank jej účastiny Pohornádskej spoločnosti, pričom sa v prospech Österreichische Mannesmannröhren-Werke vzdala schönbrunnskej valcovne. Aby likvidovala obrovské dlžoby, viaznúce na krompašských železiarňach, znížila účastinný kapitál Pohornádskej spoločnosti, odpísala nerimamuránske účastiny a v roku 1903 vydala 45 000 nových akcií, ktoré zostali všetky v jej držbe. Osobitný význam pre Krompachy nadobudol potom oceliarsky závod vo Zvolene (Eisen- und Blechfabriks- A. G. UNION), ktorý v roku 1900 získala od Hazai Bank. Krompachy potom zásobovali Zvolen surovým železom.

Rimamuránska spoločnosť získala účastiny Pohornádskej spoločnosti bez potrebného súhlasu železiarskeho kartelu s úmyslom využiť Krompachy na vymáhanie vyšších výrobných kvót. Zápas, ktorý sa potom medzi Rimamuránskou spoločnosťou a poprednými členmi kartelu rozpútal, bol veľmi úporný. Obeťou sa stali rozostavané Krompachy, pretože kartelom stanovené ceny sa pohybovali pod výrobnými nákladmi železiarní.⁸

Konkurenčný antagonizmus pretrval zánik kartelu v roku 1917 i rozpad Rakúsko-Uhorska v roku 1918. Znova vznikol spor, keď sa začal boj o ovládnutie československého železiarskeho trhu. Vítkovické ťažiarstvo a Banská hutná spoločnosť (protežovaná francúzskym kapitálom) sa vrhli na Slovensko, aby likvidovali zoslabenú konkurenciu a využili uvoľnenie kartelových záväzkov voči bývalému uhorskému teritóriu. Týmto snahám stála v ceste opäť Rimamuránska spoločnosť s veľkými koncernovými závodmi v Krompachoch a Zvolene, zoslabená však rozdelením svojich závodov do dvoch štátnych celkov i predchádzajúcim konkurenčným bojom. Navyše Rimamuránska spoločnosť v úsilí o urýchlenie koncentrácie výroby, ktorá bola hlavným predpokladom jej ďalšieho úspešného zápasu, narušila finančnú rovnováhu podniku práve v okamihu, keď mala byť najsilnejšia. Zložité a dlhé vyjednávanie zúčastnených konkurenčných podnikov nakoniec vyústilo v dohodu, podľa ktorej sa Rimamuránska spoločnosť vzdala svojej výrobnej kvóty v prospech československého železiarskeho kartelu.

Priebeh tohto zápasu, ktorého výsledkom bola likvidácia Krompách a Zvolena, nie je dosiaľ podrobnejšie objasnený. Vítkovické ťažiarstvo a Banská a hutná spoločnosť vytvorili pravdepodobne za súčinnosti iných interesentov finančné konzorcium, ktoré malo kupovať rimamuránske účastiny.⁹ Obranným opatrením Rimamuránskej spoločnosti malo byť rozriedenie účastinného kapitálu a iné manipulácie, ktoré jej mali zachovať

⁸ Podrobnejší prehľad sporu je uvedený v stati *Österreichisches Eisenkartell*, Compass 1911, 37—39. O Krompachoch v tej súvislosti píše i B. Stočes, *Dvacetpět let Báňské a hutní společnosti*, Praha 1931, 25—44.

⁹ Lidové noviny z 11. 5. 1922.

majoritu v koncernových podnikoch.¹⁰ Po prudkom poklese cien a produkcie a po zhoršení finančného stavu pristúpila Rimamuránska spoločnosť na návrhy československej železiarskej skupiny, ktorá jej zaručila zachovanie právnej jednoty slovenských a maďarských závodov a splnenie ďalších požiadaviek: zabezpečenie vzájomného styku železiarní, baní, lomov a lesných majetkov, ako aj voľný hraničný prechod pre robotníctvo. Po podpísaní československo-maďarskej dohody vo veci Rimamuránskej spoločnosti v septembri 1922, ktorou sa československá vláda de facto vzdala požiadavky nostrifikácie, boli potom už dojednané konkrétne podmienky zmluvy medzi Rimamuránskou spoločnosťou, Vítkovickým ťažiarstvom a Banskou a hutnou spoločnosťou. Touto zmluvou sa Rimamuránska spoločnosť vzdala účasti v československom železiarskom karteli a ďalšia prevádzka Krompách (a tým aj Zvolena) stratila svoje opodstatnenie. Oba závody sa likvidovali.¹¹ Rimamuránska spoločnosť uvoľnila československý trh železa.

Náporu moravských železiarní podľahli i Coburgove závody, ktoré v roku 1913 založila finančná skupina okolo Hazai Bank v Budapešti. Základným závodom bola železiareň v Pohorelej s hutou v Stratenej. Potom sa začala stavať oceliareň a valcovňa v Trnave. (Do prevádzky sa dala v roku 1917.) V roku 1916 získali Coburgove závody kuxy Heintelmann'sche Eisenwerks-Gewerkschaft v Chyžnej Vode (huta a zlieváreň). K účasti na podniku pristúpila vtedy i Niederösterreichische Eskompte-Gesellschaft a neskôr Urbanova finančná skupina (Brevillier a spol.) Coburgove závody produkovali už pred vojnou ročne 10 000–15 000 t surového železa a pracovala pre nich aj dobšinská pec (4000 t). Hoci do konkurenčného zápasu o Slovensko vstupovali Coburgove závody s vysokým účastinným kapitálom (52 mil. Kč), výstavba podniku sa nedokončila. Závody nemohli ani po sanácii využiť nízku výrobnú kvótu, ktorú im československý železiarsky kartel prideliť. Nedostatok odbytových možností umocňovali prietahy československej vlády, ktorá odďaľovala nostrifikáciu podniku a nakoniec ju viazala na podmienku zníženia účastinného kapitálu o 80 %. Koncom júna 1923 podnik nátlaku vyhovel a odvtedy prestal byť vážnejším konkurentom moravským železiarňam.

Štátne železiarne neboli vážnejším konkurentom, ako zistili experti Vítkovic a Třinca pri prehliadke závodov skoro po jeho obsadení československým vojskom. Preto ich nechali živiť i s vysokou pecou v Tisovci. Ani existencia ostatných drobnejších závodov nemohla moravským železiarňam prekážať, pretože ich zánik bol beztoho nevyhnutný. Avšak zatiaľ čo zničenie Krompách a Zvolena a podlomenie prosperity železiarní

¹⁰ Compass, Tschechoslovakei 1924, 505.

¹¹ O likvidácii krompašských železiarní nemáme dosiaľ vyčerpávajúcu štúdiu. Najobľahšie o tomto probléme písal J. Kramer (*K dejinám priemyslu*, najmä strany 10–11, 74–78 a 170) a M. Strhan (*Kríza priemyslu*, str. 116–120). Samostatne vyšla brožúra J. Ulačka *Revolučné Krompachy 1921*, Košice 1961.

Coburgových závodov treba charakterizovať ako cielavedomú činnosť spomínaných monopolov, ďalší proces odbúrania slovenského železiarskeho a kovospracujúceho priemyslu odohrával sa už samovoľne, bez ich priamych zásahov.

Po tejto katastrofe nachádzali slovenské železné rudy odbyt už len v Tisovci a takmer celé vyťažené množstvo sa vyvážalo do Maďarska a Ostravsko-karvinského revíru. Z celkovej slovenskej železnorudnej produkcie (s prihliadnutím na výrobu pražených rúd) zostalo v roku 1929 na Slovensku 8,5 % (Tisovec odoberal 56 300 t), na Moravu sa odoslalo 35,5 % (Vítkovice odoberali 155 400 a Trinec 191 800 t surových i pražených rúd) a do Maďarska sa vyviezlo 45,4 % (342 000 t).¹²

Trefou hlavnou príčinou krízy slovenského rudného baníctva je teda zmena orientácie odbytu slovenských železných rúd temer výlučne mimo územia Slovenska. A tak sa slovenské rudné baníctvo muselo prispôbiť výrobným podmienkam a rudným potrebám ostravsko-karvinských veľkoželeziarní a zložitým vzťahom československo-maďarským a oboch častí rimamuránskeho komplexu.

Priamym konkrétnym následkom vyhranenia odbytu slovenských železných rúd do dvoch smerov bolo i rozdvojenie vývojových tendencií oboch slovenských revírov (gemerského a spišského). Vývinový rytmus ostravsko-karvinských hút sa v rokoch 1919—1926 zásadne odlišoval od rytmu maďarskej rimamuránskej produkcie surového železa. Rytmus produkcie maďarských železiarní v rokoch 1919—1926 je udaný indexovými číslami objemu výroby surového železa 0, 0, 37, 51, 62, 61, 44, 99 (190 400 t v roku 1913=100); rytmus českých železiarní číslami 63, 66, 50, 32, 78, 93, 109, 101. Rimamuránska spoločnosť vyrobila v obchodnom roku 1919/1920 len 4700 t surového železa, v roku 1923/1924 už 149 200 t, ale v nasledujúcom obchodnom roku 1924/1925 klesla výroba opäť na 63 700 t. Tomuto rytmu zhruba zodpovedala i ťažba železných rúd v rimamuránskych baniach na Slovensku, ale aj v ostatných gemerských baniach.¹³ Odlišnosť československého a maďarského rytmu vývoja v tomto období miatla našich historikov, pretože si dostatočne nevyšli závislosť gemerských baní od maďarských železiarní a zistené pohyby v slovenskej rudnej základni odporovali ich vžitým predstavám a periodizácii československého ťažkého priemyslu. Tendenciu vývoja slovenského rudného baníctva do značnej miery vystihuje výslednica pohybov oboch železiarskych skupín, predovšetkým ich vzájomný pomer v odbere železných rúd.

Od predelových rokov 1923—1925 sa slovenské rudné baníctvo postupne

¹² Podľa I. Karvaša, *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*, Praha 1933 (str. 58), ako aj ďalších publikácií a prameňov (najmä Sborník Spojeného banského revíru pre Slovensko a Podkarpatskú Rus, str. 56—57); fond Banhut 572/1 (963-III) v podnikovom archíve Železnorudných baní v Spišskej Novej Vsi.

¹³ Porovnaj Compass, Ungarn 1929 (str. 606—622); Zprávy Státního úřadu statistického VIII/1927 (str. 645).

zotavovalo z predchádzajúcej desaťročnej krízy. Jeho rozvoj však nezodpovedal trendu československého ťažkého priemyslu, prosperite konzumných výrobných odvetví. Ak index objemu produkcie surového železa v ČSR bol v rokoch 1925–1929 97, 91, 105, 131, 137 (priemer rokov 1911 až 1913=100, t. j. 1 198 000 t), tak index produkcie železnej rudy na Slovensku bol 44, 58, 71, 82, 88 (1 131 000 t, t. j. priemer rokov 1911 až 1913=100). Tento vzťah možno rámcovo vyjadriť aj rozdielom medzi odberom slovenských železných rúd a skutočnou potrebou československých hút. Preto sme museli konštatovať depresívny, retardačný pohyb, slovenského železnorudného baníctva. Zároveň si kladieme otázku, čo brzdilo úspešný rozvoj celého odboru. Odpoveď nájdeme v oblasti kvality a ceny rúd. Pri zostrení medzinárodnej konkurencie v dvadsiatych rokoch museli konzumné podniky klásť hlavný dôraz na maximálne najvyššiu akosť základných surovín a ich pomernú, čo najnižšiu cenu. Miera, v akej suroviny vyhovovali týmto požiadavkám, v jadre určovala i mieru ich ťažby.

Akostné pomery v slovenskom železnorudnom baníctve nadobudli oveľa širší význam, než má ich úzko technický alebo výrobný dosah. Ich spoločenský dosah bol veľmi hlboký, pretože sa odrazil v zamestnanosti celého výrobného odvetvia. Kvalita rudy, jej chemické a fyzikálne zloženie a obsah úžitkových kovov bezprostredne ovplyvňovali akosť a cenu hotových výrobkov a usmerňovali tak dopyt po jednotlivých rudách. Bez toho, že by sme sa zafazovali podrobnejšími rozbormi, môžeme s istotou konštatovať, že slovenská železná ruda nedosahovala akostnú úroveň rúd na svetových a európskych trhoch. Zatiaľ čo slovenské rudy obsahovali okolo 34 % železa, dovážaná švédka ruda mala 60 % až 65 % železa a ukrajinská ruda 50 % až 60 % železa. Problematickosť odberu slovenských rúd nespočívala však len v obsahu železa, ale aj v celkovom chemickom a fyzikálnom zložení rudy. Ani tu nedosahovali slovenské rudy žiaduce parametre.

Preto si Vítkovice a Třinec, ktoré v tuzemsku odoberali najviac slovenských rúd a mali na Slovensku vlastné bane,¹⁴ zabezpečili ešte pred prvou svetovou vojnou dodávky kvalitných švédskych rúd. Vítkovické ťažiarstvo získalo v rokoch 1897–1913 železnorudné bane v severnom a strednom Švédsku, Banská a hutná spoločnosť skúpila v roku 1912 všetky účastiny

¹⁴ Popri bani v Rudabányi (1880), ktorá po roku 1918 zostala v Maďarsku, a baniach Roztoky a Graetel [získané v roku 1882 a predané 1892] získalo Vítkovické ťažiarstvo v roku 1895 vyčerpanú medenorudnú baňu v Koterbachoch (Rudiňany), z ktorej po čase vybudovali najväčší železnorudný závod na Slovensku. V roku 1928 sa tu vyťažilo 219 000 t a v roku 1937 až 308 900 t železnej rudy. Banská a hutná spoločnosť kúpila v roku 1905 baňu v Máriahute (terén medzi Gelnicou a Žakarovcami) a v Bindte (Spišská Nová Ves), v ktorých ťažila v roku 1925 150 000 t a v roku 1937 130 900 t železnej rudy. To však už ovládala Coburgove závody s baňami v Dobšinej a Mlynkách s produkciou 35 000–40 000 t rudy a ich prostredníctvom Drevársky a bankský priemysel, úč. spol., s baňami v Roztokách a Graetli s ťažbou okolo 60 000 t rudy.

bane v Ickorbottene. V septembri 1917 prenechala ich švédskej spoločnosti, s ktorou uzavrela dlhodobú zmluvu na dodávky kusových rúd.

K zníženiu dopytu po slovenských rudách prispeli i komerčné hladiská oboch podnikov, keď dovoz rúd kompenzovali vývozom niektorých svojich produktov. Je známe, že za ostravský koks sa do republiky privážala ruda z rakúskeho Erzbergu, hoci sa kvalitou veľmi neodlišovala od pražených slovenských rúd. Sovietske (krivorožské) rudy sa kompenzovali vývozom železiarskych výrobkov, takže v časoch veľkej hospodárskej krízy dovoz ukrajinských rúd značne prevýšil odber zo Slovenska.

Mieru odberu slovenských rúd hutami vo Vítkoviciach a Třinci určovala prísna výrobnotechnická a obchodná kalkulácia. Preto Vítkovice pri 40 % zvýšení produkcie surového železa (v rozmedzí rokov 1913—1929) zotrvali na predvojnovnej úrovni odberu slovenských rúd a Banská a hutná spoločnosť pri 170 % zvýšení výroby zvýšila spotrebu slovenských rúd asi na 200 %.¹⁵

Slovenské rudy boli by mohli nájsť širší odbyt, keby boli v konkurencii obstáli aspoň svojimi cenami. Boli však pomerne, a často i absolútne drahšie než kvalitnejšie produkty zo zahraničia. Vysokú cenu zapríčiňovali jednak špeciálne banskotechnické a úpravárenské podmienky, jednak zaťaženie ťažby rôznymi poplatkami a drahou dopravou.

Uloženie rúd hlboko pod povrchom, rozptýlenosť žíl a ložísk, malý kovový obsah rúd, namáhavosť dobývania zvyšovali potrebu pracovných síl a výbušnín, čím podstatne zdražovali produkciu. V rokoch 1925—1929 participovali mzdy na cene železných rúd priemerne 43 %, pričom v malých závodoch a čiastočne i v závodoch Rimamuránskej spoločnosti a štátneho podniku bol podiel miezd spravidla vyšší, v spišských baniach obyčajne nižší.¹⁶ Zvýšenie cien výbušnín vznikalo zasa snahou uhradiť náklady vynaložené na vybudovanie továrne na výbušniny v Semtíne osobitnou veľkoobchodnou prirážkou a monopolnou dávkou.

Odstránenie týchto príčin zvýšenia výrobných nákladov bolo zdĺhavé. Zníženie podielu miezd sa dosahovalo úpravami kolektívnych zmlúv, zracionalizovaním prevádzky, odstránením prebytočného počtu neproduktívnych síl (ponajviac tzv. remeselníkov) a mechanizáciou (najmä strojové vŕtanie). O zníženie cien výbušnín sa podnikové i závodné správy usilovali hneď po vojne. Prvý organizovaný nástup podnikateľov do kampane za nižšie ceny výbušnín bol v roku 1925, ale napriek všetkým zníženiam a rozličným úpravám zostala položka výbušnín stále veľmi vysoká (15 % až 20 % výrobných nákladov). Zdraženie celej prevádzky a vo väčšine prípadov nepríliš veľké ložiská nedovoľovali zavádzanie novej techniky v miere potrebnej pre slovenské baníctvo i odberateľské podniky.

¹⁵ Fond Banhut 572/1 v podnikovom archíve Železnorudných baní v Spišskej Novej Vsi.

¹⁶ Porovnaj údaje Zpráv Státního úradu statistického, výročných zpráv Slovenského bankého revíru a publikácie *Sväz banských a hutníckych závodov na Slovensku 1920 až 1929*, Bratislava 1929 (str. 19).

Napokon samostatnú kapitolu výskumu tvorí podiel dopravy a dopravnej politiky štátu na zabrzdení vývoja slovenského rudného baníctva. Negatívne vplývala nedostatočná železničná sieť a pomalá výstavba nových tratí. Investičný program vlády z roku 1920 sa neplnil, druhá transversálna trať, ktorá spájala Červenú skalú a Margecany, začala sa stavať až v roku 1931. Je známe, že ČSR patrila medzi krajiny s najvyššími dopravnými tarifami, ktoré sa na Slovensku ešte zvyšovali neprepočítaním nákladných sadzieb súkromných a štátnych železníc. Napríklad preprava 1 t železnej rudy z Markušoviec do Nového Bytoma (343 km) stála 59,30 Kč, ale z Gdynie do Trínca (709 km) len 42,40 Kč. Dopravné výdavky potom participovali na predajnej cene 30 % až 35 %. K vyrovnaniu rozdielu medzi českými krajinami a Slovenskom došlo až pri definitívnom prepočítaní slovenských miestnych taríf s platnosťou od novembra 1932. Túto tarifnú reformu zoslabovali iné faktory zdraženia (nový uhoľný sadzovník a pod.). Základom znižovania dopravných výdavkov zostali preto i naďalej individuálne zľavy.¹⁷

Ešte jeden problém sa vynoril pri štúdiu vývoja slovenského železnorudného baníctva. Pri jeho pomocnom členení sme konštatovali, že po hospodárskej kríze vstúpilo slovenské železnorudné baníctvo na cestu konjunktúrálného rozmachu. Z formulácie vyplýva, že železnorudné baníctvo na Slovensku sa vymanilo z ťažkých krízových otrasov, depresie a vývojového zabrzdzenia až v rokoch 1936—1938. Svojou výrobnou i odbytovou štruktúrou sa vtedy už prispôsobilo podmienkam československého hospodárstva a povzbudené všeobecným hospodárskym oživením a neskoršie i konjunktúrou odberateľských odvetví prekonalo doterajšie stiesnenie. Problematika tu spočíva v zdôvodnení konštatácie konjunktúry a v určení charakteru tohto rozmachu.

Prečo môžeme — na rozdiel od rokov 1927 až 1929 — vývin slovenského železnorudného baníctva v tomto období považovať za konjunktúrálny? Prihovárajú sa za to predovšetkým čísla objemu produkcie: v roku 1936 sa na Slovensku vyťažilo 541 000 t železných rúd, v roku 1937 už 1 057 000 t (v roku 1929 999 000 t). Popri číslach rudnej produkcie zdôvodňujú náš predpoklad predovšetkým údaje o nebývalom raste investícií. Rekonštruovali sa a postavili sa aj nové moderné úpravne a pražiarne, zdokonaľovali sa povrchové zariadenia a dokončovalo sa zavádzanie strojového vŕtania v baniach, stavali sa závodné železnice, vlečky a lanovky.¹⁸ Od predvojnových rokov sa na Slovensku toľko nekutalo na rudy ako v tomto čase. Odbýť železných rúd rástol rýchlejšie ako ťažba, hlbili sa preto nové

¹⁷ O dopravných ťažkostiach Slovenska je bohatá súčasná literatúra. Upozorňujeme najmä na článok M. Bartovského *Vývoj základných taríf čs. štátnych dráh na Slovensku od prevratu do r. 1929*, *Hospodárske rozhľady* V/1930, 89—104 a na článok V. Mixu *O dopravných problémoch československém*, *Prúdy* XX (1936), 484—492.

¹⁸ Porovnaj výročné zprávy Spojeného banského revíru pre Slovensko a Podkarpatskú Rus z roku 1937 a z roku 1938.

šachty a otvárali opustené bane. I nová vlna majetkových presunov vnútri štátu signalizovala konjunkturálny nástup. Banská a hutná spoločnosť rozšírila svoje mocenské pozície, keď okrem železnorudnej bane grófa dr. Ballestrema vo Vondrišli (Nálepko) získala prostredníctvom Coburgových závodov firmu Drevársky a banský priemysel, úč. spol., v Bratislave (správa v Markušovciach, bane Roztoky a Graetel). Popri drobnejších majetkových zmenách a presunoch bol to ďalej mocenský nástup brnenskej Zbrojovky, ktorá v roku 1937 prevzala účasti spoločnosti Montania a v roku 1938 štátne závody v Rožňave a na Železníku a železiarsky komplex Podbrezovej. V Krompašských závodoch na meď, ktoré do Třinca dodávali železnú rudu, dokončil sa presun účastín z Fouldovej skupiny na pražské konzorcium (J. Havlíček, neskoršie J. Pekárek), pričom spoločne získali kapitálovú účasť švajčiarskej firmy Oerlikon, Bührle a spol. Všetky tieto javy potvrdzujú konjunkturálny vzostup slovenského železnorudného baníctva v posledných rokoch trvania predmníchovskej republiky.

Oveľa ťažšie možno vysvetliť, prečo v poklese produkcie v roku 1938 možno vidieť len prerušenie tohto konjunktúrového vzostupu. Naša historiografia i ekonomická literatúra dostatočne osvetlila vývoj československého hospodárstva ako celku, ale hospodársky vývoj Slovenska v rokoch 1937—1938 nechala takmer bez povšimnutia. Celý tento časový úsek sa v prípade slovenského hospodárstva hodnotí obyčajne len z aspektu konštatovaných účinkov svetovej hospodárskej krízy, ktorá vypukla v roku 1937. Ináč skľzava po oboch stranách vývinovej krivky buď do problematiky obdobia predchádzajúceho, alebo sa naň vzťahujú závery platné na nasledujúce obdobie. Doterajšie výsledky výskumu dejín slovenského rudného baníctva uvádzajú zrejme do pochybnosti tézu, že vtedajší zvýšený záujem o Slovensko zo strany monopolov českých krajín podnietila výlučne zbrojárska konjunktúra a nižšie mzdy na Slovensku. Zvýšený záujem o slovenské suroviny podnietila skôr ich potreba, ba priam ich nedostatok v dôsledku autarkných snáh európskych štátov koncom tridsiatych rokov. Tieto snahy majú hlbšie korene a charakterizujú určitú historickú epochu, sú úzko späté s pokusmi o riadené hospodárstvo.

V každom prípade to však bolo príliš krátke obdobie na to, aby sa v ňom mohli vykryštalizovať vyhranené vývinové črty. Možno sa však celkom oprávnené domnievať, že produkčný vzostup v rokoch 1936—1942 (prípadne 1933—1942) tvorí uzavreté historické obdobie vývinu slovenského železnorudného baníctva, charakterizované spoločnou, vzostupnou vývinovou tendenciou.

Z poznatkov doteraz získaných celkom zreteľne vyplýva, že výskum vývoja železnorudného baníctva na Slovensku v rokoch 1918—1938 sa týka viacerých stránok a oblastí slovenského hospodárskeho života. Nabáda ku koordinovanému a systematickému výskumu jednotlivých významnej-

ších výrobných odvetví a odborov. Výsledkom štúdia je plastickejší obraz našej hospodárskej i politickej minulosti, ktorej umožňujeme, aby sa častejšie, ucelenejšie a pozitívnejšie prihovárala živej súčasnosti.

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ СЛОВАЦКОЙ ЖЕЛЕЗНОРУДНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В 1918—1938 Г.

Зденек Немец

Проблематика исследования истории Словацкой железнорудной промышленности в первой половине нашего века относится к комплексу студии о истории словацкой промышленности. Поэтому исследование не обходит центральные проблемы хозяйственной истории Словакии, но, наоборот, находит их и оценивает критериями развития железнорудной добывающей промышленности. Поэтому и выдвигаются вперед специфические особенности ее тренда развития. Исследование этих специфических особенностей выразил при помощи определения циклов развития 1903—1922, 1923—1933, 1934—1944. На основе ограничения исторического содержания этих циклов задачей исследования является ответить на вопрос, что было причиной кризиса отрасли в 1913—1922 году и каковы были причины его депрессивного и ретардачного развития после 1923 года. Ответы исследование ищет в концентрации производства железа еще перед распадом Австрийско-Венгерской империи, в разделении областей, производящих железо и металл чехословацко-венгерскими границами (1918—1920), в ликвидации кромпашских и других металлургических заводов после 1920 года, в объединении некоторых залежей и в отличном ритме развития металлургических заводов, которые обрабатывали словацкие железные руды.

Следующий круг причин относится к области качества и цен на руды. Предыдущие исследования констатировали далее, что словацкая железнорудная промышленность вступила после 1946 года на путь конъюнктурного размаха. Проблематика, затем, состоит в подтверждении этой констатации и в определении характера этого размаха, причем исследование прежде всего обращает внимание на повышение заинтересованности в словацком сырье, опирающимися на аутаркные усилия европейских государств. Однако исследование ищет корни глубже и приводит их в связи с попытками о управление хозяйством.

RESEARCH ON SLOVAK IRON ORE MINING DURING 1918—1938

Zdeněk Němec

This research into the history of iron ore mining in Slovakia during the first half of the present century forms part of a complex study of the history of Slovak industry. Therefore the research does not bypass the central problems of the economic history of Slovakia, but rather seeks them out and evaluates them according to the criteria of the development of iron ore mining. For this reason, the research set up the specific characteristics of its developmental trend. These characteristics were expressed by determining the developmental cycles of 1903—1932, 1923—1933, 1934—1944. On the basis of a historical delimitation of the contents of these cycles, the task of the research is to supply answers to these questions: what was the cause of the crisis in the industry in 1913—1922 and what were the causes of its depressive and retardating development after 1923.

The research sees the answers to lie in the concentration of the iron production even prior to the break up of Austria-Hungary, in the division of the iron and metallurgic region by the Czechoslovak-Hungarian frontier (1918—1920), in the shutting down of the Krompachy and other plants after 1920, in the exhaustion of certain mine deposits and in the different developmental rhythm of iron and steel works processing iron from Slovak mines. A further cycle of causes lay in the quality and proces of iron ores. Research so far has further shown that after 1936, Slovak iron ore mining took up the road of a conjunctural boom. The problem then resides in giving reasons for this finding and in defining the character of this boom, while the research takes note in the first place of the increased interest in Slovak raw materials induced by autarkical endeavours of European States. However, the roots are sought much deeper and the research puts them in relation with efforts for a directed economy.

Konzultácie

MIKULÁŠ KOČIŠČAK

Niektoré teoretické problémy socializmu v nemarxistickej ekonomickej literatúre

Nevyhnutnosť poznania a kritickej analýzy nemarxistických ekonomických teórií a modelov socialistického hospodárstva a mechanizmu jeho fungovania vyplýva predovšetkým z naliehavých potrieb rýchleho a efektívneho rozvoja marxistickej politickej ekonómie socializmu. Vyplýva aj z potrieb účinného boja proti nesprávnym teoreticko-metodologickým postupom a ich nesprávnym záverom, ktoré často logicky nevyplývajú z tej-ktorej nemarxistickej teórie alebo modelu socialistického hospodárstva, resp. z mechanizmu jeho fungovania. Rýchly a efektívny rozvoj politickej ekonómie socializmu vyžaduje hlboké a dôkladné poznanie rozvíjajúcej sa reality na jednej strane a integráciu racionálnych teoretických poznatkov o nej na strane druhej, bez ohľadu na to, v akom teoretickom systéme vznikli.

V nedávnej minulosti marxistickí ekonómi sa dosť často prehrešovali proti obidvom predpokladom rýchleho a efektívneho rozvoja politickej ekonómie socializmu. Pri analýze socialistického hospodárstva upustili od dialektiky, keď bolo treba objaviť „zákony pohybu“ socialistickej spoločnosti. Vyzdvihovali len kladné stránky socialistických výrobných vzťahov; často zdôrazňovali úplný súlad výrobných vzťahov s výrobnými silami. Zabúdali na to, že aj socialistické výrobné vzťahy obsahujú rozpory, t. j. že okrem svojej pozitívnej stránky majú aj stránku negatívnu.

Medzi kategórie politickej ekonómie, ktoré sa zjednodušene chápali, patrí jedna zo základných kategórií — vlastníctvo výrobných prostriedkov. Jednostranne sa interpretovali aj ďalšie kategórie, ako je konkurencia, monopol a iné. Takýto jednostranný popis len pozitívnych stránok socialistických výrobných vzťahov pochopiteľne nevyžadoval od marxistických ekonómov, aby sa oboznámili a integrovali poznatky z nemarxistickej ekonomickej literatúry o socializme, pretože nemarxistickí ekonómi, ktorí sa zapodievali analýzou socialistických výrobných vzťahov, venovali najviac pozornosti druhej stránke socialistických výrobných vzťahov, negatívnej stránke.

Obnovenie dialektického prístupu skúmania ekonomických procesov socialistického hospodárstva zákonite vyžaduje integráciu racionálnych teoretických poznatkov, ku ktorým dospela nemarxistická politická ekonómia o socializme predovšetkým analýzou negatívnych stránok socialistických výrobných vzťahov, ako aj analýzou administratívno-centralistického modelu fungovania socialis-

tického hospodárstva. Ak marxistická politická ekonómia najďalej pokročila v analýze pozitívnej stránky socialistických výrobných vzťahov, nemarxistická ekonomická literatúra o socializme omnoho precíznejšie preanalyzovala problémy, ktoré vyplývajú z negatívnej stránky zospoločenšenia výrobných prostriedkov (ak neberieme do úvahy začiatočné názory a misesovský smer kritiky socialistického hospodárstva). Dospela aj k celému radu pozitívnych poznatkov, ktoré nemožno ignorovať.

V tomto článku nebude možné rozobrať všetky pozitívne a negatívne stránky nemarxistických ekonomických teórií o socializme. Pôjde skôr o základnú orientáciu v najdôležitejšej nemarxistickej literatúre o socializme od čias vzniku vedeckého socializmu dodnes, o rozčlenenie týchto teórií z hľadiska ich poznávacej hodnoty a ideologickej funkcie. Zároveň upozorníme na niektoré teoretické problémy socializmu, ktoré nemarxistickí ekonómi formulovali a riešili a majú podľa nášho názoru určitý význam pri rozpracúvaní základných poučiek marxistickej politickej ekonómie socializmu o fungovaní mechanizmu socialistického národného hospodárstva.

Vznik nemarxistických ekonomických názorov o socializme

Prvé kritické úvahy o socialistickej spoločnosti spadajú do druhej polovice minulého storočia, teda do obdobia vzniku vedeckého socializmu. Odporcovia vedeckého socializmu v začiatočnom období začínajú sa zapodievať ekonomickými problémami budúcej socialistickej spoločnosti len do takej miery, do akej jeho zakladatelia venovali pozornosť najdôležitejším črtám budúceho socialistického hospodárstva.

Prvou základnou črtou socialistického hospodárstva podľa zakladateľov vedeckého socializmu je premena súkromného kapitalistického vlastníctva výrobných prostriedkov na socialistické vlastníctvo. Preto protivníci vedeckého socializmu obrátili pozornosť predovšetkým na problémy premeny súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov na socialistické vlastníctvo. Začali „objavovať“ negatívne následky, ktoré z tohto zospoločenšenia budú vyplývať.

K prvým nemarxistickým ekonomickým prácam, ktoré kritizujú marxistickú teóriu premeny súkromného vlastníctva na socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov, patria tieto publikácie: H. H. Gossen, *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs* (1853); F. von Wieser, *Der natürliche Werth* (1889); A. Schäffle, *Die Quintessenz des Sozialismus* (1874).

Základné argumenty proti zospoločenšeniu výrobných prostriedkov, ktoré formulovali Gossen, Wieser, Schäffle a ďalší autori, možno v podstate zhrnúť takto: 1. Odstránenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov vedie k odstráneniu stimulov k zvyšovaniu produktivity práce, k neefektívnemu riadeniu hospodárstva a k spomaleniu technického pokroku. 2. Len taký spoločenský poriadok, ktorý sa opiera o súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a zabezpečuje jeho právnu ochranu, umožňuje ekonomickú a politickú slobodu. Likvidácia ekonomickej slobody pri centralizácii výrobných prostriedkov do rúk štátu nevyhnutne musí viesť aj k likvidácii politickej demokracie. 3. Zospoločenšenie výrobných prostriedkov podkopáva základy ekonomického počtu, čo znemožňuje racionálne využívanie výrobných zdrojov v socialistickom hospodárstve.

Posledný argument proti zospoločenšteni výrobných prostriedkov spomínaní autori uviedli len v hrubých črtách a podrobnejšie ho rozpracoval L. Mises.

Gossen, Wieser a Schäßfle upozornili na vážnosť tohto problému pri fungovaní socialistického národného hospodárstva, keď vyčítali marxistom, že neobjasnili jednu zo základných otázok socializmu, otázku fungovania hromadného kolektívneho organizmu, práce a kapitálu. Podľa nich marxisti nedali odpoveď na otázku, ako sa dosiahne, aby všade na všetkých úsekoch zjednotenej spoločenskej výroby každý vyrábala čo možno najviac, čo možno pri najmenších nákladoch tak, aby sa uplatňovala zásada ekonomickej racionálnosti, aby nikto nemárnil čas, ktorý patrí spoločenskej práci, aby nikto neštrácal a nekazil materiál, ktorý tvorí spoločenský kapitál, aby sa v každom odvetví výroby obnovovali výrobné prostriedky včas a najvýhodnejším spôsobom v technickom zmysle slova a v potrebnom objeme, aby sa práca pri jej kvalitatívnych rozdieloch vždy presne a spravodlivo odmeňovala, aby v novom spoločenskom poriadku nedochádzalo k rozkrádaniu a väčšiemu mrhaniu spoločenským bohatstvom než za kapitalizmu.

Hoci odpoveď na takto nastolené otázky nebola u všetkých vtedajších protivníkov vedeckého socializmu rovnaká, bola jednoznačne záporná. Spomínané práce obsahujú taktiež kusé úvahy o nutnosti existencie hodnoty a tovarovo-peňažných kategórií v socialistickej spoločnosti. Dotýkajú sa čiastočne problémov rozdeľovania a hmotnej zainteresovanosti.

Kritické úvahy predchodcov nemarxistických ekonomických teórií a modelov socializmu o niektorých teoretických problémoch socialistickej ekonomiky mali významnú úlohu v boji proti vedeckému socializmu a stali sa základom misesovského smeru kritiky socialistického hospodárstva. Zároveň podnietili Walrasových stúpcov teórie všeobecnej rovnováhy Pareta a Baroneho k analýze všeobecnej hospodárskej rovnováhy socializmu.

Základné členenie nemarxistických ekonomických teórií a modelov socializmu z hľadiska ich poznávacej hodnoty a ideologickej funkcie

Všetky nemarxistické ekonomické teórie a modely socializmu sa môžu rozdeliť v podstate do troch skupín:

1. Do prvej skupiny sa zaraďujú teórie a modely socializmu, ktorými autori jednoznačne popierajú teoretickú a praktickú možnosť racionálneho hospodárenia v takej spoločnosti, v ktorej sú zospoločenšené výrobné prostriedky, a preto sa riadi celá hospodárska činnosť z jedného centra. Do tejto skupiny patria Gossenove, Wieserove a Schäßfleho kritické úvahy o socializme, a najmä misesovský a neoliberalný smer kritiky socialistického národného hospodárstva.

2. Do druhej skupiny sa zaraďujú teórie a modely, ktoré pripúšťajú teoretickú možnosť racionálneho hospodárenia za socializmu, popierajú však možnosť jeho praktického uskutočnenia. Do tejto skupiny patrí predovšetkým Pareto, Baroneho matematický model všeobecnej rovnováhy socializmu, Piersonova teória hodnoty za socializmu a ďalšie práce.

3. Do tretej skupiny sa zaraďujú práce, ktorých autori pripúšťajú teoretickú aj praktickú možnosť racionálneho hospodárenia. Rozdielne sú však ich názory na cesty, akými možno socializmus ako racionálny systém uskutočniť. Ide o takých autorov, ktorí sa viac-menej rozhodli pre socializmus a rozvinuli teóriu

o „konkurenčnom rozhodovaní“, o „socialistickom trhovom hospodárstve“, respektíve o „socializme, v ktorom sa riadenie uskutočňuje pomocou cien“. Do tejto skupiny patria predovšetkým práce z druhej etapy medzinárodnej diskusie o ekonomickom počte za socializmu. V diskusii okrem nemarxistických ekonómov vystupovali aj niektorí významní marxistickí ekonómi (P. Lange, M. Dobb).¹

Baroneho model všeobecnej hospodárskej rovnováhy socializmu

Talianský ekonóm E. Barone, stúpenec matematického smeru marginálnej analýzy, vychádzajúc z paretovskej teórie „koeficientov výroby“² a walrasovskej teórie všeobecnej rovnováhy, po prvýkrát rozpracoval model všeobecnej hospodárskej rovnováhy socializmu v svojej práci *Il ministro della produzione nello stato collettivista* [Giornale degli Economisti (1908)].³

Podstata a základné predpoklady Baroneho modelu sú tieto:

a) V kolektívnej spoločnosti predmety osobnej potreby sú osobným vlastníctvom.

b) Výrobné prostriedky sú vlastníctvom štátu.

c) Rozdeľovanie sa uskutočňuje podľa vopred stanovených pravidiel.

d) O akumulácii rozhoduje štát v záujme zabezpečenia budúcej potreby.

e) Neexistujú peniaze. Zachovávajú sa však určité relácie medzi produktmi práce a rozličnými službami, ktoré bude možné číselne vyjadriť v určitej mernej jednotke.

f) Ministerstvo výroby kolektívnej spoločnosti sa snaží o takú kombináciu použitia obmedzených výrobných faktorov, bude hľadať také technické koeficienty výroby, aby sa dosiahlo „maximum kolektívneho blahobytu“.

Z Baroneho modelu vidieť, že poznal aj práce zakladateľov vedeckého socializmu. Klasikovia si socialistické hospodárstvo predstavovali takmer obdobne. Avšak priame riadenie spoločenskej práce (ex ante) a priame určenie nákladov živej a mŕtvej práce na jednotku výroby podľa klasikov malo byť jednou z charakteristických čŕt socialistického hospodárstva.

Barone si postavil otázku, ako treba organizovať a riadiť výrobu, aby sa využila zásada ekonomickej racionálnosti, t. j. aby sa podľa jeho slov zadosť učinilo logike a rozumu.

Skôr ako E. Barone pristúpil k riešeniu svojej hlavnej úlohy, t. j. k zostaveniu

¹ V ekonomickej literatúre častejšie sa vyskytuje buď členenie podľa štádií, v ktorých jednotlivé teórie vznikli, alebo členenie podľa skúmaných problémov. Nazdávam sa, že obidva prístupy sú jednostranné.

² V. Pareto, *Cours d'économie politique II*, Lausanne 1897, 364, taktiež *Manuel d'économie politique*, Paris 1910, 362—364.

³ Táto štúdia bola preložená do angličtiny a vyšla v zborníku *Collectivist Economic Planning* pod redakciou F. A. Hayeka. Matematickú prehľadnú interpretáciu tohto modelu urobil H. D. Dickinson v práci *Price Formation in a Socialist Community*. *The Economic Journal* (jún 1933). V angličtine je pozoruhodná aj štúdia F. H. Knighta *The Place of Marginal Economic in a Collectivist System*. *The American Economic Review*, Supplement (marec 1936). V nemčine sú taktiež zaujímavé práce o tomto probléme. E. Heilmann, *Sozialistische Wirtschaft und Arbeitsordnung*, Berlin—Potsdam 1932; H. Zassenhaus, *Über die ökonomische Theorie der Planwirtschaft*. *Zeitschrift für Nationalökonomie* (1934) d. V.

systemu lineárnych rovníc všeobecnej rovnováhy fungovania kolektívneho hospodárstva, vypracoval primeranú sústavu rovníc pre ideálny model „dokonalej konkurencie“. Analógia medzi modelom „dokonalej konkurencie“ a „kolektívnym systémom“, pokiaľ ide o funkčné vzťahy rovnováhy, je v jeho modeli veľmi dôležitá. Umožnila mu popis činnosti „Ministerstva výroby socialistickej spoločnosti“, v akom zmysle bude musieť nahradiť trhovú mechanizmus „dokonalej konkurencie“.

E. Barone vyjadruje rovnováhu ekonomického systému „dokonalej konkurencie“ a „kolektívneho systému“ štyrmi skupinami rovníc.

A. Rovnicami, ktoré vyjadrujú fyzickú nutnosť výroby. To znamená, že výrobné zdroje a ich využitie musí byť také, aby sa zabezpečilo potrebné množstvo a štruktúra finálnych výrobkov a služieb, ako aj potrebné prírastky nového kapitálu.

B. Systémom rovníc, ktorý vyjadruje tvorbu nového kapitálu ako prebytku dôchodku nad bežnou spotrebou. Tu je dvojaká možnosť: 1. priame rozdeľovanie národného dôchodku na spotrebu a akumuláciu a 2. nepriame zabezpečenie potrebných úspor s využitím úroku.

C. Systémom rovníc, ktoré vyjadrujú výrobné náklady finálnych výrobkov a nového kapitálu ako funkcie cien výrobných služieb.

D. Systémom rovníc, ktoré vyjadrujú jednu z charakteristických črt „dokonalej konkurencie“, t. j. že cena finálneho výrobku a služieb kapitálu sa rovná výrobným nákladom.

Z uvedenej analýzy všeobecnej hospodárskej rovnováhy obidvoch ideálnych modelových systémov Baronemu logicky vyplýva, že ak sa v socialistickej spoločnosti má dosiahnuť „maximálny blahobyť“, musia existovať všetky kategórie kapitalistického systému, hoci určitým spôsobom modifikované. Teda budú ceny mzdy, úrok, renta, zisk, úspory a pod. Ďalej musia byť splnené rovnaké základné podmienky výroby ako v systéme „dokonalej konkurencie“, t. j. podmienky minimalizácie nákladov a prispôbovanie cien výrobným nákladom. Celková spotreba, ak nemá ísť na úkor tvorby nového kapitálu, len veľmi málo sa bude odlišovať od celkovej spotreby kapitalistickej spoločnosti. Možno sa vôbec nebude líšiť, pretože tú časť zisku, ktorú kapitalisti používajú na svoju osobnú spotrebu, pohltí za socializmu armáda úradníkov „Ministerstva výroby“ ako odmenu za obrovskú prácu, vyplývajúcu z centralizácie riadenia výroby. Tempo rastu nového kapitálu bude musieť zodpovedať minimálne tempu rastu obyvateľstva.

Z formálneho hľadiska možno ťažko Broneho systému rovníc vyčítať nedostatky, pretože ide o model. Je však otázne, či „Ministerstvo výroby“ musí riešiť obrovské množstvo rovníc, t. j. také množstvo rovníc, koľko je v ekonomickom systéme neznámych, ako to autor modelu v závere tvrdí.

Baroneho matematický popis všeobecnej hospodárskej rovnováhy socializmu mal významnú úlohu pri vypracovaní metódy „trial and error“ (pokusov a chýb), ktorej zakladateľom je F. M. Taylor.

K predrevolučným prácam, ktoré významne prispeli k formulovaniu základných ekonomických problémov socializmu, nesporne patrí štúdia holandského ekonóma N. G. Piersona *The Problem of Value in the Socialist Society, Collectivist Economic Planning*, London 1935, ktorá bola prvýkrát publikovaná roku 1902. Pierson v práci rieši vzťahy socialistických štátov v zahraničnom obchode,

ktoré si podľa neho nevyhnutne vyžadajú ekvivalentnú výmenu aj za socializmu, ako aj otázky spoločenského produktu a národného dôchodku. Dokazuje, že socialistické národné hospodárstvo nemôže fungovať bez tovarovo-peňažných vzťahov. V tom čase to bolo v rozpore s predstavami klasikov a väčšiny socialistov.

Piersonove úvahy o objektívnej nevyhnutnosti existencie hodnoty a pôsobenia zákona hodnoty mali značný vplyv na Kautského ekonomickú teóriu o mechanizme fungovania socialistického hospodárstva. Rozpracoval ju vo svojej knihe *Sociálna revolúcia* (1902). Kautského názory sa značne odlišovali od väčšiny socialistov, pretože pripúšťal existenciu peňazí a pôsobenie zákona hodnoty v socialistickej spoločnosti.

Misesova téza o „nemožnosti“ realizácie ekonomického počtu za socializmu

„Socialisti by mali byť povďační prof. Misesovi,“ píše Lange, „ktorý pre nich zohral úlohu advocatus diaboli. Svojou výzvou ich prinútil, aby pochopili dôležitosť otázky ekonomického počtu v socialisticom hospodárstve.“⁴ Nejednen z nich sa po prvýkrát dozvedel o tomto nesmierne dôležitom ekonomickom probléme z prác Misesa. Svoju tézu o nemožnosti racionálne a efektívne využívať všetky výrobné faktory v podmienkach socialistických výrobných vzťahov vzhľadom na „nemožnosť“ realizácie ekonomického počtu sformuloval v dizertácii *Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen* (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Tübingen 1920, zv. 47).

Mises touto štúdiou začal rozsiahlu medzivojnovú teoretickú diskusiu o ekonomickom počte v socialistickej spoločnosti. V dvadsiatych rokoch mali prevahu jeho názory a názory jeho stúpcov, ktorí sa snažili podrobnejšie rozpracúvať argumenty zakladateľa tejto teórie.

Mises svoju základnú tézu podrobnejšie rozpracoval a rozšíril o ďalšie aspekty v knihe *Die Gemeinwirtschaft. Untersuchung über den Sozialismus*, prvé vydanie vyšlo roku 1922. Napísal ešte niekoľko prác, v ktorých postupne prispôboval a rozširoval svoje základné argumenty proti socializmu.⁵

V čom je podstata misesovskej kritiky socialistického hospodárstva?

Hospodárenie je voľba medzi rôznymi alternatívami použitia výrobných faktorov. V dnešnom hospodárstve vzhľadom na vysoký stupeň rozvoja výrobných síl a šírku delby práce, množstvo alternatív je veľmi veľké. Spôsobuje to ne-

⁴ Mnohí buržoázni ekonómi, ako napr. Schumpeter, Jamess, Roll, Samuelsson a iní, považujú L. Misesa za otca súčasnej kritiky socialistického hospodárstva. O. Lange mu túto úlohu priznáva iba v zmysle nastolenia problému „ekonomického počtu“ v socialisticom hospodárstve. O. Lange, *Pisma ekonomične i spoleczne, 1930—1960*, PWN, Varšava 1961, 89.

⁵ K najbližším stúpcom misesovskej liberalistickej kritiky socialistického hospodárstva patria: Max Weber svojou prácou *Wirtschaft und Gesellschaft* (1921); *Grundriss der Sozialökonomik* (1925); B. Brutzkus *Die Lehren des Marxismus im Lichte der russischen Revolution* (1928), ktorá vyšla v redakcii A. Webera v sérii *Wirtschaftsprobleme der Gegenwart*; L. Robbins, *The Great Depression* (1934); F. A. Hayek, *Socialist Calculation, The Competitive Solution, Economica*, London máj 1940, New Series VII.; *Individualism and Economic Order*, London 1949.

prehľadnosť spoločenského reprodukčného procesu, a preto nedovoľuje jednoduché priame určenie najlepšej alternatívy využitia výrobných faktorov z hľadiska určených a prijatých cieľov.

Efektívne hospodárenie s výrobnými činiteľmi preto je jedine možné za predpokladu použitia presného ekonomického počtu, ktorý je jediným nástrojom na porovnanie výsledkov s nákladmi každej alternatívy v celom reprodukčnom procese.

Nevyhnutnosť ekonomického počtu ešte zosilňuje dynamický charakter súčasného hospodárstva, čo vyvoláva nepretržité zmeny v podmienkach hospodárenia a vynucuje si stále nový ekonomický počet.

Ekonomický počet sa neprestajne uskutočňuje v kapitalistickom hospodárstve vďaka univerzálnemu rozsahu výmeny tovarov, voľnej tvorbe trhových cien na spotrebné predmety, ako aj na výrobné prostriedky.

Peňažný ekonomický počet je najdôležitejším ukazovateľom hospodárskej činnosti v podmienkach tovarovej výroby v každej spoločnosti. Ak by sme takéhoto ukazovateľa nemali, jednotlivé výrobné procesy, obrat kapitálu a jeho investovanie boli by čisto náhodné a spravidla museli by byť chybné.

Socialistické hospodárstvo nebude môcť realizovať skutočný peňažný ekonomický počet. V socializme výrobné prostriedky sú vlastníctvom štátu, a nie sú predmetom výmeny, čo nevyhnutne vyvoláva negatívne následky pre hospodárenie s výrobnými faktormi. Nebude možné oceniť a porovnať jednotlivé výrobné alternatívy, no ani alternatívy alokácie výrobných faktorov do najefektívnejších odvetví výroby. V hospodárstve, ktoré nemôže realizovať ekonomický počet, nevyhnutne dôjde k radikálnemu zníženiu produktivity spoločenskej práce a k veľkým národohospodárskym stratám.

Základné Misesove argumenty kritiky socialistického hospodárstva sú namierené proti zospoločenšteni výrobných prostriedkov ako prapríčine nemožnosti realizácie ekonomického počtu. Stručne ich možno zhrnúť takto:

1. Ekonomický počet — nevyhnutný predpoklad hospodárskej činnosti — vyžaduje vytvorenie cien všetkých výrobkov, tak pre spotrebné predmety, ako aj pre výrobné prostriedky.

2. Určenie cien vyžaduje existenciu „slobodného trhu“. Kde neexistuje voľný trh, tam neexistuje mechanizmus cien, bez mechanizmu cien neexistuje ekonomický počet.

3. Existencia trhu vyžaduje súkromné vlastníctvo vymieňaných tovarov. Relácie medzi jednotlivými výrobnými prostriedkami môžu sa najlepšie určiť len na slobodnom trhu. Keďže výrobné prostriedky nebudú predmetom výmeny, nebude možné ich objektívne oceniť.

4. Socializmus ex definitione znamená zospoločenšteni výrobných prostriedkov. A tak automaticky sa a) odstráni trh na výrobné prostriedky, b) odstránenie trhu spôsobí odstránenie objektívnych cien na výrobné prostriedky, c) odstránenie cien vedie k odstráneniu hlavného nástroja ekonomickej činnosti — ekonomického počtu, d) bez ekonomického počtu sa znemožní správna alokácia výrobných faktorov.

Nahradenie peňažného ekonomického počtu vo vyspelej ekonomike naturálnym bilancovaním podľa Misesa je ilúziou, pretože jedine v primitívnych podmienkach môže sa hospodárstvo zaoberať bez peňažného ekonomického počtu. Teda len v podmienkach naturálnej ekonomiky (domáce hospodárstvo), pretože

v takom hospodárstve možno bezprostredne obsiahnuť celý proces výroby a rozdeľovania. V naturálnom hospodárstve možno na každom stupni hodnotiť priamo, či ten-ktorý spôsob postupu z hľadiska ekonomickej racionálnosti je výhodnejší alebo menej výhodný. Naturálne bilancovanie vo vyspelej ekonomike môže plniť úlohu pomocného ukazovateľa, v nijakom prípade nemôže byť spoločným menovateľom pri oceňovaní výrobných faktorov.

Mises v prácach z tridsiatych rokov existenciu a rýchly rozvoj socialistického hospodárstva a existenciu zoštatnených podnikov v kapitalistických štátoch vysvetľuje vplyvom kapitalistického prostredia, ktoré im poskytuje správnu voľbu vďaka cenám, ktoré sa voľne vytvárajú na kapitalistickom trhu. Sovietsky štát podľa Misesa pri určovaní cien výrobných prostriedkov opiera sa o svetové ceny na kapitalistických trhoch. Tieto ceny sovietski hospodárski vedúci berú za základ pri kalkulácii a rozhodovaní.

Okrem ekonomického počtu značnú pozornosť vo svojich prácach venoval Mises aj problémom hmotnej zainteresovanosti. Zdôrazňoval význam hmotnej zainteresovanosti hospodárskych vedúcich socialistických podnikov na výsledku hospodárskej činnosti. Tvrdil, že sa nepodarilo socialistickému štátu vytvoriť zodpovedajúci systém hmotnej zainteresovanosti. Pokusy menovať za riaditeľov socialistických podnikov takých ľudí, ktorí majú bohaté skúsenosti z riadenia podnikov za kapitalizmu, problém nepomohli vyriešiť, pretože vedúci podniku, ak sa mu neposkytne právomoc, ktorú majú riaditelia kapitalistických podnikov, prestane byť skutočným hospodárom. Môže mať skúsenosti z praktickej riadiacej práce za kapitalizmu, ale vzhľadom na zásady, ktoré má predpísané z centra, zostane len funkcionárom. Lepšie výsledky sa nedosiahnu ani pri určitej reforme v odmeňovaní. Zabezpečenie účasti riaditeľov na zisku by malo pozitívny vplyv iba za predpokladu existencie súkromných podnikov, ktoré by existovali popri socialistických podnikoch, aby bolo možné porovnávať hospodárske výsledky. Mises je však toho názoru, že otázka účasti riaditeľov nespočíva iba v účasti na zisku, ale aj v ich účasti na strate. Systém účasti na zisku a hmotnej zodpovednosti za straty v socialistickom hospodárstve vzhľadom na zásady socializmu možno uplatniť len v minimálnej miere. Podľa Misesa už v samých základoch — v zásadách socializmu je obsiahnutá základná príčina, ktorá vedie k nezodpovednosti.

Po druhej svetovej vojne nemarxistickí ekonómi, stúpenci Misesovej tézy, ktorí kritizovali skutočný ekonomický vývoj v socialistických krajinách, prešli od ekonomických argumentov k sociologicko-politickým úvahám, v ktorých sa sústredili predovšetkým na otázky byrokratizácie spoločenského života za socializmu, na problémy slobody a demokracie.

Metóda „trial and error“ — pozitívne riešenie ekonomického počtu za socializmu

Tridsiate roky znamenajú určitý zlom v medzinárodnej diskusii o ekonomickom počte za socializmu. Úspešný rozvoj sovietskeho hospodárstva a veľká hospodárska kríza v rokoch 1929—1933 mali veľký vplyv na mnohých nemarxistických ekonómov. Mnohí z nich sa začali orientovať na realistickejšiu analýzu socialistického hospodárstva a pokúšali sa nájsť metódy jeho fungovania. Najpodnetnejšia nemarxistická literatúra o socializme vznikla v druhej etape medzivojnovej diskusie na Západe. Na jednej strane vystupoval Mises so svojimi

stúpcami, ktorí popierali naďalej možnosť racionálneho hospodárenia za socializmu, menili však svoje argumenty, na druhej strane bol F. Taylor, W. Roper, A. Lerner, Dickinson a ďalší ekonómi z tábora nemarxistických ekonómov a O. Lange a M. Dobb z tábora marxistických ekonómov.⁶

F. M. Taylor sa pokúsil pozitívne riešiť problém všeobecnej ekonomickej rovnováhy socializmu pomocou metódy „pokusov a chýb“ (trial and error).

Metóda „pokusov a chýb“ spočíva na tzv. parametrickom charaktere cien. To znamená, že jednotlivý hospodársky subjekt, bez ohľadu na to, že ceny sú výsledkom pôsobenia všetkých subjektov vystupujúcich na trhu, považuje trhové ceny za dané, a musí sa im prispôbiť. V tomto zmysle trhové ceny sú parametrami rozhodovania hospodáriacich jednotiek. Taylor je toho názoru, že ak považujeme akúkoľvek preferenciu za danú — v tomto prípade cenu, — potom metóda „pokusov a chýb“ vedie k optimálnemu rozdeleniu výrobných faktorov vo vzťahu k danej stupnici preferencie. Teoreticky to znamená, že z hľadiska prijatého systému cieľov bude celé hospodárstvo smerovať k situácii, za ktorej žiaden tovar sa nebude vyrábať, dokiaľ jeho potreba nebude väčšia než potreba iného tovaru. Takýto alternatívny postup vedie k ideálnemu stavu rovnováhy, ktorý si kladie za cieľ národohospodárske bilancovanie socialistického štátu. Lerner, Taylor a Dickinson sú však toho názoru, že i keď zásada „pokusov a chýb“ socialistický štát bude môcť využiť pri riadení výroby, nebude ju môcť využiť bez konkurencie medzi jednotlivými socialistickými podnikmi. Budú sa musieť využívať nástroje marginálnej analýzy, ako sú „hraničné náklady“, „hraničná miera substitúcie“ a iné, ktoré sú nevyhnutné ako nástroje ekonomického počtu.

O. Lange sa opiera o pozitívne prvky svojich predchodcov, stúpcov metódy „pokusov a chýb“. Využíva marginálne nástroje analýzy a pomocou modelu rieši problém všeobecnej rovnováhy za socializmu.

Metodologický postup Langeho „decentralizovaného“ riešenia je takýto:

Lange rozoznáva cenu v dvojakom zmysle. Cena v obvyklom zmysle vyjadruje vzťah dvoch tovarov na trhu. Cena má však aj iný význam. Vyjadruje aj podmienky ekonomickej voľby. To znamená, že má parametrický charakter.

Na hospodárenie s výrobnými činiteľmi postačuje cena ako parameter voľby. Za socializmu to môže byť „kalkulačná cena“, ktorú určí ústredný plánovací orgán, čím sa vylúči vplyv vedúcich výroby zospoločenšených podnikov na

⁶ Medzi významnejšie práce stúpcov „konkurenčného“ a „decentralizačného“ riešenia ekonomickej rovnováhy socializmu patria: F. M. Taylor, *The Guidance of Production in a Socialist State*. American Economic Review (marec 1929), zv. XIX, č. 1.; W. C. Roper, *The Problem of Pricing in a Socialist State*, Cambridge Massachusetts 1931; A. P. Lerner, *Economic Theory and Socialist Economy*. Review of Economic Studies, Cambridge (október 1934), zv. II; *Statics and Dynamics in Socialist Economies*. Economic Journal, London (jún 1937), zv. XLVII; *The Economies of control*, New York 1946; H. D. Dickinson, *Price Formation in a Socialist Community*. Economic Journal, London (jún 1938), zv. XLIII; *The Economies of Socialism*, Oxford 1939; O. Lange, *On the Economic Theory of Socialism*. Review of Economic Studies, London (október 1936); O. Lange, F. M. Taylor, *On the Economic Theory of Socialism*, Mineapolis 1938, M. H. Dobb, *Economic Theory and the Problem of a Socialist Economy*. Economic Journal, London (december 1933), zv. XLIII; *A Note on Saving and Investment in a Socialist Economy*. Economic Journal, London (december 1939), zv. XLIX; *On Economic Theory and Socialism*, London 1955; C. Landauer, *Theory of National Economic Planning*, Berkeley and Los Angeles 1947 a ďalšie práce.

tvorbu cien. Vedúci výroby s cenami musia počítať ako s danými veličinami. Systém môže fungovať, len ak sú splnené nasledujúce predpoklady:

A. Jestvujú objektívne podmienky rovnováhy — všetci účastníci výrobného procesu konajú podľa určitých vopred stanovených zásad, pričom za základ im slúžia trhové a kalkulačné ceny.

B. Jestvujú subjektívne podmienky rovnováhy — trhové aj kalkulačné ceny sú cenami rovnovážnymi, to znamená, že dopyt na každý tovar sa rovná ponuke.

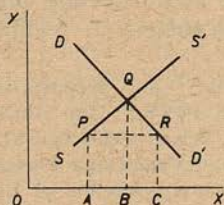
C. Jestvujú podmienky vyjadrujúce zásady hospodárenia.

Subjektívne podmienky rovnováhy v socialistickom hospodárstve znamenajú: a) Existuje sloboda voľby na trhu spotrebných predmetov, kde sa pri daných dôchodkoch určia rovnovážne ceny analogicky ako na konkurenčnom trhu. b) Existuje slobodná voľba zamestnania. To znamená, že robotníci môžu prechádzať z odvetvia do odvetvia, alebo z jedného závodu do druhého, podľa toho, kde sú najvyššie mzdy. c) Vedúci výroby musia voliť také alternatívy, aby minimalizovali výrobné náklady na jednotku výroby, a určujú taký rozsah výroby, aby sa hraničné náklady rovnali cene. To znamená, že sa vyrovnáva hraničná miera substitúcie. d) Mieru akumulácie určuje ústredný plánovací orgán podľa svojich preferencií, avšak rozdeľovanie investícií do odvetví a podnikov sa uskutočňuje prostredníctvom úrokovej miery, ktorá je stanovená tak, aby sa dopyt rovnal ponuke.

Za týchto predpokladov jedinou variabilnou veličinou sú ceny. Podmienka, že ponuka a dopyt sa musia rovnať, vyžaduje rovnovážne ceny, ktoré sú jediným prostriedkom na zabezpečenie súladu medzi všetkými rozhodnutiami.

Rovnovážne ceny možno určiť pomocou metódy „pokusov a chýb“ (postupných aproximácií), ktorá nevyžaduje riešenie niekoľko tisíc alebo miliónov rovníc, ako to tvrdil Barone a Robbins. Postačujúcou podmienkou je prieskum ponuky a dopytu.

Zvýšením alebo znížením cien tovaru alebo služieb pomocou metódy „pokusov a chýb“ dosiahne ústredný plánovací orgán taký systém cien, pri ktorom sa ponuka vyrovná dopytu (obr. 1).

Obr. 1. Langeho znázornenie metódy „pokusov a chýb“. — DD' a SS' — ponuka a dopyt; BQ — rovnovážna cena; OB — množstvo výrobkov v bode rovnováhy

Ak je cena stanovená AP , množstvo OA je k dispozícii pri dopyte OC . V takom prípade Ministerstvo výroby veľkosť výroby stanoví medzi OA a OC .

Použitie metódy „pokusov a chýb“ v socialistickom hospodárstve má podľa Langeho omnoho lepšie uplatnenie, pretože ústredný plánovací orgán má omnoho viac informácií o celom hospodárstve, ktoré mu umožňujú rýchlejšie dosiahnuť rovnovážnu cenu, bez väčších národohospodárskych strát než v kapitalistickom hospodárstve.

Dobbove námietky proti „konkurenčnému riešeniu“

Dobbove pochybnosti o „konkurenčnom“ či „decentralizovanom“ riešení vyplývajú z obavy, že hospodársky systém, ktorý by mal fungovať podľa Lernerovho a Langeho modelu, nezabezpečí prednosti socialistického hospodárstva pred kapitalistickým. Dobb nazýva Lernerov a Langeho model hospodárskej rovnováhy napodobeninou kapitalizmu. Vyčíta autorom modelu, že neodpovedali na otázku, či model, ktorý navrhujú, neobsahuje vnútorné protirečenia, či je možné realizovať predpokladané celospoločenské preferencie a súčasne rešpektovať všetky ďalšie zásady modelu.

Model obsahuje určité protirečenie vo vzťahu ideálneho rozmiestenia výrobných faktorov z hľadiska krátkodobých a dlhodobých cieľov. Takéto rozmiestenie výrobných faktorov môže sa dostať do rozporu so snahou o pretvorenie celospoločenských základov tvorby a rozdeľovania dôchodku. Zvlášť aktuálne je to v prechodnom období, keď ide o zmenu ekonomickej štruktúry. Dobb upozorňuje aj na to, že aj keď sa nevezmú do úvahy špecifické podmienky prechodného obdobia, vzniká otázka, či mechanizmus, ktorý v krátkom období ideálne zabezpečuje rozmiestenie výrobných faktorov, dokáže zabezpečiť žiadúcu mieru rastu. Model podľa Dobb je viac statický než dynamický.

Dobb vyčíta Langemu, že určenie miery akumulácie štátom a ponechanie rozdelenia investícií zákonom ponuky a dopytu, uplatnením úrokovej miery, ktorá má zabezpečiť rovnováhu medzi ponukou a dopytom po investíciách, nevyhnutne povedie k rozporom medzi spoločenskými preferenciami a preferenciami výrobných jednotiek.

Za určitých zjednodušujúcich predpokladov možno povedať, že objem investícií sa rovná rozdielu medzi cenou a výrobnými nákladmi spotrebných statkov. Čím vyššia je miera investícií, tým vyššia je rentabilita výroby spotrebných statkov a tým väčší je sklon k investíciám. Dochádza tu ku kumulačnému procesu, ktorý znemožňuje dosiahnutie rovnováhy pri vopred predpokladanej výške úrokovej miery. Túto ťažkosť možno prekonať zavedením dane z obratu, odčerpaním nadmerného zisku, ktorý vzniká v dôsledku rastu miery investícií, alebo poskytovaním dotácií v prípade strát. Tento spôsob je však veľmi komplikovaný a vyžaduje diferencovaný prístup k jednotlivým odvetviám a podnikom.

Pretože automatické dosiahnutie rovnováhy v oblasti investícií vo väčšine prípadov nie je možné a metódy, ktoré by k tomu stavu viedli, sú veľmi zložité a nedokonalé, podľa Dobb je lepšie zrieknuť sa nepriameho pôsobenia na „decentralizované“, „konkurenčné“ rozhodovanie o investíciách.

Nevyhnutnosť vypracovať národohospodársku bilanciu z hľadiska celospoločenského a nevyhnutnosť prísne koordinovať súhrn investičných procesov podľa Dobb hovorí za centralizáciu investičných rozhodnutí. Predovšetkým preto, lebo nie je jasné, ako by sa mohla použiť metóda „pokusov a chýb“ pri stanovení dlhodobej úrokovej miery, keď medzi rozhodnutím a výsledkami, ktoré prináša, dochádza k značnému časovému oneskoreniu (time lag).

Medzi ďalšie Dobbove námietky proti „konkurenčnému“, „decentralizovanému“ riešeniu patria jeho argumenty proti zásade „suverenitu spotrebiteľa“ a „voľbe spotrebiteľa“. Absolútne prijatie tejto zásady je nesprávne, pretože prania spotrebiteľov sú síce význačným činiteľom, ktorý vplyva na výrobu, nie sú však jediným činiteľom. Často sa vyskytuje neracionálny postup spotrebiteľov na trhu, ako aj ich konvenčné sklony k spotrebe.

Lernerovmu a Langeho modelu sa vyčíta, že ich predpoklady a argumenty vychádzajú z klasickej teórie rovnováhy, v ktorej počet hospodáriacich subjektov je veľký a množstvo alternatív, z ktorých treba robiť voľbu, je nekonečné. Rovnako ako klasická teória predpokladajú neobmedzenú možnosť premiestovania výrobných faktorov pri úplnej plynulosti funkcie. Skutočnosť je však iná. Táto plynulosť sa často narušuje, a to značne znižuje počet alternatív, alebo schém rozmiestovania, medzi ktorými si ústredný plánovací úrad môže vybrať. Plynulosť funkcie narušujú za socializmu: existencia úzkych profilov, relatívna stálosť technicko-výrobných koeficientov, komplementárnosť ponuky a dopytu pri spotrebných predmetoch, ale aj pri výrobných prostriedkoch a iné.

Autori „konkurenčného“ alebo „decentralizovaného“ riešenia odlišovali „suverenitu spotrebiteľa“ od „obmedzenej suverenity spotrebiteľa“ a od „voľby spotrebiteľa“. Nesporne to pomohlo lepšie pochopiť vzťah výroby a spotreby za socializmu.

Prehľady

JAROSLAV HUSÁR

Riadenie a plánovanie v Juhoslávii

Po úspešnom vyriešení základných otázok socialistickej spoločnosti v Juhoslávii — po upevnení socialistickej moci, odstránení vzťahov vykoisťovania a vytvorení začiatocnej materiálnej bázy rýchleho rozvoja nastala možnosť ďalšieho zdokonalenia výrobných vzťahov. Treba si uvedomiť, že sa znárodnením výrobných prostriedkov socializmus len začína. História nás učí, že čím je človek slobodnejší, tým viac vyrába (poddaný vyrába viac ako otrok). Aj v Juhoslávii sa postavila otázka základných smerníc rozvoja socialistickej spoločnosti. Stredobodom rozvoja výrobných vzťahov sa stal človek, jeho egalizácia, jeho ekonomická nezávislosť, človek, ktorý organizuje výrobu pre seba najdôstojnejším spôsobom. Podľa juhoslovanského ekonóma B. Kidriča skutočná socialistická výstavba kategoricky vyžaduje rozvoj socialistickej demokracie a smelé pretváranie štátneho socializmu na slobodnú asociáciu bezprostredných výrobcov. Preto socialistická spoločnosť si nemôže nárokovať, aby „všeobhajujúci“ plánmi regulovala všetky manifestácie ekonomického a spoločenského života, ale sa musí snažiť, aby harmonizovala všeobecné proporcie hospodárskeho rozvoja, aby na základe socialistického vlastníctva rozvíjala sily socializmu, najmä slobodnú iniciatívu socialistických výrobcov.

V systéme centralistického plánovania sa funkcia plánovania spájala s funkciou bezprostredného riadenia pomocou direktívnych a záväzných úloh a nariadení, ktoré vyvierali zo samého plánu. Systém hierarchie plánovacích orgánov bol súčasne mašinériou, ktorá uskutočňovala bezprostredné vedenie hospodárstva a riadila hospodárske podniky. Nové vzťahy, ktoré sú založené na samospráve, predpokladajú, že sa funkcia plánovania oddelí od funkcie bezprostredného riadenia. Skúsenosť plánovitého riadenia národného hospodárstva svedčí o neúčelnosti a faktickej nemožnosti z centra podrobne reglementovať celý zložitý proces vytvárania (výroby) a realizácie veľkého množstva úžitkových hodnôt. Dospelo sa k dôležitému záveru, že objektívne podmienky rozvoja socialistickej ekonomiky predpokladajú oslobodenie centrálného plánovitého riadenia národného hospodárstva od riešenia otázok, ktoré vedú k zbytočnej reg-

lementácii hospodárskej činnosti nižších orgánov. V Juhoslávii uplatnili aj myšlienku, že nie je možné riešiť otázku systému plánovania bez rešpektovania určitých inštitucionálnych predpokladov, na ktorých je vybudovaný hospodársky systém ako celok.

Inštitucionálnym predpokladom, ktorý predurčuje systém plánovania v Juhoslávii, je orientácia na samosprávu (samoupravľanje). Konzekventné uplatnenie myšlienky samosprávy vyžaduje, aby pracovný kolektív disponoval čo najväčšou časťou spoločenského produktu, aby sa na tej báze čo najviac osamostatnil a v súlade s tým aj rozhodoval o jednoduchej a rozšírenej reprodukcii. Tento inštitucionálny predpoklad značne ohraničil centrálnu plánovanie. Centralistické plánovanie je teda inkompatibilné s inštitucionálnymi predpokladmi hospodárskeho systému Juhoslávie.

*Samospráva je forma takých výrobných vzťahov, v ktorých človek získava možnosť bezprostredného riadenia, priameho vplyvu na prostriedky, podmienky a plody svojej práce od ekonomickej politiky svojho podniku až do spoločenského plánu.*¹ Takto definované výrobné vzťahy značne ovplyvnili výber zodpovedajúcich inštitúcií rozhodujúceho významu pre ekonomický režim v Juhoslávii (štát, vlastníctvo, trh, socialistický tovarový výrobca).

Samospráva, najmä rozhodovanie, sa v podnikoch a komúnach môže prejaviť, len ak sa súčasne vytvára materiálna základňa pre samosprávu a pre vynášanie samostatných rozhodnutí (rozhodovanie o výrobných prostriedkoch a novovytvorenej hodnote). Po prechode na samosprávu ostáva spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, ktorého nositeľom je spoločnosť, ale vzniká aj právo kolektívov na riadenie hospodárskych organizácií. Toto právo od základu mení vzájomné vzťahy v podniku — z výrobcu sa stáva aj podnikateľ. A to je skutočne revolučný krok.

Bezprostredný výrobca, ktorý dosiaľ vo všetkých systémoch bol objektom riadenia na základe legitímácie, ktorú dávalo vlastníctvo, v Juhoslávii sám riadi, a to prostredníctvom robotníckej rady, správneho výboru a referenda (bezprostrednou účasťou na riadení). Z funkcií týchto orgánov vyplýva, že bezprostrední výrobcovia ako kolektív rozhodujú o najdôležitejších otázkach svojho podniku, napr. o zlúčení, výrobnom programe, cenách alebo o rozdelení. Právo na riadenie sa teda odvodzuje z práce.

Zdalo by sa, že zavedením chozrasčotu problém vyriešilo aj štátne vlastníctvo. Pretože, stručne povedané, pri chozrasčote proces výroby v podniku je podmienený procesom realizácie. Formálne znaky riadenia sa však ľahko vyvrátia, ak sa preskúma podstata vecí. Pridelovanie surovín, distribúcia výrobkov, pridelovanie pracovných síl a zariadenia, mnohé zprávy riaditeľstvu o práci podniku, to všetko potvrdzuje, že bezprostredný výrobca nerozhoduje, neriadi.

Samospráva, ktorá dáva moc výrobcovi, vyžaduje taký systém pláno-

¹ Lukić, *Družstevna svojena i radništvo samoupravljane*, Archív za pravne i družstevne nauke 1955, ako aj ďalší autori.

vania, v ktorom sa samospráva rozvíja. Nositeľmi rozšírenej reprodukcie v podmienkach konzekventnej realizácie myšlienky samosprávy môžu byť len bezprostrední výrobcovia. Je logické, že úlohou spoločenských plánov je tu regulovať základné proporcie výroby a rozdelenia, ktoré sú vyjadrené pomocou agregátov výroby: „národný dôchodok“ a „spoločenský produkt“. Pomocou nich možno sledovať hospodársky rozvoj, sú jeho indikátormi. V základných proporciách pôjde jednak o rozdelenie národného dôchodku na akumuláciu a spotrebu, jednak o určenie smeru rozvoja materiálnych výrobných síl. Slovom, spoločnosť musí vplývať na tie faktory a elementy hospodárstva, na ktoré je účelné bezprostredne vplývať. Preto systém plánovania musí byť iný. Plán nemôže byť všeobšiahly. Intervencia spoločnosti sa v Juhoslávii v zásade zredukovala na určenie základných (globálnych) proporcií. Tento systém plánovania sa nazýva systémom globálnych proporcií.

Systém globálnych proporcií

Z toho, čo sme doteraz povedali, vyplýva, že systém globálnych proporcií je založený na inom ponímaní spoločenského vlastníctva a jeho spravovania. Spoločenské vlastníctvo so spoločenským riadením a robotníckou samosprávou predstavujú určitý stupeň samostatnosti, možnosť iniciatívy. Založené sú na určitých právach riadenia spoločenského vlastníctva a vyrobeného dôchodku. Práva výrobcov sú stanovené v ústave. Je to právo pracovných kolektívov spravovať hospodárske organizácie; právo výrobcu byť volený do „predstavenských“ orgánov hospodárskych organizácií; právo hospodárskych organizácií po splnení si povinností samostatne disponovať vyprodukovaným dôchodkom; právo hospodárskej organizácie, aby v hraniciach svojho dôchodku určila zárobky pracujúcim. Toto všetko implikuje iný charakter socialistických výrobných vzťahov, ako majú vzťahy v ekonomike centralistického typu, ktoré musia mať zodpovedajúci systém plánovania a riadenia.

Centralistický systém bol založený na podrobnom uvážení možností potrieb a priorít pomocou bilancií možností a potrieb, ktoré sa rozpracúvali na jednotlivé podniky. Systém globálnych proporcií umožňuje upustiť od detailných plánov, ale predpokladá, že:

1. existuje určité minimálne kritérium rentabilnosti, hospodárnosti a efektívnosti správy a riadenia spoločenského vlastníctva na strane výrobcu;

2. existujú normy, ktoré regulujú podmienky rozdelenia vytvoreného dôchodku;

3. existuje sústava stimulov, ktoré využívajúc elementy tovarovej výroby a trhu, usmerňujú samosprávne orgány pri rozhodovaniach tak, aby používali ekonomicky racionálne kritériá;

4. musia existovať zodpovedajúce inštrumenty na aktívnu ekonomickú politiku, pomocou ktorých sa zabezpečia plánované základné proporcie.

Sústava všeobecných predpisov, ktoré charakterizujú práva a povinnosti samosprávnych orgánov, ako aj inštrumenty, ktoré spoločnosť využíva pri usmerňovaní hospodárskeho rozvoja (systém tvorby a rozdelenia celkového príjmu — náš systém tvorby a rozdeľovania hrubého dôchodku), tvoria hospodársky mechanizmus, o ktorý sa opiera systém globálnych proporcií.

Vzniká však otázka, ktoré proporcie sú základné, pomocou ktorých spoločnosť uvedomele reguluje hospodársky rozvoj. Na normálny priebeh rozšírenej reprodukcie je dôležité, aby sa zaistila určitá materiálna štruktúra hrubého spoločenského produktu, ako aj určité účelové rozdelenie hodnoty hrubého spoločenského produktu, predovšetkým rozdelenie národného dôchodku na spotrebu a akumuláciu. Ak sú tieto podmienky splnené, reprodukcia funguje normálne.

Na určenie obsahu plánu nám posluží úvaha o tom, čo určuje osud hospodárstva. Predpokladajme dané hospodárstvo. Pre jeho rozvoj v budúcich rokoch sú dôležité: 1. dynamika, ktorou sa hospodárstvo bude rozvíjať; 2. smer a štruktúra hospodárstva; 3. harmonický rozvoj hospodárstva.

Teda plán globálnych proporcií musí riešiť aj 1. dynamiku hospodárstva aj 2. štruktúru hospodárstva aj 3. harmonický rozvoj hospodárstva.

Juhoslovanskí ekonómi sú toho názoru, že plánovité riadenie národného hospodárstva ako celku vyžaduje pôsobiť len na niekoľko základných proporcií. Minimum základných proporcií, ktoré zabezpečuje uvedomele spoločenské pôsobenie na usmernenie hospodárskeho rozvoja pre ciele spoločnosti, vyplýva z istých skutočností:

a) Podstatným elementom plánovania je možnosť vplyvu na rozdelenie dôchodku, najskôr na akumuláciu a spotrebu a potom na osobnú a spoločenskú spotrebu. Pomer akumulácie a spotreby je dôležitý predovšetkým preto, že pôsobí na dynamiku hospodárstva $\left(\frac{\Delta ND}{ND}\right)$; čiže sa ním predurčuje dynamika rastu.

b) V rámci známeho pomeru akumulácie a spotreby treba uviesť do súladu vzťahy medzi vzrastom jednotlivých odvetví, aby sa zabezpečil harmonický rozvoj hospodárstva. Ak vo výrobe je proporcionalita a súlad, zabezpečí sa vplyv na vzťahy v budúcom rozvoji investíciami. Pôsobenie na štruktúru nových investícií, a teda vplývať na rozdelenie akumulácie je ďalším elementom plánovania.

c) Harmonický rozvoj, ktorý sa zabezpečuje rozdelením akumulácie, môžeme ovplyvniť aj medzinárodnou delbou práce. Preto je významná aj doména vzťahov národného hospodárstva s cudzinou. Spoločenská delba práce vytvára závislosť národného hospodárstva od svetového trhu. Preto plánovanie musí obsiahnuť činnosť ekonomických vzťahov s cudzinou.

V Juhoslávii plánovaniu podliehajú tri kategórie: národný dôchodok, investície a ekonomické vzťahy so zahraničím. Ak plán vplýva na rozdelenie dôchodku na fond akumulácie a fond spotreby a tiež na rozdelenie fondu spotreby na fond osobnej spotreby a fond spoločenskej spotreby, ako aj na ekonomické vzťahy so zahraničím, vplýva plán aj na implikované vzťahy, ktoré produkuje napr. rozdelenie národného dôchodku. Plánom sa dosahuje, že aj implikované vzťahy sú v určitých hraniciach. Napríklad objemom akumulácie sa určuje veľkosť trhu, požiadavky investičných výrobkov a fond spotreby určujú úroveň osobnej a spoločenskej spotreby.² Preto sú tie tri elementy postačujúce na riadenie moderného hospodárstva.

Plán globálnych proporcií v Juhoslávii obsahuje údaje o spoločenskom produkte, národnom dôchodku (ich rozdelenia), investíciách a raste jednotlivých výrobných činností. Okrem toho obsahuje aj celý rad makroekonomických ukazovateľov, ktoré sú dobrou informáciou pre riadenie (odhady rastu osobnej spotreby, platov, zamestnanosti atď.). Mnoho ukazovateľov má len dokumentačný charakter a sú dôkazom stálosti (konzistentnosti) základných proporcií. Ale od toho, ako úspešne sa základné proporcie uvádzajú do života, závisí efektívnosť aj konzistentnosť tohto spôsobu plánovitého riadenia. Ďalej rozoberieme, ako možno zabezpečiť základné proporcie a aký je mechanizmus tohto spôsobu plánovania.

Mechanizmus systému

V Juhoslávii sú podniky socialistickými tovarovými výrobcami. Predovšetkým to znamená, že si prisvojujú protihodnotu za realizované výrobky na trhu. Zapojenie socialistických tovarových výrobcov do procesu spoločenskej reprodukcie uskutočňuje sa tu realizáciou ich výrobkov. Tým sa jednak zabezpečí, že sa úžitkové hodnoty dostanú na miesta, z ktorých sa štartuje v budúcom cykle, a jednak sa pozícia tovarových výrobcov v procese reprodukcie precizuje. Totiž realizácia pomocou bežných trhových cien, ktorá za hospodárstvo je procesom primárneho rozdelenia národného dôchodku, formuje skutočnú pozíciu socialistického tovarového výrobcu (príjem), na ktorú teraz možno inštrumentmi pôsobiť, lebo sa mu formoval realizovaný dôchodok.

Jedna zo základných otázok systému plánovania je, akým spôsobom, akým mechanizmom sa umožňuje a zabezpečuje realizácia plánom určených vzťahov a cieľov (rozdelenie národného dôchodku na akumuláciu a spotrebu, rozdelenie akumulácie). Ak je základnou charakteristikou tohto systému plánovanie pomocou globálnych proporcií ekonomického

² Jelić, *Sistem planiranja u Jugoslav. privredi*, Ekonomska biblioteka, Beograd 1962, 147 a ďalšie.

rozvoja, t. j. bez špecifikácie a rozpracovania jednotlivu určených úloh hospodárskym organizáciám a ostatným nositeľom ekonomickej aktívnosti, vynára sa otázka, akým spôsobom sa koordinujú akcie jednotlivých samosprávnych orgánov. Ako sa uskutočňuje spojenie medzi všeobecnými proporciami, ktoré sú vykázané v pláne, slobodnou akciou samostatných podnikov a iných samostatných orgánov?

Tento systém plánovania spočíva na systéme samosprávy. Hospodárenie založené na princípoch spoločenskej samosprávy predpokladá existenciu všeobecného inštitucionálneho rámca (ktorý si volia ľudia). Rámec určuje práva a povinnosti orgánov samosprávy pri riadení a správe výrobných prostriedkov spoločnosti. Patria tam aj všeobecné predpisy, ktoré regulujú princípy rozdelenia vytvoreného dôchodku a odmeňovania. V krátkosti ich uvedieme.

Okrem všeobecných noriem a podmienok, ktoré definujú režim samosprávy a hospodárenia, musí mechanizmus systému plánovania obsahovať inštrumenty aktívnej ekonomickej politiky, pomocou ktorých sa môže vplývať na realizáciu plánovaných základných proporcií hospodárskeho rozvoja.

Systém plánovania globálnych proporcií, ktorý sa opiera o systém spoločenskej samosprávy, nemôže využívať jednotlivé direktívne rozhodnutia, aspoň nie vždy, ako pravidlo. Mechanizmus, ktorým sa uvádzajú do života globálne proporcie, nie je množinou jednotlivých inštrukcií, ale množinou podmienok a opatrení ekonomickej politiky. V socialistickej tovarovej výrobe, v ktorej sa plánovité riadenie ohraničuje na spoločenskú akciu stanovenia globálnych proporcií ekonomického rozvoja, v ktorej pôsobí trh a nositelia hospodárskej aktívnosti majú ekonomickoprávnu samostatnosť, i sám mechanizmus a inštrumenty realizácie plánovaných proporcií musia byť opreté o kategórie tovarového hospodárstva, a tak usmerňovať aj hospodársky rozvoj. Mechanizmus musí zabezpečiť, aby sa plán stal pre všetkých úplne konkrétnym a zrozumiteľným. Preto musí mechanizmus disponovať takými prostriedkami, opatreniami a inštrumentmi ekonomickej politiky, ktoré umožnia efektívnu realizáciu toho konzistentného systému globálnych proporcií, ktorý je minimom spoločenskej plánovitej intervencie. Ide o zabezpečenie proporcií v rozdelení dôchodku so zodpovedajúcimi vzťahmi akumulácie a spotreby, o zabezpečenie štrukturálnych vzťahov v budúcom rozvoji pri pôsobení na štruktúru investícií, ako aj o zodpovedajúce relácie v ekonomických vzťahoch so zahraničím.

V Juhoslávii tvorili základ mechanizmu tieto systémy: 1. systém rozdelenia celkového príjmu a dôchodku, 2. systém dlhodobého úverovania a financovania investícií, 3. systém krátkodobých úverov a jeho pôsobenia na výrobu a spotrebu, 4. politika cien s jej všestranným pôsobením, 5. zahraničnoobchodný a devízový režim.

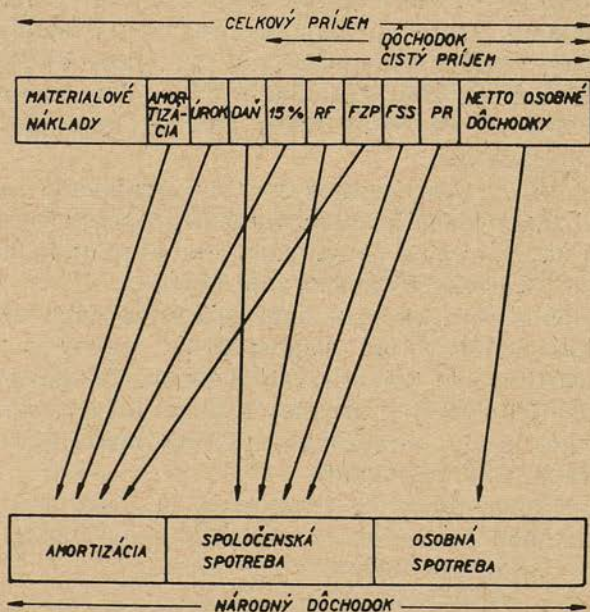

System rozdelenia celkového príjmu a dôchodku

Základnou úlohou inštrumentov rozdelenia je vplývať na realizáciu plánovaných proporcií rozdelenia národného dôchodku a tiež zabezpečiť spojenie spoločenských záujmov a záujmov výrobcov.

Realizujú svoje výrobky na trhu, získa podnik tzv. celkový príjem (tržby). Formovanie celkového príjmu je definované v predpisoch. Podstatou systému rozdelenia je rozdelenie netto produktu vytvoreného v podnikoch (netto produkt = hrubý dôchodok v ČSSR). Netto produkt, ktorý zostane v podniku po úhrade materiálnych nákladov a amortizácie, podlieha rozdeleniu medzi hospodársku organizáciu a spoločnosť. Hospodárska organizácia musí časť netto produktu dať spoločnosti vo forme úroku na „fond základných a obrátových prostriedkov“ a tiež vo forme dane. Čo zostane z celkového príjmu po uhradení materiálnych nákladov, amortizácie, úroku a dane, volá sa dôchodok podniku. Ešte aj dôchodok podniku sa delí medzi podnik a spoločnosť. Časť dôchodku, ktorá sa má postúpiť spoločnosti v procese rozdelenia, vypočítava sa podľa: 1. veľkosti dôchodku, 2. fondu osobných dôchodkov, 3. veľkosti čistého príjmu atď.

V Juhoslávii sa teda netto produkt delí medzi spoločnosť a podnik dvakrát. Raz pred výpočtom dôchodku (formy boli daň a úrok) a raz po výpočte dôchodku (pozri obr. 1.). Dôchodok sa delil medzi spoločnosť

Obr. 1. RF — rezervný fond; FZP — fond základných prostriedkov; FSS — fond spoločenskej spotreby; PR — príspevok rozpočtu.

a podnik taktiež podľa určitých pravidiel. Základňu pre výpočet podielu spoločnosti tvorili už spomenuté kategórie. Napríklad základňou pre príspevok z dôchodku bol sám dôchodok atď.

Z rôznych druhov príspevkov a podľa jednotného systému percentuálnej participácie sa priamo dotujú investičné a rozpočtové fondy komún, centrálnych orgánov republík a federácie a iné stanovené fondy. Zostatok dôchodku, tzv. čistý príjem, ostáva podniku, ktorý ho sám rozdeľuje na:

1. fond miezd a plátov, 2. rezervný fond, 3. fond na investície (poslovni fond).

Týmto inštrumentmi sa rieši v skutočnosti niekoľko dôležitých otázok, ktoré vplývajú na realizáciu plánovaných proporcií rozdelenia národného dôchodku.

Predovšetkým sa pomocou úroku, dane a rôznych príspevkov vopred oddeľuje časť prostriedkov pre investičné fondy komún, republík a federácií. Pomocou osobitných výpočtov alimentujú sa rozpočtové fondy jednotlivých orgánov ako aj iné fondy (napr. fond sociálneho zabezpečenia). Formovanie investičných, rozpočtových a iných fondov sa vopred stanovuje, a preto sa môže kontrolovať i regulovať. Takto sa formuje značná časť prostriedkov na investície, fondy určené spoločenskej spotrebe, ako aj celkové osobné dôchodky v spoločenskom sektore. Rozdelenie sa robí na základe samostatných rozhodnutí samosprávnych orgánov, ale aj podľa všeobecne stanovených kritérií a uplatňuje sa aj vplyv spoločnosti.

Medzi inštrumenty, ktoré vplývajú na rozdelenie dôchodku, patria aj dane a príspevky z osobných dôchodkov výrobcov. Všetky inštrumenty pôsobia na rozdelenie a znovurozdelenie dôchodku, a preto aj konečné formovanie fondov, ktoré budú slúžiť osobnej spotrebe, spoločenskej spotrebe alebo investíciám.

Pri použití všetkých inštrumentov systému rozdelenia sa môže značne vplývať na realizáciu globálne plánovaných proporcií rozdelenia národného dôchodku na spotrebu a akumuláciu, ako aj na individuálnu a spoločenskú spotrebu. Graficky to znázorňuje obraz 1.

Systém rozdelenia rieši aj rozdelenie celkového dôchodku medzi federáciu, republiku, komúnu, iné samosprávne orgány a podnik podľa percentuálnej participácie jednotlivých orgánov. Tak sa dáva základ autonómnej funkcie jednotlivých orgánov a súčasne sa vplýva aj na centralizáciu a decentralizáciu prostriedkov ako na materiálnu základňu vynášania zodpovedajúcich rozhodnutí.

No hlavnou úlohou systému rozdelenia je riešiť podstatnú otázku rozdelenia národného dôchodku ako jeden z najvážnejších spoločensko-ekonomických vzťahov v socialistickej spoločnosti.

Systém rozdelenia súčasne slúži aj ako ekonomický stimul, alebo ekonomické kritérium racionálnosti rozhodnutí, pretože dôchodok, ktorý zostáva podniku, závisí od úspechu hospodárenia podniku, organizovania a orientácie výroby, nákladov, vystupovania na trhu, výberu investícií atď.

Metódy zdaňovania, t. j. pridelovania príspevkov spoločnosti síce slúžia základnému cieľu rozdelenia národného dôchodku, ale vždy pôsobia aj na správanie podniku a na rozhodnutia samosprávnych orgánov. Od toho, či základom pre určenie jednotlivých príspevkov budú vložené prostriedky, osobné dôchodky alebo celkový hospodársky výsledok (netto produkt), bude závisieť aj reagovanie samosprávnych orgánov. Týka sa to angažovania a rozdelenia faktorov výroby, väčšej alebo menšej hospodárnosti s jednotlivými faktormi. Sám systém rozdelenia môže do značnej miery prejudikovať aj spôsob formovania cien, teda aj ich úroveň a dynamickú tendenciu.

Všimnime si napr. rozdelenie celkového netto produktu vytváraného v Juhoslávii v rokoch 1961—1964 (tab. 1).

Tabuľka 1

	1961	1962	1963	1964
Celkový netto produkt	100,0	100,0	100,0	100,0
Z toho:				
pre spoločnosť	56,1	60,8	61,6	58,6
pre podnik	14,7	12,3	11,7	12,8
netto osobné príjmy	29,2	26,9	26,7	28,6

Inštrumenty teda zabezpečili preliatie netto produktu do spoločenských fondov, a nie do podnikových fondov.

Inštrumenty rozdelenia majú viac ekonomických efektov. V tom je možnosť ich využitia ako nástroja aktívnej ekonomickej politiky.

O ostatných pákach mechanizmu sa zmienime len stručne.

Systém dlhodobého úverovania a financovania investícií

Proporcie v rozdelení dôchodku formujú tempo akumulácie (A/ND). Inštrumentmi rozdelenia sa oddelilo množstvo prostriedkov určené na investície. Rozdeľuje sa na rôzne fondy: spoločenské investičné fondy federácie, republík a komún, samostatné investičné fondy jednotlivých samosprávnych orgánov v spoločenských službách, ako aj samostatné investičné fondy hospodárskych organizácií.

Ak celkove oddelený objem investícií zodpovedá plánovaným proporciám, treba riešiť druhú otázku systému plánovania — problém splnenia plánovaných pomerov v štruktúre investícií, pomerov, ktoré zabezpečia budúcu štruktúru výroby. Robí sa to tak, že sa z prostriedkov formovaných v spoločenských investičných fondoch jedna časť využíva ako nenávratné financovanie investícií podľa schválených programov (najčastejšie do železníc, ciest). Najväčšia časť týchto prostriedkov však slúži na úvery (investičné).

Prostriedky fondov hospodárskych organizácií sa používajú na samofinancovanie podľa vlastných rozhodnutí alebo ako prostriedky, ktoré slúžia vlastnej participácii na úvere poskytnutom zo spoločenských fondov.

Centralizované prostriedky federácie podliehajú priamemu usmerňovaniu. Štruktúra ich použitia je určená spoločenským plánom.

Inštrukcie o systéme úverovania investícií z centrálnych fondov predpokladajú, že užívateľ úveru participuje vlastnými prostriedkami v celkových nákladoch investovania. Tak sa teda aj časť decentralizovaných prostriedkov usmerní a ziskava štruktúru stanovenú plánovanými proporciami.

Prostriedky spoločenských investičných fondov republík dostanú štruktúru, ktorá je určená ich vlastnými plánmi, ale časť je viazaná ako participácia v centrálnom úvere. I tieto prostriedky (republík) môžu viazať decentralizované prostriedky podnikov (pri poskytnutí úveru). Zvyšok decentralizovaných prostriedkov sa neusmerňuje a je k dispozícii podnikom.

Vysvetlený systém investovania bol úspešný v prvých rokoch. Vidieť to z tabuľky 2, ktorá ukazuje globálnu štruktúru investícií, a to plánovanú a uskutočnenú štruktúru brutto investícií do základných prostriedkov (bežné ceny).

Tabuľka 2

(v %)

	Podľa perspektív	Skutočnosť 1957/1960	Plánované na rok 1960	Skutočnosť 1960
Výrobné investície spolu	77,7	74,9	77,0	75,2
Z toho do:				
priemyslu a baníctva	34,2	33,2	33,9	35,3
poľnohospodárstva	14,8	13,2	14,8	12,2
lesníctva	1,4	1,4	1,4	1,3
stavebníctva	2,7	2,4	2,4	2,3
dopravy	18,6	18,5	18,1	17,6
obchodu	5,2	1,2	1,1	1,4
remesiel	0,8	1,2	1,1	1,4
Nevýrobné investície	22,3	25,1	23,0	24,8

Na tabuľke 2 je stav ideálny. V nasledujúcich rokoch sa však už neopakoval.⁵

Zaujímavá je štruktúra investícií podľa metódy financovania (tab. 3).

Metódu účasti teda nedoprevádzalo prerozdelenie akumulácie v prospech podnikov. Zato podniky museli zo svojich fondov splácať veľké

⁵ Jelić, *Sistem planiranja u Jugoslav. privredi*, Ekonomska biblioteka, Beograd 1962, 169.

Tabuľka 3

	1957	1961	1962	1963
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0
Z toho:				
úver	52,0	50,0	49,9	51,9
nenávratné financovanie	12,7	14,1	13,2	12,1
fondy podnikov	30,7	29,5	30,0	29,5
ostatné	4,6	6,2	6,9	6,3

úvery. Myšlienka samosprávy v materiálnej základni rozhodovania sa teda neuskutočnila. Ale podniky žiadali konzekventnú realizáciu samosprávy. Hoci táto požiadavka nevystupuje tak naliehavo v našej jednoduchej analýze.

Úverovanie procesu výroby

Pri úverovaní tovarového obehu ide o spojenie záujmu spoločnosti a podnikov, ktoré sa objavujú na trhu so svojimi výrobkami. Úverovanie, jeho druhy a podmienky, je presne definované v plánoch.

Okrem spomenutého mechanizmu existujú v Juhoslávii aj iné metódy spoločenského usmerňovania a riadenia.

Elementy fyzického (naturálneho) plánovania v systéme globálnych proporcií

Mnoho ekonómov sa nazdáva, že systém globálnych proporcií zanechal plánovanie v naturálnych jednotkách. Mnoho ekonómov si tak predstavuje juhoslovanský systém plánovania. To sú mylné predstavy. K fyzickému plánovaniu sa pristúpi pri veľkom štrukturálnom nesúlade. Je to efektívnejšia cesta než trhovému mechanizmu. Ocenenie možných variantov a konečné určenie globálnych proporcií žiada si štúdium štruktúry výroby, vzťahov medzi odvetviami. Teda kategórie fyzických materiálne určených kvantitatívnych veličín tvoria základ pre analýzu pri stanovení globálnych proporcií (napr. podiel stavebníctva na tvorbe národného dôchodku atď.). Pri fyzickom plánovaní sa však nejde do detailov. Kvantifikovaný rozvoj vo fyzických jednotkách zabezpečuje plynulý rozvoj. Fyzické jednotky majú slúžiť podnikom na orientáciu pre ich plánovanú výrobu. Napríklad plánovaná štruktúra osevnej plochy slúži podnikom vyrábajúcim poľnohospodárske stroje na určenie výrobného programu. Pravda, stanovením globálnych proporcií sa nestanovujú hocijaké pomery a vzťahy. Každá dynamika rozvoja, každé porovnávanie možných alternatív

vyžaduje si aj ich kvantifikovanie. Uvediem konkrétny príklad: Priemyselný plán Juhoslávie obsahuje 21—23 priemyselných odvetví. Ale obmedzenie sa na odvetvia ani pre nich nie je postačujúce a plánujú aj priemyselné činnosti. Pri stanovovaní priemyselného plánu operuje sa schválenou nomenklatúrou kľúčových priemyselných výrobkov. Je to výber výrobkov, ktoré plán berie do úvahy pri projektovaní, akási chrbtová kosť výrobkov, okolo ktorej sa pohybuje celá výroba (nafta, uhlie, oceľ, cement, cukor, mäso atď.). Tých 10—20 priemyselných výrobkov postačuje na usmernenie priemyselného rozvoja. Ich spotreba viaže skúpinu iných výrobkov (cement, drevo, tehlu).

Uvažovanie vo fyzických jednotkách ako aj kvantifikácia pri analýzach a stanovovaní proporcií nemusí znamenať vnucovanie subjektivisticky určených priorít „plánovača“ ani vnucovanie, ktoré by znemožnilo, aby sa prejavili objektívne dané vzťahy.

Ďalšie metódy spoločenského usmerňovania

V našom článku musíme spomenúť dva právne akty: *Pokyny o uskutočňovaní zásad rozdelenia čistého príjmu* a *Dohodu o jednotných ukazovateľoch hospodárskeho úspechu hospodárskych organizácií*. Oba akty majú zdokonaľiť metódy a formy spoločenského usmerňovania rozdelenia. Vychádzajúc z toho, že hospodárske organizácie rozhodujú samy o rozdelení čistého príjmu, *Pokyny* prijaté v roku 1963 určujú povinnosť hospodárskej organizácie, aby rozdelenie čistého príjmu robila v súlade:

- so zásadou rozdeľovania podľa množstva a kvality práce,
- s analýzou vlastných hospodárskych úspechov a produktivity práce, pomáhajúc si ukazovateľmi hospodárskeho úspechu.

Tieto *Pokyny* značne zmenili spôsob spoločenského usmerňovania vnútorného rozdelenia. Ťažisko spoločenského usmerňovania prenieslo sa na hospodárske organizácie, ale ponechala sa možnosť aj bezprostrednej intervencie komisií pri národných výboroch, ktoré majú na starosti realizáciu predpisov. Najväčšou novinkou je to, že sväzová Hospodárska komora, ÚV ROH a sväzové Ministerstvo práce majú pomáhať hospodárskym organizáciám, aby nachádzali metódy pozorovania a hodnotenia výsledkov hospodárenia.

Hospodárska organizácia rozdeľuje vytvorený čistý príjem na prostriedky osobnej spotreby, spoločenskej spotreby a na hospodárske účely (pozri obr. 1), a to na základe vlastného (robotníckou radou schváleného) *Návodu o rozdelení čistého príjmu*. V ňom si hospodárske organizácie stanovujú politiku a proporcie rozdelenia čistého príjmu podľa svojich potrieb, pričom vychádzajú zo všeobecných smerníc, ktoré sú určené v spoločenských plánoch, a z dosiahnutých výsledkov, ktoré vidieť z ukazovateľov hospodárskeho úspechu (uvedieme ich neskôr).

Porovnávanie a oceňovanie hospodárskeho výsledku robí hospodárska organizácia najmä pomocou ukazovateľa „veľkosť vytvoreného netto produktu na 1 robotníka“, podobne aj na jednotku vložených prostriedkov, ďalej pomocou ukazovateľa „výška čistého príjmu na jedného robotníka“ a takisto aj na vložené prostriedky.

Okrem ukazovateľov schválených *Dohodou* môžu sa príbuzné hospodárske organizácie bezprostredne dohodoriť (alebo prostredníctvom komory) na používaní ďalších ukazovateľov, ktoré zodpovedajú ich osobitnostiam. Za účelom reálnych rozborov na základe týchto ukazovateľov „Služba spoločenského účtovníctva“ zverejňuje údaje o ukazovateľoch. A tak sa umožňuje porovnávanie, ako to predpokladá *Dohoda*.

Uplatňovanie predpisov zabezpečujú riadiace orgány hospodárskej organizácie. Pravda, príslušný národný výbor pomocou výboru výrobcov a pomocou komisie na uplatňovanie predpisov robí aj verejnú kontrolu rozdelenia čistého príjmu. Môžu odporúčať prípadne efektívnejší stimulačný systém rozdelenia. Také komisie pôsobia aj na úrovni republík a federácie.

Ukazovatele sú rozdelené do troch skupín:

1. Jednotné ukazovatele hospodárskeho výsledku,
2. jednotné ukazovatele podmienok hospodárenia,
3. jednotné ukazovatele rozdelenia.

Jednotné ukazovatele hospodárskeho výsledku

Hospodárske organizácie oceňujú svoj hospodársky výsledok výškou netto produktu ako hodnotového ukazovateľa výsledku, ktorý získali svojím hospodárením.

11. skutočný netto produkt oproti porovnateľnému netto produktu ⁴	$\frac{NP}{NP_p}$,
12. netto produkt na 1 robotníka	$\frac{NP}{R}$,
13. netto produkt na angažované prostriedky (výrobné fondy)	$\frac{NP}{P}$,

⁴ Netto porovnateľný produkt sa vypočíta

$$NP_p = \frac{P}{P_0} A_0 + \frac{R}{R_0} \cdot HOP_0,$$

- kde
- P — priemerne angažované prostriedky,
  - P₀ — priemerne angažované prostriedky v základnom období,
  - A₀ — akumulácia v základnom období,
  - R — počet robotníkov,
  - HOP₀ — hrubé osobné príjmy v základnom období.

14. množstvo realizovanej výroby na 1 robotníka $\frac{Q}{R}$,
15. celkový príjem proti vynaloženým prostriedkom $\frac{CP}{VP}$,

Jednotné ukazovatele podmienok hospodárenia

21. angažované prostriedky na 1 robotníka $\frac{P}{R}$,
22. pracovné prostriedky na 1 robotníka $\frac{PP_o}{R}$,
23. percento spôsobilosti pracovných prostriedkov (v menovateli pracovné prostriedky v obstarávacej hodnote, v čitateli v skutočnej hodnote) $\frac{PP_s 100}{PP_o}$,
24. pomer pracovných a základných prostriedkov $\frac{PP_o 100}{ZP_o}$,
25. pomer dane z obratu a netto produktu $\frac{D 100}{NP}$,
26. podiel čistého príjmu v netto produkte $\frac{\check{C}P 100}{NP}$,

Jednotné ukazovatele rozdelenia

31. podiel osobnej a spoločenskej spotreby v čistom príjme (HOP hrubé osobné príjmy, SS spoločenská spotreba) $\frac{(HOP + SS) 100}{\check{C}P}$
32. podiel HOP v čistom príjme $\frac{HOP 100}{\check{C}P}$,
33. HOP na 1 robotníka $\frac{HOP}{R}$,
34. netto osobný príjem na 1 robotníka $\frac{NOP}{R}$,
35. vyplatený netto osobný príjem na 1 robotníka $\frac{VOP}{R}$,
36. fondy oproti prostriedkom $\frac{F}{P}$,
37. fondy na 1 robotníka $\frac{F}{R}$,
38. vynaložené prostriedky na 1 robotníka (prostriedky spoločenskej spotreby) $\frac{VPSS}{R}$.

Oceňovanie hospodárskeho výsledku podmienok hospodárenia a vzťahov v rozdelení robí každá hospodárska organizácia metódou porovnáva-

nia za určité obdobie. Porovnáva svoje výsledky s minulými výsledkami, porovnáva ich aj s výsledkami iných hospodárskych organizácií. Tak zistí, či sú jej výsledky lepšie, horšie, horšie alebo také isté ako v minulom období. Porovnávanie sa robí aj oproti priemeru za celú výrobnú skupinu alebo odvetvie. V priebehu dlhšieho obdobia hospodárska organizácia vidí svoju dynamiku. Robí sa aj subtilnejšia analýza. Všetko to je dobrým základom pre spoločné konzultácie a dohody s inými hospodárskymi organizáciami za účelom riešenia spoločných problémov.

Prehľad o jednotlivých ukazovateľoch poskytuje „Služba spoločenského účtovníctva“ v tejto forme:

	Odvetvie	Výrobná skupina				
		Podniky	Jednotné ukazovatele			
			11.	12.	. . . . .	37.
1.						
2.						
3.						
.						
.						

Získať takýto prehľad je pomerne jednoduché vďaka účtovnej evidencii. Každá hospodárska organizácia mesačne zostavuje tzv. konečný účet, v ktorom sú uvedené tržby a vynaložené prostriedky. Ich rozdiel je netto produkt. V ďalšej časti tohto účtu je uvedené rozdelenie netto produktu medzi spoločnosť a hospodársku organizáciu. „Služba spoločenského účtovníctva“ zhrnovaním a príslušným triedením položiek rozdelenia netto produktu získava potrebné údaje pre jednotné ukazovatele.

Každá hospodárska organizácia musí informovať kolektív o tom, v akej situácii sa nachádza ich hospodárska organizácia. Popredné hospodárske organizácie informujú aj o najväčších konkurentoch.

Záverom len toľko. Nové cesty, ktorými išiel tento systém plánovania, podmienili vynachádzanie, skúmanie a preverovanie celého radu konkrétnych modalít v elementoch i v mechanizme systému. Správne základné riešenia v elementoch systému negarantovali súčasne i najefektívnejšie modalitty pri použití. Preto sa jednotlivé metódy v praktickom použití prijímali, opúšťali alebo ďalej zdokonaľovali. Najlepším dôkazom je terajšia hospodárska reforma. Podstata zostala, opustilo sa to, čo sa neosvedčilo (komunálny systém). Totiž stály rozvoj a zdokonaľovanie inštitucionálneho systému, robotníckej samosprávy a tiež rozvoj hospodárstva vyžadujú adaptáciu systému plánovania týmto zmenám a podmienkam. Tento proces ešte trvá, preto by bolo chybné pokladať všetky formy a aspekty použitia tohto systému za jeho trvalé a definitívne charakteristiky. Zostáva však skutočnosťou, že sa tento systém uplatnil.

EDUARD ŠARMÍR

O zameraní priemyselného výskumu a vývoja vo vyspelých kapitalistických krajinách

Pre spoločenskú činnosť nadobudol v súčasnosti veľký význam vedecký a technický výskum. Stále viac sa javí ako hnací činiteľ ekonomického rastu každej vyspelej krajiny (tab. 1).¹

Tabuľka 1

Výdavky na výskum a vývoj (Index 1961 = 100)

	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Francúzsko	—	—	—	73	100	103	110	—
Japonsko	27	35	67	82	100	—	—	—
NSR	54	63	76	91	100	—	—	—
Anglicko* 1955		{58}		{61}				
1956	47	—{59}	75	—{62}	100	—	—	—
USA**	42	49	73	83	100	114	144	170
SSSR	43	48	64	84	100	113	124	137
ČSSR 1955	79	—	—	104	100	107	107	118

* V Anglicku sa rozpočtové roky začínajú 1. apríla a končia sa 31. marca.

** Ide o úvery poskytnuté na výskum.

V stati sa chcem zaoberať tou časťou vedeckovýskumnej činnosti, ktorá má bezprostredný vplyv na rozvoj ekonomiky, teda priemyselným výskumom a vývojom.

Stále vzrastá význam priemyselnej výskumnej činnosti vo vyspelých kapitalistických krajinách. Ustavične stúpajú výdavky na túto činnosť. Zaujímavý je aj vývoj jej vnútornej štruktúry, jej zameranie na jednotlivé odbory. Ukazuje nám, akým smerom sa bude uberať nadväzujúci technický pokrok, pre ktorý vedecké a technické bádanie v súčasných podmienkach je nevyhnutnou predchádzajúcou etapou. Vec je o to zaujímavejšia, že určité zameranie vedeckovýskumnej činnosti je v dnešnej dobe výsledkom cieľavedomého rozhodovania. Jednak sa na to už vytvorili metodologické, materiálové a personálne predpoklady, jednak jestvuje ekonomický záujem financujúceho orgánu, či už štátu, alebo hospodárskej organizácie,

¹ Ukazatele hospodárskeho vývoje v zahraničí, 2. diel, UTEIN, Praha 1966.

orientovať túto činnosť tak, aby veľké a stále stúpajúce náklady na ňu prinášali čo najväčší efekt.

Ďalej si ukážeme, v ktorých odboroch sa táto činnosť najviac rozmáha a aké momenty podmieňujú jej vývoj. Poslúžia nám na to údaje charakterizujúce jednak miesto výskumu a vývoja v celkovej činnosti jednotlivých priemyselných odvetví, jednak podiel výskumu a vývoja jednotlivých odvetví na celkových výdavkoch venovaných na tieto činnosti v príslušnej krajine. Napokon na dokreslenie celkového obrazu poslúžia niektoré údaje o faktickom zameraní výskumu a vývoja v jednotlivých odvetviach. Výskum v určitom odvetví sa totiž svojou náplňou môže dotýkať inej špecializácie. Napríklad výskum v doprave v oblasti zvarovania koľajníc je súčasne výskumom zväračskej technológie. Len na základe takéhoto mnohostranného pohľadu možno usúdiť, ktoré odvetvia sú nosnými pre celú výskumnú a vývojovú činnosť vo vyspelej priemyselnej krajine, a preto charakteristické pre súčasný technický pokrok. Pretože sa údaje týkajú dosť silných ekonomík s komplexnou štruktúrou hospodárskych činností, možno ich považovať za dostatočne dôkazné.²

Rozdielna miera výdavkov na výskumnú činnosť na celkovom obrate jednotlivých odvetví nám ukáže, na ktoré odbory sa prevažne zameriava výskumná činnosť (tab. 2).³ (Ide tu o údaje za podniky zaoberajúce sa výskumom a vývojom.)

Ako vidieť z tabuľky 2, hoci sú niektoré odlišnosti zapríčinené osobitosťami jednotlivých krajín, najmä rôznou ekonomickou úrovňou, vo všetkých troch krajinách dominujú 3 odvetvia: letecký priemysel, elektronika a chémia. Nedostatok údajov o atómovej energii znemožňuje porovnanie v tomto odbore výskumu. Ale dá sa predpokladať, že rovnako ako vo Francúzsku aj v ostatných vyspelých krajinách rozvoj atómového priemyslu je predovšetkým založený na rozsiahlom výskume a vývoji. Už tento prehľad naznačuje, na ktoré odbory sa zameriava celkový výskum a vývoj v štáte. Údaje o podiele jednotlivých odvetví na celkovom priemyselnom výskume a vývoji potvrdzujú tento úsudok.⁴ Vidieť to z tabuľky 3 za USA a z tabuľky 4 za Veľkú Britániu.⁵

Tabuľka 5 uvádza výdavky na výskumnú a vývojovú činnosť zasa vo Francúzsku, ktorá sa uskutočňovala v rámci priemyselných spoločností, či štátnych, alebo súkromných. V tomto prípade bola každá firma zatriedená podľa prevažného zamerania svojho výskumu.⁶

² Údaje, ktoré uvádzame, pochádzajú z rôznych prameňov a týkajú sa rôznych krajín. Súvisia s tým i odlišnosti pri zatriedovaní odvetví, ktoré nie sú navzájom celkom porovnateľné. Ale i tak poukazujú v uspokojujúcej miere na hlavné vývojové tendencie.

³ M. Fardeau, *La recherche dans l'industrie*. Revue d'économie politique (1965), č. 2, 235.

⁴ *Ukazatele hospodárskeho vývoja v zahraničí*, 2. diel, UTEIN, Praha 1966, 750.

⁵ Podľa B. R. Williamsa, *Variations par secteur dans l'effort de recherche — développement en Grande — Bretagne*. Economie appliquée (1961), č. 2—3, 325.

⁶ M. Fardeau, citovaný článok, 232.

Tabuľka 2

Podiel nákladov a počtu pracovníkov vo výskume a vývoji podľa jednotlivých priemyselných odvetví

Odvetvia	Podiel nákladov na výskum a vývoj z celkového obrátu v %			Podiel pracovníkov vo výskume a vývoji z celkového počtu pracovníkov		
	Francúzsko	USA	Japonsko	Francúzsko	USA	Japonsko
Atómová energia	27,4	—	—	40	—	—
Letecký priemysel	19,1	20,8	—	19	8,4	—
Elektronika	10,6	12,8	2,6	16	6,0	3,1
Farmakológia	9,1	—	—	8,8	—	—
Chémia	3,0	4,3	1,9	6,5	3,8	2,2
Strojárstvo	2,6	—	—	3,5	—	—
Sklo, cement, keramika	2,4	1,4	1,2	3,5	1,0	1,1
Energetika	1,9	—	—	1,2	—	—
Farebné kovy	1,8	1,0	1,2	3,1	0,9	1,7
Hutníctvo	1,0	0,6	0,7	2,3	0,4	0,6
Textil	0,7	0,5	0,7	7,8	0,3	—
Potravinársky priemysel	0,4	0,3	0,4	1,8	0,6	1,9
Celý priemysel	2,7	4,2	1,2	4,3	2,4	1,0

Tabuľka 3

Výdavky na výskum a vývoj v priemysle podľa jednotlivých odvetví v USA roku 1961 (v %)

Lietadlá	36,4
Elektronický priemysel	21,8
Chemický priemysel	10,0
Strojársky priemysel	8,5
Vozidlá	7,3
Jemná mechanika	3,5
Rafinéria nafty	2,8
Hutný priemysel	1,5
Gumársky priemysel	1,1
Kovové výrobky	1,0
Potravinársky priemysel	1,0
Papierenský priemysel	0,5
Ostatné odvetvia	4,6
Spolu	100

Tabuľka 4

Výdavky na výskum a vývoj v priemysle podľa jednotlivých odvetví vo Veľkej Británii roku 1958 (v %)

Letecký priemysel	33,7
Elektrotechnický priemysel	21,7
Chemický priemysel	14,5
Strojársky priemysel	9,9
Vozidlá a autosúčiastky	5,8
Jemná mechanika	3,9
Textil a koža	2,9
Keramika, sklo a cement	1,1
Železo a ocel	1,7
Potraviny a tabak	1,7
Farebné kovy	1,0
Drevo, papier a tlač	0,7
Ostatné odvetvia	1,4
Spolu	100

Z tabuliek 3, 4 a 5 opäť vysvitá veľká prevaha tých istých odvetví, a to priemysel letecký, elektrotechnický, do ktorého zrejme bola v USA a v Anglicku zahrnutá i elektronika, a chemický priemysel.

I hlboký prieskum zamerania výskumu a vývoja v priemyselných od-

Tabuľka 5

Podiel jednotlivých odvetví vo výskume a vývoji vo francúzskom priemysle roku 1963 (v %)

Elektrotechnický priemysel	24,5
včítane elektroniky	23,5
Letecký priemysel	14,0
Chemický priemysel	7,5
Energetický priemysel	4,5
Strojárstvo	4,5
Nafta	3,0
Farebné kovy	2,5
Atómová energia	2,5
Hutníctvo	2,5
Textil	11,0
Ostatné odvetvia	100
Spolu	

vetviach, ktorý sa robí vo Francúzsku, poukazuje na prevažnú orientáciu výskumu na uvedené odbory.⁷ Skoro vo všetkých odvetviach sa časť výskumu týkala chémie — 26 % chemických výskumov sa vykonáva mimo odvetvia chemického priemyslu: v uhoľnom odvetví, elektrotechnickom, gumárskom, textilnom, papierenskom, stavebnom, leteckom, hutníckom ako aj v iných odvetviach. Takisto 30 % výskumov v elektrotechnike sa robí mimo vlastného odvetvia.

Jasne vidíme nosný charakter výskumu leteckého, chemického a elektrotechnického včítane elektronického. Nielenže prevládajú v celkovom priemyselnom výskume, ale prípad Francúzska ukazuje že vo väčšine priemyselných odvetví sa presadzuje snaha robiť výskumy v týchto odboch. Predovšetkým tieto odbory a odvetvia sú pre dnešný technický pokrok charakteristické a majú hnací význam pre rast ostatných odvetví.

V stručnosti preskúmame, prečo to tak je.

Určitá orientácia vedeckovýskumnej činnosti vyplýva zo spolupôsobenia dvoch základných momentov. Na jednej strane pôsobí objektívny vývoj vedeckotechnického pokroku, na druhej strane sú ekonomické či iné potreby, ktoré v danej etape musí kryť vyspelá ekonomika.

Veda a technický výskum sústavne prinášajú nové podnety pre vlastný rozvoj vo forme vynálezov a objavov. Zvýšené výskumné úsilie, aké pozorujeme v poslednom čase, umožňuje i väčší počet objavov. Jednak preto, že sa vo výskume viac pracuje, jednak preto, že sa vytvára základ pre ďalšie výskumy a objavy. Podľa F. Machlupa⁸ každý objav vyvoláva väčšie možnosti kombinácií jestvujúcich myšlienok, a tak rozširuje oblasť pre ďalšie objavy. Čo je dnes už objavené, je len malou zložkou toho, čo možno

⁷ M. Fardeau, citovaný článok, 240.

⁸ Fritz Machlup, *L'offre d'inventeurs et d'inventions*. Economie appliquée [1961], č. 2—3, 265.

objaviť. Aj táto skutočnosť orientuje vedecký výskum. Či sa podnety využijú na faktický výskum, nezávisí však len od neho.

Vedecké poznatky umožňujú pokrok, dávajú mu určité podnety, ale ho neurčujú. Úroveň vedy predstavuje skôr akúsi hranicu pre to, čo môže byť vynájdené. Z objavov sa fakticky v praxi realizuje najviac 10—20 %⁹ Vedecký a technický výskum ukazujú možné cesty, no ekonomické a iné motívy určujú, ktoré cesty si treba vybrať. Už na tejto úrovni technických disciplín vytvára vnútorný vývoj technického pokroku základ pre preferenčný rozvoj určitých odborov. Ak za súčasného stavu techniky ďalšie zvýšenie rýchlosti, výkonu, presnosti výrobných zariadení atď., teda ďalší technický pokrok je nemožný bez dostatočného predstihu elektroniky a elektrotechniky, tak z hľadiska ďalšieho rozvoja samej techniky treba sa vo výskume zamerať na spomenuté odbory. Podobne napr. objavy nových chemických látok tvoria základ technického pokroku pre ďalšie odvetvia atď.

Tieto okolnosti vplyvajú i na ekonomickú motiváciu zamerania výskumnej činnosti. Ďalší ekonomický rast v súčasnej etape závisí od tempa technického pokroku. Ak spomenuté odvetvia tvoria základňu umožňujúcu tento rast, pochopiteľne sa záujem o vedu a výskum i z ekonomického hľadiska sústreďuje na tieto odbory.

Ešte je aj ďalší veľmi dôležitý faktor, vplyvajúci rozhodnou mierou na orientáciu vedeckovýskumnej a vývojovej činnosti v sledovaných kapitalistických štátoch. Sú to záujmy stáleho posilňovania vojenských schopností krajiny. Vojenský výskum zaujíma prvoradé miesto vo výskumnom úsilí popredných kapitalistických štátov. Tento výskum priamo predurčuje zameranie výskumnej činnosti pri vynakladaní prostriedkov na výskum zo strany štátu. Ovplyvňuje svojimi požiadavkami aj ostatné odvetvia. Napríklad vo Francúzsku 61 % z celkových štátnych výdavkov na výskum a vývoj išlo roku 1962 na vojenský výskum.¹⁰ Výdavky na vojenský výskum tvoria taktiež viac ako polovicu celkových výdavkov na výskum a vývoj v Anglicku.¹¹ Vojenský výskum je privilegovaný, ekonomické zdôvodnenie tu nebýva prvoradé.

Ako každý výskum i vojenský prináša poznatky užitočné v ostatných odvetviach. Napríklad vývoj vojenského letectva predurčuje vývoj civilného letectva, vynález radaru našiel svoje uplatnenie i v civilných službách. Hoci vojenský výskum nemusí vždy priniesť nejaký ekonomický efekt, v mnohých prípadoch pomáha riešiť úlohy, ktorých výsledky za dnešných technicko-ekonomických podmienok sa inak javia ako ekonomicky neefektívne. Napokon výsledky vojenského výskumu, napr. zvýšenia rýchlosti, sily a informácií, možno použiť pri každej ľudskej výrobnej

⁹ Fritz Machlup, citovaný článok, 267.

¹⁰ *Ukazatele hospodárskeho vývoje v zahraničí*, UTEIN, Praha, 1962, 740.

¹¹ C. F. Carter, B. R. Williams, *Industry and Technical Progress*, Oxford University Press 1957, 42.

činnosti. Vojenské vedecké i technické znalosti aj zariadenia najrýchlejšie zastarávajú, a tak v mnohom je vojenský výskum stimulom vedecko-výskumnej činnosti vôbec. Bolo by chybou toto konštatovanie absolutizovať, ako to robí napr. generál J. M. Guérin, predseda výboru pre vojenský výskum vo Francúzsku. Guérin vidí vo vojenskom výskume, v jeho vynútenej dynamike a v jeho pôsobení na ostatné odbory výskumnej činnosti bezvýhradnú prednosť, div nie zdroj stáleho ekonomického rastu a pokroku vedy. Ba dokonca stavia otázku, či v odzbrojenom svete budú vôbec nejaké podnety, ktoré svojím pôsobením na vedecký a hospodársky pokrok sa budú môcť rovnať sile stimulujúceho efektu súťaženia na poli vojenského výskumu.¹²

Pravda, ak vojenský výskum na jednej strane prispieva k zrýchleniu tempa bádania i pokroku v určitých smeroch, na druhej strane vedie k zanedbávaniu úsekov, ktoré priamo s vojenskými záujmami nesúvisia. Napríklad nedostatok odborníkov, ktorý sa javí v kapitalistických krajinách, súvisí s nedostatočne fundovaným školstvom; mnohé oblasti základného výskumu, nehovoriac o výskume v tradičných odvetviach, vegetujú v porovnaní s prevažne aplikovaným vojenským výskumom atď.

Hoci sú výhrady, jednako v dnešnom nepokojnom svete vojenská problematika hrá veľmi dôležitú úlohu pri zameriavaní výskumnej činnosti.

Možno teda uzavrieť, že vedné odbory, na ktoré sa najviac koncentrujú záujmy vedecké, ekonomické, vojenské, prípadne ďalšie, v súčasnosti majú najväčší rozmach. Ako vidieť z predchádzajúcich prehľadov, je to chémia, elektronika, atómová fyzika, letecká technika, jemná mechanika. Podobne je to vo výrobnnej oblasti s aplikovaným výskumom a vývojom. Tieto vedné a výskumné odbory sa stali svojím spôsobom hnacími odvetvami vedeckého a technického výskumu, ktorých pokroky podnecujú vývoj nielen ďalších vedeckých disciplín, aleb bezprostredne výskum a vývoj v niektorých priemyselných odvetviach ako aj samotný ich rast. Tieto priemyselné odvetvia sa tak stávajú nosnými odvetvami, stimulujúcimi rozvoj celého národného hospodárstva.

Carter a Williams v knihe *Industry and Technical Progress* rozoznávajú odvetvia založené na vede a tzv. tradičné odvetvia. Napríklad chemický a elektronický priemysel sú založené na vede. Výdobytky tzv. čistej vedy sa bezprostredne odrážajú v ich výrobnnej činnosti. Na to majú tak technické, ako aj personálne predpoklady: vyspelú techniku a technológiu, ktorých rás sa približuje samému laboratórnemu poňatiu, a veľký podiel vysoko kvalifikovaných kádrov. Vyplýva to priamo z podstaty ich výrobnnej činnosti. Na druhej strane tradičné odvetvia sú založené prevažne na zručnosti a empirii. Zatiaľ čo sa výsledky vedeckého výskumu môžu okamžite uplatniť v odvetviach založených na vede, tento vplyv je len nepriamy napr. v potravinárskom priemysle, pri výrobe topánok a iných spotrebných predmetov podobného charakteru, ale i pri stavbe lodí atď. V takýchto tradičných odvetviach aplikovaný výskum sa vyplatí, ak základná technológia bola asimilovaná (napr. využitie nových látok a nových výrobných postupov, ktoré prinášajú hnacie odvetvia).

¹² J. M. Guérin, *Recherche militaire et économie*. Economie appliquée (1961), č. 2—3.

Všimnime si teraz ďalší dôležitý jav, ktorý súvisí so zameraním vedeckovýskumnej činnosti v sledovaných kapitalistických štátoch. Prieskum vo Francúzsku ukázal, že okrem prevažnej orientácie výskumu a vývoja v každom odvetví na niektoré nosné odbory, badať aj značný rozptyl predmetu výskumu do rôznych odvetví mimo vlastného odboru. Pritom toto rozšírenie okruhu bádania je najväčšie práve v chémii, v elektronike, v leteckom výskume a v niektorých ďalších odvetviach [t. j. v spomínaných nosných odvetviach]. V čom treba hľadať príčiny takéhoto rozšírenia výskumného programu mimo vlastného odboru?

V prvom rade podmienky konkurencie nútia podniky stále premýšľať, ako výstižne povedal jeden americký ekonóm, o tom, „čo budú vyrábať, až nebudú vyrábať to, čo vyrábajú“. Stála obmena sortimentu je vo väčšine prípadov nutnosťou, ak sa chce podnik udržať na trhu. Ďalej je tu snaha o maximálizáciu efektu z nákladov vynaložených na vlastný výskum a vývoj. Podniky preto svoju výskumnú činnosť rozširujú tak, aby čo najviac využili jej podnety. Ako sme už spomenuli, s rastom vedeckovýskumného úsillia sa rozmnožuje i počet objavov a vynálezov, ktoré sa môžu stať východiskom pre úspešnú ekonomickú činnosť i mimo vlastnej špecializácie. Je zrejmé, že takto rozptylovať svoju výskumnú činnosť si môžu dovoliť predovšetkým najsilnejšie podniky.

Výskumom a vývojom sa zaoberajú práve najväčšie spoločnosti. Napríklad M. Fardeau vo svojej štúdii uvádza, že 61 % výdavkov na výskum vynakladajú vo Francúzsku firmy s viac ako 5000 zamestnancami, zatiaľ čo firmy s menej ako 600 zamestnancami len 12 %; v Anglicku 93 % výskumných nákladov vynakladajú podniky s viac ako 2000 zamestnancami; v USA 85 % týchto nákladov kryjú firmy s viac ako 5000 zamestnancami atď.

Toto rozrôznenie výskumnej činnosti hrá dôležitú úlohu pri zrýchľovaní tempa technického pokroku. Tým, že sa báda a vynalieza i mimo vlastného odboru, a to aj v odvetviach, ktoré sme označili za tradičné, napomáha rozvoj týchto odvetví, kde podniky často nemajú významnejšiu výskumnú základňu. Nové výrobné postupy či nové výrobky vedú ustavične k zastarávaniu starších, a tým aj k snahe o urýchlenú obmenu. Ako vidieť, v konečných dôsledkoch rozširovanie predmetu výskumu i mimo vlastného odvetvia pri stále väčšom zachytávaní podnetov vo vlastnom odbore ešte viac zobrazuje hnací význam nosných odvetví pre ekonomický rast celého národného hospodárstva.

Prehľady na začiatku state ukazujú, ktoré hlavné výskumné odbory možno za súčasného stavu označiť za nosné pre celú výskumnú činnosť sledovaných kapitalistických krajín. Tento charakter získali tým, že ich poznatky sú skutočne stimulujúce pre ostatné odvetvia, ich základné objavy sú východiskom ďalších odvodených objavov i mimo vlastného

odboru. Sú bezprostredným prínosom v ekonomickej oblasti a majú veľký význam aj z vojenského hľadiska. Všetky tieto momenty v dnešnom období pôsobia v súčinnosti, a práve to je príčinou mimoriadnej koncentrácie vedeckovýskumného úsilia na tieto odbory. Ale vzájomný vzťah medzi výskumnými odbormi nie je niečo nemenného. Ak sa neberie vlastný vývoj vnútri samej vedy a techniky, ktorý prináša stále nové podnety pre vedeckovýskumnú činnosť, už samo nastolenie ovzdušia dôvery a mierovej spolupráce v medzinárodných vzťahoch by mohlo napr. viesť k tomu, že by štát nemusel všemožne podporovať vojenský výskum a väčšia pozornosť by sa mohla venovať ostatným tradičným odborom. Nakoľko by to pozmenilo vzájomné pomery medzi jednotlivými odbormi, ťažko posúdiť, najmä ak si uvedomíme významné postavenie síl vo vládnúcich kruhoch týchto štátov, ktoré majú záujem na zbrojení. Zrejme aj zmenené zameranie v rámci samých hnacích odborov by omnoho viac podporilo rozvoj výskumu v nových smeroch, dosiaľ zanedbávaných.

Totožnosť orientácie výskumnej činnosti, ktorá je zrejماً z údajov za rôzne krajiny, neznamená ešte, že by dosiahnuté výsledky čo do významu boli rovnaké. Záleží na ekonomickej sile, a tým aj na celkovom objeme prostriedkov venovaných na výskum a vývoj. I v našich príkladoch ide o krajiny s odlišným ekonomickým potenciálom. A to, čo si môžu dovoliť USA, nemôže robiť ani Francúzsko ani Anglicko ani Japonsko. Snaha po autonómnom vývoji v niektorých nosných odvetviach v ekonomickejšie slabších krajinách vedie k zdržaniu v ostatných odvetviach a v ich odkázaní na cudzie licencie, ktoré sú iste veľmi cenné pri urýchlennom krátkodobom riešení technického zaostávania na určitom úseku. No z dlhodobého hľadiska môžu znamenať určitú brzdu pre vlastný výskum v danej oblasti, a tým viesť k podkopaniu základne pre budúci vývoj v príslušnom odvetví.

Je nemysliteľné, aby menšia krajina mohla venovať rovnaké úsilie všetkým oblastiam výskumu, nehľadiac na to, že niektoré výskumy z dôvodov ekonomických i kádrových nebude môcť nikdy robiť. Technický pokrok i na tomto poli si stále viac vynucuje špecializáciu a medzinárodnú kooperáciu, čo už napr. má svoju konkrétnu podobu v rôznych dohodách o vedeckovýskumnej činnosti, napr. v rámci RVHP. Takáto deľba práce umožňuje efektívne využiť predpoklady, ktoré tá-ktorá krajina má pre určitý výskumný odbor alebo pre určitú jeho časť, a prispieva k tomu, že sa prostriedky určené na výskum nerozdrobujú na nespočetné výskumné úlohy. Takáto medzinárodná kooperácia umožňuje napokon omnoho rýchlejšie a komplexnejšie výskumy, a tým prináša prospech všetkým zúčastneným. Je zrejmé, že tu je jedna z najdôležitejších ciest rozvoja vedeckovýskumnej a vývojovej činnosti v našich podmienkach.

MIKULÁŠ SEDLÁK

Management, jeho rozvoj a zameranie

Obyčajne sa management prekladá ako riadenie. Ak ide o všeobecný pojem bez podrobnej špecifikácie, resp. o špecifickú ľudskú činnosť, riadiacu prácu, ktorú vykonáva osobitná kategória pracovníkov v hospodárskych a v iných organizáciách, možno pokladať tento termín za vhodný. Management vo zmysle teórie či vednej disciplíny môže sa teda prekladať ako riadenie, teória o riadení alebo veda o riadení, ak sa tým vyjadruje usporiadaný súbor poznatkov o riadení, ktorý sa nevzťahuje na určitú krajinu.

Avšak pre okruh problémov, ktoré sa zahrnujú do pojmu management ako vedy o riadení formujúcej sa v Spojených štátoch amerických, niet u nás zodpovedajúcej vednej, resp. učebnej disciplíny. Otázky riadenia sú roztrúsené v rôznych učebných disciplínach, mnohé sa však nikde neskúmajú. Nemáme disciplínu, v ktorej by sa komplexne sústreďovali princípy a metódy riadenia. Pravda, jestvujú pokusy u nás sformovať vedu o riadení, ale obsahove sa nekryje s tým, čo tvorí náplň managementu. Ťažkosti s pomenovaním súboru poznatkov obsiahnutých v pojme management sú aj inde, napr. v západnej Európe. A preto je tendencia neprekladať pojem management, ak ide o vedu o riadení v USA, resp. o americký systém riadenia firiem.

*

Riadenie, predstavujúce osobitnú činnosť, je nevyhnutné v rôznych organizáciách: vo veľkých i malých podnikoch, univerzitách, armáde, cirkvi a pod. K systematickému skúmaniu a formulovaniu všeobecných princíпов riadenia sa však pristúpilo veľmi oneskorene. Veda o riadení sa začína vytvárať v podstate len začiatkom tohto storočia. V minulom storočí ekonómi boli príliš zamestnaní s politickou ekonómiou, a tak neskúmali, ani nezovšeobecňovali prax riadenia. Podporoval to aj názor rozšírený medzi managermi, že riadenie nie je prístupné vedeckým princípom, keďže je umením, ktoré vlastní jednotlivé osoby.

Obyčajne sa uznáva, že cestu k štúdiu riadenia a jeho vedeckému spracovaniu otvoril Frederick W. Taylor svojím dielom *The Principles of Scientific Management**, publikovaným roku 1911 v New Yorku. F. Tay-

* Zásady vědeckého řízení, Technicko-hospodářská jednota, Praha 1947.

lor sa označuje za otca, resp. zakladateľa moderného vedeckého riadenia. Ale v USA mu mnohí odborníci takú významnú úlohu neprisudzujú. Pretože F. Taylor nekládol dôraz na celkové riadenie firiem, ani sa s ním komplexne nezaoberal, ale na riadenie na úrovni dielne. Zaoberal sa najmä účinnosťou práce robotníkov, predovšetkým metódami a technikou skúmania a zdokonaľovania manuálnej práce a len tými managermi, ktorí pôsobili priamo vo výrobe. Priorita mu však zostáva v oblasti organizácie výroby, resp. práce. Zásluha mu patrí za uplatňovanie analýzy a merania výkonov, teda metód skúmania práce, a za prístup k zovšeobecňovaniu niektorých poznatkov z riadenia. Ukázal tak cestu, ako postupovať pri formovaní teórie o riadení vôbec.

Veľké uznanie získal v USA, pravda, dosť neskoro, Francúz Henry Fayol so svojou významnou prácou *Administration Industrielle et Générale*,¹ po prvýkrát publikovanou roku 1916. V Spojených štátoch amerických vyšlo toto dielo až roku 1949, no obmedzenému okruhu ľudí bolo v angličtine prístupné už roku 1923. Dlho Fayolovu prácu zatieňovali práce jeho súčasníka F. Taylora. Názory H. Fayola sa však stali základňou pre teóriu managementu. Jeho knihu stále študujú a citujú najmä tí, ktorí sa opierajú o tradičnú koncepciu managementu.

V začiatočnom období významnými dielami prispeli k rozpracovaniu managementu aj ďalší autori: James D. Mooney a A. C. Reiley prácou *Onward Industry*, New York 1931 (roku 1939 a 1947 vyšla pod názvom *The Principles of Organization*); Oliver Scheldon prácou *The Philosophy of Management*, London 1923; Chester Barnard dielom *The Functions of the Executive*, Cambridge 1938; Lyndall F. Urwick prácami *Management of Tomorrow*, New York 1933, a *The Elements of Administration*, New York 1943; Alvin Brown preslávenou knihou *Organization of Industry*, Englewood Cliffs 1947.

Pre začiatok rozvíjania vedy o riadení bolo príznačné, že temer všetci, ktorí sa usilovali analyzovať proces riadenia a hľadať nejaké teroretické zdôvodnenia, aby pomohli praxi riadenia a príprave riadiacich kádrov, boli praktici. Podľa vlastných dlhoročných skúseností a pozorovaní robili závery a usilovali sa ich zovšeobecniť. Chýbali akademické spisy a sústavný teoretický výskum riadenia.

Intenzívnejší rozvoj managementu nastal najmä v poslednom štvrtstoročí. Narastanie záujmu osobitne po druhej svetovej vojne bolo podmienené jednak uvedomovaním si významu riadenia pre efektívnosť podnikového organizmu a jednak, ako sa v USA charakterizuje, vplyvom zvyšovania rivality o trhy, moc a pokrok, teda zväčšovaním celosvetovej konkurencie v hospodárstve i v rôznych sférach ľudskej činnosti.

Zreteľne sa mení postoj vedeckých kruhov k riadeniu, čo sa odráža v ich angažovanosti na riešení otázok riadenia. Mimoriadny záujem sa

¹ U nás kniha vyšla pod názvom *Zásady správy všeobecnej a správy podniků*, Praha 1931.

ukázal obzvlášť na univerzitách. Výskum a diela z akademickej pôdy zaplavili krajinu. Ďalšou charakteristickou stránkou je, že sa riadenie stalo predmetom štúdia nielen ľudí, ktorých špecializáciou bol management, ale aj vedcov ďalších disciplín — psychológov, sociológov, antropológov, ekonómov, matematikov, fyzikov, biológov a pod. Logické, matematicko-štatistické, výpočtové, ako aj iné nástroje sa aplikujú na problémy riadenia. Teória managementu prekonáva intelektuálnu revolúciu. Je tu celý rad pozitívnych prejavov, ale sú tu aj určité záporné javy.

Živý ruch okolo riadenia, vrátane zapojenia rôznych vedných odborov do jeho skúmania, umožnil komplexnejší pohľad na riadiaci proces. Začínajú sa presadzovať precíznejšie nástroje a metódy riadenia. Prispieva to k rozvíjaniu a zdokonaľovaniu teórie o riadení po obsahovej aj metodologickej stránke a vedie k zvyšovaniu exaktnosti poznatkov.

Nedostatkom je, že v súčasnosti v USA sa management rôzne vysvetľuje a rôzne sa naň nazerá. Management nie je ešte vykryštalizovanou jednotnou teóriou o riadení. Odlišne sa vymedzuje predmet managementu, rozlične sa interpretujú jestvujúce pojmy a zavádzajú sa nové pojmy. Rozdiely niekedy podporuje aj neschopnosť, resp. nechota teoretikov po vzájomnom porozumení.

Rozdielne chápanie predmetu a obsahu managementu sa spája najmä so zapojením sa vedcov rôznych vedných disciplín do skúmania riadiaceho procesu. Nedorozumenie zvyšuje neraz to, že obsah managementu sa zamieňa s nástrojmi, ktoré sa v ňom uplatňujú, resp. s aspektom skúmania riadenia. Dochádza takto k preceňovaniu jedného prístupu, ba i k popieraniam ostatných prístupov. Podľa toho sa niekedy formuje rámec managementu.

Nemalý podiel na rozdieloch v nazeraní na management majú terminologické otázky. Chýba unifikácia základných pojmov. Tým istým kľúčovým termínom sa príčasto prikladá rozličný význam. Okrem pojmu management pravdepodobne najväčšie nejasnosti sú pri pojme organizácia, komunikácia, rozhodovanie, ľudské vzťahy, vedenie, vodcovstvo a pod.

Prof. dr. Harold Koontz z Kalifornskej univerzity v Los Angeles v svojom veľmi podnetnom článku,² ktorý mal v USA značnú odozvu, pomenoval túto situáciu v teórii managementu džunglou.

Prejavuje sa úsilie odstrániť tieto nezdravé pomery — prekonať roztrieštenosť a zjednotiť náhľady na teóriu i pojmy managementu. Vyriešiť túto úlohu nie je ľahké; ide o dlhodobý proces.

*

Otázky riadenia sa v súčasnosti začali vysvetľovať, formulovať a hodnotiť inakšie než v minulosti. Izolovaný spôsob skúmania jednotlivých

² H. Koontz, *The Management Theory Jungle*. Journal of the Academy of Management (1961), č. 3, 174—188.

problémov riadenia príslušnými vednými odbormi nezaznamenal však len preceňovanie vlastných metód štúdia, ale v niektorých prípadoch aj svojské chápanie koncepcie riadenia a managementu vôbec.

Túto situáciu v spomínanom článku zaujímavovo analyzoval Harold Koontz. Odlišnosti vo výklade riadenia, resp. niektorých jeho stránok zdôvodňuje rozličným prístupom k štúdiu riadenia, obyčajne podmieneným osobitosťou tej-ktorej vednej disciplíny. Základné prístupy, ktoré vymedzil, charakterizoval ako osobitné školy managementu.

H. Koontz, vedomý si nebezpečenstva, ktoré je spojené s pokusom klasifikovať rozličné prístupy, rozdeľuje ich do šiestich hlavných skupín, ktoré sa podľa jeho názoru odlišujú výkladom teórie managementu. Je to škola: operačná (škola procesu riadenia); empirická (škola situačných prípadov); ľudského správania; sociálneho systému; rozhodovania a matematická. Okrem iného sa stalo sporným, či používanie rozličných metód a poznatkov príslušných vedných disciplín v oblasti riadenia možno kvalifikovať ako osobitné školy s rozdielnymi pohľadmi na koncepciu managementu. Proti tomuto ponímaniu majú mnohí autori námietky. Príznukujú, že predstavitelia tzv. škôl nie sú konkurentmi ani zástupcami protirečivých prístupov. Skôr ide o úsilie spresniť niektoré tematicky im blízke problémy riadenia pomocou vlastných vedných disciplín, teda o skúmanie riadenia z rozličných hľadísk. Preto je správnejšie hovoriť o delbe práce, o špecializácii v riadení. Špecializácia je medzi vedcami nevyhnutná a uskutočňuje sa v podobe predmetnej, tematickej aj metodologickej. Aj sympóziu, ktoré zorganizoval H. Koontz za účelom unifikácie teórie managementu, dospelo k stanovisku, že rozličné prístupy k riadeniu nie sú rozdielnymi školami v zmysle osobitných „vied“ managementu, ale skôr druhom delby práce pri štúdiu problémov riadenia. Vyskytuje sa okrem toho názor, že na vyjadrenie myšlienky špecializácie vedcov v riadení je vhodnejšie používať termín aspekty skúmania v riadení. Diskutabilná je ďalej aj otázka klasifikácie „škôl“, vymedzenia ich podstaty a voľba ich pomenovania.

Nezávisle od toho, či je alebo nie je správne považovať uvádzané prístupy za osobitné školy teórie riadenia, resp. či je vhodný pojem „škola“, a taktiež bez ohľadu na to, či hlavných skupín je práve šesť alebo menej a či členenie, zaraďovanie a pomenovanie aspektov je zodpovedajúce alebo nie, klasifikácia a charakteristika príslušných „škôl“ je veľmi zaujímavá. Poskytuje možnosť rámcovo sa oboznámiť s nástrojmi, aké sa používajú pri riadení, a čiastočne aj s problémami, ktoré sa riešia, ako aj s rozpracovanosťou teórie managementu. Preto v ďalšej časti venujeme pozornosť rozboru podstaty týchto otázok. Pri analýze opierame sa o uvedený článok ako aj o názory ďalších autorov, uverejnené v rôznych prácach.

Vedci používajúci *operačný prístup* sa často označujú za tradíciona-

listov i univerzalistov. Bázu na formovanie vedy o riadení tvorí u nich skúsenosť. Ich postup možno zhrnúť takto: rozbor operácií riadenia, a tým získavanie faktov; vysvetľovanie, prečo sa tak stalo, a zovšeobecňovanie skúseností, t. j. vytváranie teórií ako súčasťi managementu.

Vychádza sa z toho, že proces riadenia možno najlepšie postihnúť, ak sa analyzujú funkcie manažera. Pomocou „destilácie“ a zovšeobecňovania sa vyvodzujú potom určité základné pravdy, nazývané princípmi, ktoré majú mať osvetľujúci a predpovedajúci význam pre riadiacu činnosť. Používajú sa buď priamo pre potreby praxe, alebo sa stávajú predmetom ďalšieho výskumu, aby sa zistila ich platnosť alebo aby sa ďalej zdokonalili.

Za priekopníka uvedenej metódy v riadení sa považuje H. Fayol, ktorý na základe svojich pozorovaní hospodárskej činnosti sformuloval tzv. klasické princípy. Niektoré z nich, napr. pyramída právomoci, sú iba opisom toho, čo skutočne zistil pri pozorovaní organizácie. Iné, napr. myšlienka vyváženosti zodpovednosti s právomocou ako aj „jednota prikazovania“, vyplynuli z pozorovania ťažkostí, ktoré začali narastať a ktoré sa pokúšal opraviť. Podobne postupovali aj jeho nasledovníci v USA: Mooney, Reiley, Urwick a Gulick. Nasledovníci aj iní starší zástancovia tejto metódy sa obyčajne zaoberali len organizáciou. Bolo to podmienené ich skúsenosťami ako aj tým, že ostatným funkciám pred rokom 1940 venovali manažeri veľmi malú pozornosť.

V posledných rokoch sa prejavil dosť veľký nesúhlas s princípmi vyvodzovanými na základe pozorovania skutočných riadiacich operácií. Na tradičný prístup k riadeniu útočili vedci hlásiaci sa k modernejším a exaktnejším metódam. V popredí je predovšetkým skupina „ľudského správania“.

Proti tradičnému spôsobu sa namieta, že je mechanický a že odvodené „pravdy“ sú tautologické alebo úplne chybné. Omyl sa vidí v tom, že tento spôsob uplatňoval doktrínu alebo teóriu založenú na osobných skúsenostiach. Vyčíta sa mu ďalej, že ignoruje závažné otázky, napríklad motiváciu.

„Problémy s princípmi,“ píše E. Dale, „nie sú v tom, že sú »chybnými princípmi«, ale v tom, že v skutočnosti vôbec nie sú princípmi, okrem prípadov, kde sú príliš zřejmé . . .“

Mohli by sa skôr nazvať diagnostickými návodmi na preskúmanie skutočnej alebo navrhovanej organizácie a na stanovenie, ako sa môže zdokonaľiť.⁵

Hoci sú rôzne kritiky, tzv. operačné princípy stále jestvujú a v praxi sa uplatňujú. Napríklad konzultanti vo svojich odporúčaniach zameraných na zdokonalenie riadenia spoločností využívajú svoju múdrosť, čo zodpovedá „klasickému“ prístupu. Ako príčina sa uvádza aj to, že novšie teórie

⁵ E. Dale, *The Functional Approach to Management* v zborníku zo sympózia „Toward a Unified Theory of Management“, New York 1964, 30, 32.

nie sú ešte dosť známe, resp. sa nedajú v praxi ľahko aplikovať. Operačný spôsob má naďalej svoju platnosť a je pre riadenie dôležitý.

Do tzv. *empirickej skupiny* sú zaraďovaní vedci, „ktorí zobrazujú management ako štúdium skúsenosti, niekedy s úmyslom vybrať zovšeobecnenia, ale často len ako prostriedok výučby a prenášania skúseností na praktikov a študentov. Typickí predstavitelia tejto školy sa dívajú na management alebo „hospodársku politiku“ ako na štúdium a rozbor prípadov (case method — pozn. M. S.), resp. uplatňujú „porovnávací prístup“ Ernesta Daleho,⁴ ktorý použil v knihe *The Great Organizers* (New York 1960).

Predpokladá sa, že štúdiom a analýzou skúseností úspešných managerov a chýb, ktoré sa stali v riadení, alebo riešením konkrétnych problémov riadenia sa učíme, ako si počínať v iných podobných situáciách a ako najefektívnejšie aplikovať metódy riadenia.

Na margo empirického spôsobu sa uvádza, že nie je pravidlom, aby v riadiacom procese bola úplná zhoda a porovnateľnosť medzi situáciami a prípadmi v budúcnosti s minulosťou. Prístup a metódy riešenia, ktoré boli v minulosti správne, zriedkakedy vyhovujú budúcim situáciám. Podľa predošlých prípadov obyčajne nemožno mechanicky riešiť nové prípady. Prílišné spoliehanie na predchádzajúce skúsenosti a riešenia sa vidí nebezpečné. Význam štúdia a rozoberania skúseností managrov a konkrétnych prípadov môže byť však v tom, že sa tým podporuje rozvoj myšlienkového pochodu.

Z pozorovaní a charakteristík „operačnej školy“ a „empirickej školy“ možno vyvodiť, že niet medzi nimi úplne jasnej deliacej čiary. Spoločné pre nich je, a to tvorí základ ich posudzovania, že poznatky sa odvodzujú z praxe, zo skúsenosti. Určitá nuansa medzi nimi existuje. Odlišnosti sa do určitej miery prejavujú pri hodnotení skúseností a spôsobu ich využívania (či ako priame uplatnenie, alebo východisko zovšeobecnenia). Ťažkosť rozhraničenia je príčinou ich spájania do jednej skupiny, napríklad pod názvom „operačný prístup“ alebo „univerzálna skupina“. Túto možnosť nakoniec pripúšťa aj H. Koontz, keď v treťom vydaní knihy o managemente (roku 1964) *Principles of Management* pri výklade „empirickej školy“ na str. 29 uvádza túto vetu: „V pravom zmysle táto škola taktiež používa operačný prístup.“

Vychádzajúc zo všeobecne prijímanej tézy, že riadenie znamená získavanie vecí prostredníctvom ľudí, tvrdí skupina vedcov, že centrom managementu musí byť človek, osobitne medziľudské vzťahy. Ak ľudia pracujú v kolektívoch, aby splnili skupinové ciele, mali by ľudia, ktorí riadia, rozumieť predovšetkým ľuďom. V tom je jadro štúdia riadenia z *aspektu ľudského správania (human behavior)* či *ľudských vzťahov (human relations)*.

⁴ H. Koontz, *The Management Theory Jungle*, v knihe H. Koontz, C. O'Donnell, *Management: A Book of Readings*, New York 1964, 11.

Ludský faktor ako východiskový prvok teórie o riadení stáva sa v určitej miere predmetom štúdia už u pionierov vedeckého riadenia. V tejto súvislosti spomínajú sa napr. tieto mená: L. M. Gilbreth, H. L. Gantt, R. G. Valentine a R. F. Hoxie. Konštatuje sa súčasne, že po prvýkrát úlohy osobnosti v organizácii sa vedecky v zmysle Poincarého požiadaviek⁵ chopil Elton Mayo⁶ so svojimi kolegami F. Roethlisbergerom a W. Dicksonom.

Základy sa položili výskumným programom organizovaným spoločnosťou Western Electric Company v jej závode Hawthorne, ktorý uskutočnili v rokoch 1927—1932 E. Mayo s ďalšími spolupracovníkmi z Harvard Business School. Vo výskume sa zamerali na ľudí, keďže podľa nich pre účinnosť a produktivitu práce ľudia sú dôležitejší ako materiálne faktory a dokonca dôležitejší ako peniaze. Výsledky hawthornských experimentov sa stali v histórii managementu podnetom či začiatkom rozvoja otázok ľudských vzťahov a Elton Mayo sa stal zakladateľom tohto smeru. A tak sa v rokoch tridsiatych a štyridsiatych prebudil v USA záujem o skúmanie týchto vzťahov.

Myšlienky súvisiace s uvedeným experimentom sú zhrnuté v práci F. Roethlisbergera a W. Dicksona *Management and the Worker*, Harvard University Press, Cambridge 1939. Koncepcia, ktorú autori v knihe predložili, mala hlboký vplyv na dokonalejšie vysvetlenie otázok správania zamestnancov a podmienila zmenu v postoji riadenia.

Odborníci študujúci ľudského činiteľa v riadení sú orientovaní prevažne na individuálnu, ale aj na spoločenskú psychológiu. Primárnym článkom skúmania je jednotlivec ako spoločensko-psychologická bytosť. Študujú sa vnútroosobné javy i medziosobné vzťahy.

V uplynulom období predmetom výskumu boli najmä dve skupiny problémov ľudského správania: 1. morálka zamestnancov a produktivita práce, spokojnosť a motivácia ľudí a 2. vodcovstvo a usmerňovanie (vedenie). Objavy boli tu najvýraznejšie a ďalšie zdokonaľovanie riadiacich praktík bolo najzreteľnejšie. Mnohí výskumníci pracujúci nezávisle zaznamenali niektoré spoločné zistenia. Napríklad nedostatočnosť motivácie pri tradičných princípoch managementu.

Niektorí vedci skúmajúci „ľudské správanie“ pokladajú túto oblasť za časť managerovho povolania. Má slúžiť za nástroj na najlepšie porozumenie ľuďom, a tak na zabezpečenie cieľov riadenia. Schopnosť vystihnúť potreby a vedieť správne reagovať pomocou motivovania je potrebné na to, aby sa od ľudí dostalo čo najviac. Sú však aj takí vedci, ktorí sa domnievajú, že psychologické správanie jednotlivcov a skupín vyčerpáva celý management.

Hoci sú určité kritické poznámky k tejto „škole“, bezpochyby sa musí

⁵ Ide o požiadavky na vedeckú prácu stanovené v knihe Poincarého *La Science et l'hypothese*, Paris 1918; pokladajú sa za začiatok revolúcie vo vedeckom myslení.

⁶ Jeho známou prácou je *The Social Problems of an Industrial Civilization*, Boston 1945. V ďalšom vydaní v nadpise nahradilo sa „Social“ slovom „Human“.

management zaoberať ľudským správaním. Bolo by nesprávne, ak by sa napr. vlastnosť „vodcovstvo“ nepokladala za dôležitú na vykonávanie riadiacej funkcie. Neznamená to, že oblasť ľudského správania je ekvivalentná managementu vôbec. Tvorí jej súčasť.

Medzi známych autorov publikácií z tejto oblasti patria v posledných rokoch napríklad: Robert Tannenbaum, Irvin Weshler a Fred Massarik s knihou *Leadership and Organization: A Behavioral Science Approach* (New York 1961); Rensis Likert, *New Patterns of Management* (New York 1961); Chris Argyris, *Personality and Organization* (New York 1957); Harold Leavitt, *Managerial Psychology* (Chicago 1964).

S analyzovaným prístupom k riadeniu úzko súvisí aplikácia aspektu sociálneho systému (*social system*). Ich hľadiská sa skutočne prelínajú, preto dochádza často k ich vzájomnej výmene. Pri kategorizácii sa pre príbuznosť neraz spájajú do jednej skupiny „ľudského správania“. Tí, ktorí tento aspekt vyčleňujú ako samostatný, zaraďujú sem obyčajne výskumníkov uplatňujúcich na riadenie prevažne sociologický pohľad.

Za otca tohto smeru sa obyčajne považuje Chester Barnard (*The Functions of the Executive*, Harvard University 1938). Vytvoril teóriu kooperácie, ktorú odvodil z potrieb jednotlivca rozriešiť za pomoci spolupráce svojej a svojho prostredia biologické, fyzické a spoločenské obmedzenia. Jednu skupinu vzájomných vzťahov z celkového kooperatívneho systému nazval formálnou organizáciou.

Východiskom tohto prístupu je predstava o prirodzenom spoločenskom systéme, t. j. systéme spočívajúcom na vzájomných vzťahoch. Táto predstava sa aplikuje aj na organizácie, ktoré sú vytvorené na dosiahnutie určitých cieľov. Poslanie a postup štúdia je rovnaký ako pri hociktorom skúmaní sociológie; je snaha objasniť podstatu vzťahov rôznych spoločenských skupín a ukázať ich ako príbuzné a obyčajne integrované.

Dôležitú stránku tvorí členenie organizácie na formálnu a neformálnu. Pojem formálnej organizácie sa používa na to, čo je predpísané (pravidlá, požadované činnosti, ich vzájomné pôsobenie a koordinácia) za účelom dosiahnuť vytýčené ciele. Pod neformálnu organizáciu sa zaraďuje správanie ľudí (pravidlá, normy, vzťahy, centrá vplyvu a pod.), ktoré sa napr. vo firme vytvára vnútri stanovených formálnych skupín ako aj medzi nimi, ale nemá oficiálnu platnosť. Zmysel tohto členenia je v tom, aby sa správnejšie pochopilo a usporiadalo organizačné rozdelenie ako aj vzájomné vzťahy v organizačných jednotkách.

Myslitelia tejto orientácie podporili management cennými príspevkami: napríklad objasnením podniku ako spoločenského organizmu, ktorý podlieha všetkým tlakom a konfliktom prostredia, rozpracovaním vzťahov vnútri organizácií ako aj ďalších otázok, z ktorých niektoré boli spomenuté.

Analýza koncepcií spoločenského správania a štúdium skupinového správania v rámci spoločenských systémov sa pokladajú pre potreby ria-

denia a teóriu managementu za veľmi významné. V sociológii sa preto obyčajne vidí dôležitá podporná disciplína managementu. Nevyčerpáva, pravda, všetky problémy riadenia, a teda ju nemožno stotožniť s managementom.

K významným autorom posledného obdobia patria napr. James G. March a Herbert A. Simon a ich práca *Organisations* (New York 1958).

Podľa klasifikácie, z ktorej vychádzame, za osobitnú skupinu sa považujú ľudia, ktorí sa zameriavajú na riadenie z aspektu rozhodovania, t. j. racionálneho výberu riešenia spomedzi možných alternatív. Orientujú sa v značnej miere na konštrukciu modelov a matematiku, ich korene sú aj v psychológii. Niektorí sa domnievajú, že výskum tejto problematiky je svojou podstatou primárne psychologický.

Niektoré osobnosti sa na rozhodovanie neďívajú ako na osobitný prístup, a to z niekoľkých príčin. Predovšetkým preto, že túto oblasť nepokladajú za výsledok metodologickej, ale predmetovej delby práce. S tým možno plne súhlasiť, lebo uskutočňovanie rozhodnutí je súčasťou riadiaceho procesu a predstavuje určitú tematickú oblasť v riadení. Podľa iného argumentu, ktorý dopĺňa predchádzajúci, nejde o nejaké odlišné nástroje, ale sú to matematické alebo psychologické metódy, takže ani v tom niet dôvodu, prečo by sa malo skúmanie otázok rozhodovania vyčleňovať do osobitnej skupiny. Rozhodovanie však tvorí samostatnú problémovú časť riadenia.

Pôvodne sa „teórie rozhodovania“ obmedzovali na úzku oblasť hodnotenia ekonomických alternatív; u mnohých aj dnes zostávajú predmetom skúmania len ekonomické kritériá rozhodovania. Iní považujú všetko, čo sa odohráva v podniku, za súčasť záujmu pri rozhodovaní. Snažia sa preto skúmať a analyzovať činitele rozhodovania v celkovej sfére ľudskej činnosti podniku, čiže včítane riešenia organizačnej štruktúry, psychologického a spoločenského reagovania jednotlivcov a skupín, vyvinutia základných informácií pre rozhodovanie, siete komunikácií a stimulov a pod.

Z tejto širokej orientácie teórie rozhodovania a z presvedčenia niektorých, že riadenie sa zakladá na rozhodovaní o rôznych otázkach, vyplýva názor o budúcom vývoji. Predpokladá sa, že otázky rozhodovania sa stanú ústredným ohniskom managementu, čiže teória rozhodovania bude tvoríť základ, pričom ostatné problémy riadenia budú závisieť od tohto základu.

Mnohí už dnes zastávajú názor, že centrom riadiaceho procesu je robenie rozhodnutí. Väčšina vedúcich managerov sa domnieva, že ich najväčší príspevok k dosiahnutiu prospechu spočíva v ich rozhodnutiach. Pod rozhodovaním sa nemyslí sám akt vynesenia záverov, na ktorý pripadá podľa názoru niektorých len asi 0,001 % času, ale aj celková predohra, teda aj proces pred výberom a urobením konkrétneho záveru včítane jeho vyriešenia. Štúdie ukazujú, že pri takom širokom chápaní rozhodovanie zaberá niekde 20 % až 25 % celkového času vedúcich managerov, inde však menej.

Dospieva sa napokon k názoru, že cieľom mnohých prác, bez ohľadu na ich nálepku a zaraďovanie do „škôl“, nakoniec je zdokonaľovať usku- točňovanie rozhodnutí, na čo autori používajú rôzne metódy a nástroje.

Nezávisle od toho, ako a kam sa rozhodovanie začleňuje, je isté, že v rámci riadenia predstavuje rozhodovanie dôležitú činnosť. Je zaujímavé, že sa v USA týmto problémom v posledných rokoch venuje v teórii veľká pozornosť. Hľadajú sa exaktnejšie metódy na rozhodovanie a prax javí o výsledky záujem. Medzi autorov, ktorí používajú matematickú metódu, patrí prof. Robert Schlaifer na Graduate School of Business Administration z Harvardskej univerzity [*Probability and Statistics for Business Decisions*, New York 1959]. Psychologický prístup uplatňuje napr. Herbert A. Simon [*Administrative Behavior: A Study of Decision — making Process in Administrative Organization*, New York 1957, ako aj iné jeho diela].

Za stúpcov matematickej „školy“ neoznačili tých, ktorí v rámci riadenia používajú matematiku, ale skupinu teoretikov, ktorí sa dívajú na riadenie ako na systém matematických modelov a procesov. Ako najznámejší sa uvádzajú vedci operačného výskumu či operačnej analýzy, ktorí sa niekedy sami označujú za vedcov managementu. Napríklad pod takým názvom bola u nás preložená a nedávno publikovaná kniha A. Charnesa a W. Coopera *Modely riadenia a priemyselné aplikácie lineárneho programovania*. Je to užitočná publikácia, no zameraním je v podstate výkladom lineárneho programovania. Podľa tohto smeru, ak je riadenie či jeho jednotlivé zložky logickým procesom, môže sa vyjadriť pomocou matematických symbolov a vzťahov. Základom je pritom matematický model.

Na matematiku ako metódu riešenia problémov a zvyšovania exaktnosti poznatkov sa v USA kladie veľký dôraz vo všetkých vedných oblastiach. Uplatňuje sa vo fyzike, chémii, medicíne a pod. No nehovorí sa tu o nejakých matematických školách. Podstatu týchto vedných disciplín matematika nenahradzuje, spresňuje však ich výsledky.

Matematika sa stala významným nástrojom aj managementu, jeho obsah však tiež nenahradzuje. Bezpochyby sa v budúcnosti vplyv matematiky zväčší, a tak sa stane ešte dôležitejšou v riadiacej praxi.

Na záver analýzy prístupov, z akých sa skúmajú problémy riadenia, treba dodať, že rozvoj managementu je sprevádzaný kritikou nielen tradičných spôsobov, ale aj nových. Proti novým teóriám sú predovšetkým námietky zo strany praktikov, ktorí posudzujú prácu vedcov a výskumníkov zo zorného uhla užitočnosti ich výsledkov. Mnohí „businessmeni“ pokladajú väčšinu nových teórií za „akademické“, bez praktického dosahu. Príčina sa často vidí v tom, že objavy sú predkladané ľuďmi, ktorí nemajú skúsenosti s riadením. Na obranu proti pripomienkam praxe sa argumentuje tým, že ide o základný výskum, ktorý sa vždy nemôže bezprostredne použiť, no v budúcnosti môže mať z neho prax úžitok. Okrem toho sa vyskytuje mienka, že na preklenie existujúceho rozporu medzi záujmami vedca a praktika je potrebná osobitná skupina odborníkov,

ktorá zabezpečí premostenie medzi obidvoma skupinami pracovníkov. Myslí sa na odborníkov, ktorí rozumejú, čo vedec robí a hovorí, a zároveň vedia to interpretovať praktikovi a zase naopak.

Aj pri vymedzovaní rámca poznatkov (náplne) managementu sa vyskytujú rozdiely. Formovanie jeho obsahu sa obyčajne spája s podstatou základných riadiacích činností, nazývaných aj funkciami riadenia. Svojou podstatou sa riadenie považuje za rovnaký proces vo všetkých druhoch podnikania a taktiež na všetkých stupňoch organizácií; hoci ciele a prostredie riadenia sa odlišujú. Aj funkcie sa potom chápu ako totožné a to nezávisle od druhu podnikania a stupňa riadenia. Z toho teda vyplýva neodvetvový charakter managementu. Funkcie určujú šírku problematiky managementu.

Klasifikácia, obsahové vymedzenie a terminológia základných riadiacích činností nie sú v USA zjednotené. Rozdiely sa prejavujú predovšetkým v tom, že sa ako funkcie uvádzajú odlišné činnosti, že sa líši ich počet, že sa používa iné zoskupovanie činností do skupín a pod. Mnohé odlišnosti sú často len formálneho charakteru — pre rovnaké činnosti sa volia rozličné názvy. Pri vymedzovaní činností a riadiacích funkcií mnohí autori vychádzajú z Fayolovho členenia.

Obvykle sa za základné riadiace činnosti (funkcie), ktorými sa charakterizuje obsah managementu, bez ohľadu na určité jestvujúce rozdiely v pomenovaní, považujú: plánovanie, organizácia, zabezpečovanie pracovísk ľuďmi (riešenie personálnych otázok), vedenie, kontrola a regulovanie („control“).

Na začiatku celého procesu riadenia treba *vytýčiť ciele* — ujasniť a stanoviť úlohy organizačnej jednotky alebo zamestnania. Určenie cieľov predchádza vlastnej plánovacej práci a je východiskom pre ostatné riadiace činnosti. Vlastnú plánovacia prácu vyplňuje potom určovanie toho, čo na dosiahnutie cieľov je potrebné. Súčasťou plánovania sú: programy a rozvrhy, stanovenie prostriedkov na splnenie, hospodárska politika týkajúca sa právomoci konkurencie, cien a pod., ako aj rozpočty, ktoré predstavujú plán vynakladania peňazí na splnenie cieľov. V posledných rokoch sa osobitný dôraz kladie na dlhodobé plánovanie firiem. Pritom sú dôležité metódy predvídania budúcich potrieb. Plánovanie sa zakladá na rozhodovaní, preto teória uskutočňovania rozhodnutí sa často pokladá za významnú zložku.

Organizácia sa dáva do súvislosti predovšetkým s ľudskými zdrojmi. Kryje nielen formálnu organizáciu, ktorá je rozhodujúca, ale aj neformálnu. Organizácia sa zameriava na spôsob usporiadania operačných a štábnych činností, na ich zoskupovanie do rôznych typov útvarov s podriadením managerovi, vnútorné rozčleňovanie činností na pracoviská

a pracovníkov, vymedzenie povinností a zodpovednosti a delegovanie právomoci každému z nich, riešenie horizontálnych a vertikálnych vzťahov. Sú to vlastné otázky organizačnej štruktúry ako aj spôsobu uplatnenia centralizácie, či decentralizácie vnútri firmy. Tvrdí sa, že základným poslaním organizácie je zabezpečovať koordináciu. Účinná organizácia pomáha dosahovať vytýčené ciele a úspech podniku, preto sa týmto problémom v USA venuje zvýšená pozornosť.

Poslaním funkcie „*vybavovanie pracovísk ľuďmi (staffing)*“ je zabezpečiť vhodnými osobami jednotlivé pracovné miesta, ktoré sa vytvorili organizáciou. Splnenie tejto úlohy vyžaduje riešiť celý rad otázok, ktoré sú súčasťou managementu. Ide najmä o: vymedzovanie požiadaviek na jednotlivé typy managerov a odborných pracovníkov, metódy výberu managerov, určovanie počtu managerov, ktorých treba pripraviť, poslanie a spôsob hodnotenia managerov a ich výchova či výcvik.

Pri funkcii „*vedenie (direction)*“ sa vychádza z toho, že nemožno vopred všetko detailne vymedziť a určiť. Nikto nemôže predvídať problémy, ktoré sa pri každodennej práci vynoria, a preto plnenie úloh nemôže sa nechať úplnej ľubovôli podriadených. Usmerňovanie podriadených pracovníkov a dozeranie na ich prácu, čo vlastne predstavuje vedenie, sa preto pokladá za nevyhnutné. Vedúci má svojim ľuďom vysvetľovať povinnosti, pomáhať im, aby zdokonalili vlastný výkon a robili podľa svojich schopností. Vedenie sa značnou mierou podieľa na integrácii (koordinácii) jednotlivých čiastkových výkonov a činností. Dôležitým problémom pri tejto funkcii je vytvorenie vzájomnej komunikácie, spôsob pôsobenia na ľudí a zaobchádzanie s nimi. Vodcovstvo a motivácia sú základnými predpokladmi na úspešné vykonávanie tejto činnosti.

Pojmu „*control*“ sa prisudzujú rôzne významy, čím sa sťažuje aj jeho prekladanie. Vyskytujú sa najmä dve interpretácie. Užšia zodpovedá nášmu chápaniu kontroly. Druhá interpretácia je širšieho zamerania než kontrola. Na jej vyjadrenie používam pojem „kontrola a regulovanie“. V tomto prípade náplňou je zbieranie informácií o priebehu plnenia úloh, meranie výkonov, porovnávanie a hodnotenie výsledkov s plánovanými úlohami, realizovanie opatrení na odstránenie negatívnych odchýlok, zdokonalenie výkonu a vytvorenie predpokladov na splnenie plánov. Môže ísť aj o úpravu plánovaných úloh.

Niektorí autori uvádzajú aj iné funkcie, ktoré sú buď doplnkom predchádzajúcich funkcií, alebo nahrádzajú niektorú funkciu. Príkladom je koordinácia, komunikácia, novátorstvo a reprezentácia. Argumentom proti vyčleneniu do samostatných funkcií je najmä to, že sa považujú za súčasť buď niektorej riadiacej činnosti či niektorých, alebo všetkých už vymedzených základných riadiacich činností, pričom uskutočňovaním týchto činností sa zabezpečuje aj ich presadzovanie v riadení.

Riadiaci proces v podnikoch vyžaduje všetky vymenované základné funkcie. Z rôznych príčin (objektívnych, ale vari väčšinou subjektív-

nych) sa tým istým riadiacím činnostiam neprikladá v rozličných obdobiach rovnaká váha a nevenuje sa im rovnaká pozornosť. Taktiež sa vyskytujú odlišnosti napr. podľa krajín.

Na plnenie riadiacich funkcií sú potrebné určité poznatky z rôznych vedných disciplín, ktoré sú, pravda, prispôbené tejto oblasti ľudskej činnosti. Napríklad plánovanie spojené s predvídaním sa neobíde bez znalosti predovšetkým z ekonomiky, matematiky, použitia výpočtovej techniky, logiky a pod. Podobne je to pri kontrole. K tomu pristupuje poznanie účtovníctva. Výber ľudí na jednotlivé posty vyžaduje poznať princípy psychológie. Psychológia značne pomáha vo fáze vedenia. Keďže pri riadení dochádza ku vzťahu vedúceho k jednotlivcom a ku skupinám, zdôrazňuje sa potreba aplikácie poznatkov sociológie. Organizácia rieši otázky ľudí, preto aj tu pomáhajú poznatky psychológie a sociológie.

Pri riadení je nevyhnutný medzidisciplínový prístup. Chápe sa tak, že sa na riadenie aplikujú teórie a metódy viacerých vied. Neznamená to preberanie a nahrádzanie úloh týchto samostatných vied, ale využívanie a rozvíjanie ich výsledkov na riešenie riadiacich problémov. Management predstavuje osobitný komplex poznatkov o riadiacich funkciách a zachováva si špecifičnosť samostatnej vednej disciplíny. Toto chápanie managementu sa však neprijíma jednoznačne.

O vzťahu rôznych vedných disciplín k managementu platí tento záver: Poznatky matematiky, operačného výskumu, ekonomiky, psychológie, sociológie, účtovníctva atď. aplikované na problémy riadenia nerozhodujú o počte a druhoch funkcií riadenia alebo o šírke managementu. Nie sú teda základným faktorom, ktorý určuje jeho obsah. V rámci managementu majú povahu dôležitých nástrojov. Neznižuje sa tým ich význam, iba sa spresňuje miesto a úloha. Niet pochýb, že na rozvíjanie vedeckých poznatkov o riadení majú aktívny vplyv. Ich aplikáciou sa obohacuje obsah do hĺbky — v exaktnosti a spoľahlivosti záverov i návodov, a tak sa zvyšuje vedeckosť managementu. Preto treba hľadať ďalšie možnosti, ako uplatniť výsledky týchto vedných disciplín v riadení.

*

Management sa obyčajne pokladá za samostatný vedný odbor, ktorý existuje nezávisle od ekonómie, resp. ekonomiky (economics), tesne sa však k nej primkyna a predstavuje nadväzujúci stupeň spracovania vedeckého poznania. Popri ekonómii (ekonomike) je druhou významnou vednou oblasťou zameriavajúcou sa na problematiku hospodárstva.

Dôležitosť managementu potvrdzuje výučba týchto otázok na vysokých školách, kde sa prednáškam o riadení venuje veľká pozornosť, ako aj zvýšená starostlivosť o výskum riadenia. Plnenie obidvoch úloh podporujú vhodné organizačné a kádrové podmienky. Na vysokých školách typu ekonomického a riadenia popredné miesto zaujímajú dobre vybavené oso-

bitné katedry pre management ako celok, ale často aj pre jeho niektoré základné časti — napríklad organizáciu, personálne riadenie, riadenie výroby atď., ktoré tvoria nielen pedagogické, ale súčasne aj výskumné centrá. Na týchto vysokých školách jestvujú okrem toho ďalšie organizačné zložky a mimo školy sú zase inštitúcie či pracoviská, ktoré sa zaoberajú výskumom, prieskumom a rozširovaním poznatkov o riadení. Stále sa rozširuje výskum otázok riadenia, najmä po druhej svetovej vojne.

Management je mladý vedný odbor a patrí medzi spoločenské vedy. Uvádzané dve črty sa odrážajú v miere jeho skutočne vedeckého rozpracovania.

O spoločenských vedách sa často hovorí, že nie sú exaktnými vedami, alebo sú najmenej exaktnými vedami. Aj medzi nimi sa vyskytujú rozdiely — niektoré dosiahli vyššiu úroveň než iné. Napríklad ekonómia pokročila v teoretickom objašňovaní získania maximálneho výsledku pri najmenších nákladoch práce a kapitálu ako aj ďalších otázok. Zaslúžilo sa o to v USA osobitne uplatnenie exaktných metód, takže dnes sú v ekonómii jej bežnou súčasťou.

Za najmenej exaktnú disciplínu sa naproti tomu často považuje práve management, ktorý v preskúvaní a rozpracúvaní otázok riadenia donedávna zaostával. Formovanie jeho obsahu sa dlho opieralo výlučne, a dnes ešte v prevažnej miere o skúsenosti významných vedúcich osobností popredných spoločností, ktoré sa zovšeobecňovali. Management predstavuje preto väčšinou podľa určitých hľadísk usporiadaný súbor poznatkov odpozorovaných z praxe. Bývajú spracované vo forme návodov na konanie alebo ako princípy.

Spôsob vytvárania všeobecných pravidiel a zásad managementu sa nevyznačuje exaktnosťou niektorých iných vedných odborov. To vplýva potom na stupeň precíznosti a platnosti záverov managementu, ako aj na ich použiteľnosť a prínos pre prax. Z nedostatočného vedeckého podloženia tejto disciplíny pramení občasná nedôvera k vypracovaným princípom a prípadne aj podceňovanie, resp. zaznávanie managementu ako vedného odboru. Avšak jestvujú otázky, ktoré sú v managemente podstatna dôkladnejšie prepracované než u nás, pritom sú aj také, s ktorými sa zatiaľ nezaobráame.

Vzniká otázka, či a nakoľko pri konkrétnej riadiacej práci sú rozhodujúce teoretické znalosti managementu a nakoľko má management povahu umenia spočívajúceho na skúsenostiach jednotlivca. Je skoro všeobecná zhoda, že za terajších podmienok riadenia je predovšetkým umením. Nepopiera sa, že do riadiacej činnosti prenikla a stále preniká veda. O zastúpení vedy a umenia v praxi riadenia sú rôzne predstavy. Uvádza sa napríklad, že v súčasnosti podiel vedy tvorí 20—30 %. Z tohto stavu vyplývajú dôsledky pre prípravu managerov. Veľký dôraz sa kladie na nadobudnutie dlhodobých skúseností. Konštatuje sa, že človeku možno povedať, čo by mal vedieť počas niekoľkých mesiacov, ale uplynie aj 25

rokov, kým sa získa podstatná skúsenosť, ktorá je potrebná na zastávanie najvyššieho miesta v riadiacej sústave veľkej firmy.

Vzhľadom na situáciu v úrovni managementu venuje sa v USA značná pozornosť prehĺbeniu poznania o riadení a rozpracovaniu všeobecných poznatkov. Výskum, ktorý to má zabezpečiť, uberá sa najmä dvoma cestami: Naďalej sa veľká váha prikladá skúmaniu praxe, skúsenostiam, ktoré sa analyzujú, aby sa spoznali základné príčinné súvislosti pri rôznych podmienkach a aby sa zovšeobecňovaním získali nové teoretické pravdy. V popredí je okrem toho skúmanie možnosti ďalšieho uplatnenia exaktnejších metód pri riadení, osobitne metód matematických. V tom je záruka, že poznatky o riadení budú nadobúdať objektívnejšiu, viac všeobecne platnú podobu a návody či princípy stanú sa smerodajnejšími. V praxi riadenia to povedie k narastaniu významu vedy a k poklesu rutinérstva.

Popri úsilí vedcov zameranom na zdokonaľovanie vecných problémov riadenia upriamuje sa ich pozornosť na zjednotenie a sformovanie vedy o riadení. Na dosiahnutie toho je potrebné: definovať rámec managementu ako vedy (nie príliš detailne, ale v základných črtách); dôsledne odlíšiť obsahovú stránku managementu od používaných nástrojov — metód a vyjasniť k managementu vzťah iných vedných odborov; unifikovať interpretáciu základných pojmov používaných pri riadení; sformulovať a overiť základné princípy riadenia. Nie všetci zastávajú toto stanovisko o možnosti a spôsobe riešenia. Niektorí sa domnievajú, že nie je zatiaľ opodstatnené klásť si takéto cieľ.

Recenzie

Postavenie československej ekonomiky v medzinárodnej delbe práce

Bohuslav Malý, *Mezinárodní specializace komplexu ekonomiky ČSSR*, Svoboda, Praha 1966, strán 222

Tematické zameranie tejto práce je aktuálne najmä v súvislosti s novou sústavou plánovitého riadenia národného hospodárstva. Analyzujú sa v nej podmienky reprodukcie v národnom hospodárstve ČSSR v organickej spätosti so svetovým hospodárstvom, predovšetkým s hospodárstvom svetovej socialistickej sústavy. Ekonomický systém riadenia vyžaduje nové pohľady a hodnotenie aj týchto vzťahov a súvislostí, a preto je kniha aktuálna.

Publikácia je rozdelená do troch kapitol: 1. *Svetová sústava socialistickeho hospodárstva*, 2. *Charakteristika rozvoja národohospodárskeho komplexu Československa*. 3. *Účasť Československa v medzinárodnej socialistickej delbe práce*.

V prvej kapitole sa vymedzujú základné kategórie svetovej socialistickej ekonomiky. Vytvára sa tak potrebná základňa pre konkrétnejšiu analýzu v druhej a tretej kapitole. Podľa stupňa všeobecnosti a celkového charakteru možno označiť použitú analýzu ako politekonomickú. Východiskom skúmania je svetová sústava. Necharakterizuje sa všeobecnými črtami, ale osobitosťami, ktoré „nadobúdajú tieto črty v súvislosti so svetovým rozmerom tejto sústavy“ (str. 9). Spoločensko-ekonomická sústava vo svetovom rozmere — teda svetová sústava sa v práci poníma ako jednota dvoch stránok: Jednu stránku tvorí súhrn krajín, ktorých ekonomika sa opiera v podstate o rovnaký typ výrobných vzťahov. Druhú stránku tvoria potrebné, relatívne stále ekonomické spojenia spolu so zodpovednými stykmi v oblasti nadstavby. Svetová socialistické hospodárstvo je výsledkom ekonomického spojenia národných hospodárstiev, ktoré

sú organickými súčasťami tohto celku. Ďalej sa skúmajú problémy výrobnospotrebnnej uzavretosti a národné socialistické vlastníctvo. Spoločenská delba práce, ako aj jej najvyššia forma — medzinárodná delba práce sa poníma ako organická zložka výrobných síl a zároveň aj výrobných vzťahov (str. 25).

Pri skúmaní medzinárodných ekonomických vzťahov poukazuje autor na odlišnosti výrobných vzťahov rovnakého typu, no v rôznych rovinách — svetovej a národnej. Ide o tieto osobitosti:

1. „Vo vzťahoch medzi krajinami nie sú zastúpené všetky stránky vzťahov.“

2. „Váha vzťahov v ich súhrne je často odlišná od ich vzájomného pomeru v národnom hospodárstve.“

3. „Aj plánovité uplatňovanie vzťahov medzi socialistickými krajinami prebieha v inej forme ako vnútri krajín“ (str. 40).

Medzinárodnú socialistickú delbu práce B. Malý charakterizuje ako vonkajší faktor rozvoja socialistickej ekonomiky, ktorý pôsobí na ekonómiu spoločenskej práce najmä tým, že vytvára podmienky pre jej rozvoj. Pri analýze medzinárodnej delby práce sa vynára problém národohospodárskeho komplexu, ktorý vymedzuje podmienky prepojenia národných reprodukčných procesov a ich integrácie do jednotného reprodukčného procesu. Autor definuje národohospodársky komplex ako „ekonomický celok, v ktorom je do istej miery zakončený určitý výsek (časť) reprodukčného procesu z jeho hmotnej stránky zodpovedajúci technicko-ekonomickému úrovni, na ktorej sa uskutočňuje, a možnostiam daného ekonomického územia. Predstavuje určitý počet výrob sú-

stredených v jednotlivých priemyselných, poľnohospodárskych a ďalších odvetviach, počínajúc od získania suroviny cez jej postupné spracovanie až po finálny výrobok. Pritom značná časť týchto úžitkových hodnôt na všetkých stupňoch dokončenosti uspokojuje potreby vlastnej krajiny“ (str. 49).

V prvej kapitole sa vymedzujú aj faktory pôsobiace na účasť krajiny v medzinárodnej socialistickej deľbe práce; výrobné vzťahy, hospodárske územie, prírodné podmienky a ekonomická úroveň.

V druhej kapitole sa zovšeobecňuje vývoj československého národohospodárskeho komplexu a jeho špecializácia. Doterajší vývoj účasti Československa v medzinárodnej socialistickej deľbe práce skúma sa v tretej kapitole. Analýza v druhej a v tretej kapitole je založená na rozbere veľkého množstva konkrétného faktografického materiálu, asi do roku 1963.

Práca B. Malého sa zaraďuje do dnes už rozsiahlej oblasti politekonomickej literatúry, v ktorej sa zovšeobecňuje vývoj našej ekonomiky v súvislosti s rôznymi aspektmi svetovej ekonomiky. Z predslavu k uvedenej práci vyplýva, že zameranie a charakter práce bol motivovaný „úsilím o zmenu zamerania československej národnej ekonomiky“. Pravda, zovšeobecňovanie zhruba dvadsaťročného vývoja v podmienkach socializmu, s ktorým sa stretávame v práci s. Malého, naráža prinajmenšom na dve skutočnosti, ktoré v značnej miere ovplyvňujú použiteľnosť získaných abstrakcií, resp. ich adekvátnosť potrebám vedeckej projekcie ekonomického vývoja spoločnosti.

Po prvé, je to skutočnosť, že váha rozhodnutí ekonomických subjektov, v našom prípade štátnych celkov, resp. nadštátnych alebo medzištátnych inštitúcií sa podstatne

zvýšila, predovšetkým v makroekonomickej oblasti. Ale tieto rozhodnutia nemali adekvátny vedecký základ. Preto je potrebná zvýšená opatrnosť pri zovšeobecňovaní doterajšieho vývoja. Zovšeobecňovanie by malo poskytovať obraz o objektivných tendenciách v relácii národné hospodárstvo—svetové hospodárstvo.

Po druhé, je to skutočnosť, ktorá fakticky vyplýva z prvej. Prakticky dodnes neexistuje jednotné zodpovedajúce meradlo na hodnotenie efektívnosti medzinárodnej deľby práce, zahraničného obchodu atď.

Značné množstvo vzájomne málo, resp. vôbec nespätých kritérií, ktoré nachádzame aj u s. Malého, znehodnocuje údaje o dynamike všetkých ekonomických procesov, ktoré prebiehajú na báze prehľbujúcej sa medzinárodnej deľby práce. Dá sa očakávať, že v najbližšej budúcnosti bude musieť ekonomická teória sústrediť svoj záujem na analýzu procesu medzinárodnej deľby práce z hľadiska ekonomického rastu, pretože takéto zameranie ekonomickej analýzy umožní formulovať racionálne kritériá na hodnotenie uvedených procesov. Druhou významnou oblasťou, ktorej bude musieť ekonomická teória venovať pozornosť, sú problémy fungovania medzinárodného ekonomického systému, jeho riadenia atď. Nazdávame sa, že takto orientovaná ekonomická teória bude schopná poskytnúť spoločenskej praxi viac ako v menšej či väčšej miere jednostranne pozitívne alebo negatívne hodnotenie predchádzajúceho vývoja. Kritický pohľad práce s. Malého je v súčasnosti prospešný, lebo prispieva k formovaniu názorov o nutných zmenách v našej ekonomike, predovšetkým z hľadiska jej miesta vo svetovom hospodárstve.

Milan Šikula

Úloha poľnohospodárstva pri výžive obyvateľstva v najbližších desaťročiach

P. Jurášek, *Svet v boji proti hladu*, Slovenské vydavateľstvo poľnohospodárskej literatúry, 1966, strán 232

Ing. Jurášek sa vo svojej práci zaoberá otázkou, či čaká ľudstvo v budúcich desaťročiach hlad, alebo blahobyť. O tejto

problematike sa dnes často diskutuje na stránkach vedeckých časopisov, ale aj v populárnych prácach a v dennej tlači.

Autor i vydavateľstvo sa takto zaslúžili o vydanie originálnej slovenskej ekonomickej publikácie, prvej svojho druhu u nás.

Kniha je výsledkom niekoľkoročného štúdia a usilovnej práce. P. Jurášek zozbieral veľa podkladového materiálu, vydávaného predovšetkým v zahraničí. Prístupnou formou a štylisticky vybrúsené opisuje vývoj ľudstva a jeho výživy v minulosti, dnes a v najbližších desaťročiach.

Kniha je rozdelená do 5 kapítol. Jej jadro tvoria problémy výroby potravín, hľadania rezerv a možností ďalšieho zvýšenia poľnohospodárskej výroby. Čitateľ má možnosť vidieť problematiku v celosvetových prehľadoch (v ktorých je zároveň osobitne zachytené aj postavenie našej republiky). V doterajšej našej pôvodnej ekonomickej literatúre sa zriedka vyskytujú práce, ktoré by poskytovali takýto úplný pohľad.

Autor materiál starostlivo roztriedil, spracoval, urobil množstvo vlastných prepočtov, a tak vznikla významná ucelená tabuľková príloha.

V prvej kapitole autor poukazuje na početný vývoj obyvateľstva Zeme od najstarších čias až dodnes. Zároveň načrtáva perspektívu rastu obyvateľstva v najbližších desaťročiach. Na prvý pohľad sa zdá, že jadrom tejto kapitoly sú rozličné údaje ilustrujúce vývoj obyvateľstva Zeme, jednako vlastným zámerom tejto časti je vyrovnáť sa s hlásanými názormi novodobých maltuziáncov. Jurášek tu jasne ukázal, že ani dnešná populačná explózia nie je dôvodom na pesimistické teórie, podľa ktorých sú nutným a prirodzeným regulátorom ľudstva hlad, bieda, epidémie a vojny. Nielen kapitola, ale celá kniha sa vyrovnáva s takýmito teóriami a podporuje výrok brazílskeho vedca Josue de Castra, že „kolektívny hlad je jav sociálny, spôsobený nesprávnym využitím prírodných možností a zdrojov, alebo zlým rozdelením spotrebných statkov. Preto nie je možné ďalej trpieť tvrdenia, že hlad je jav prirodzený“.¹ Nezmyselnosť a reakčnosť takýchto teórií dnes kritizujú aj mnohí buržoázni vedci a na rozboroch histórie sa snažia vyvrátiť tieto ľudstvu škodlivé teórie T. Malthusa a jeho následovníkov.

Autor osobitne rozoberá situáciu výživy v oblastiach rozvinutých a v oblastiach rozvojových, pretože ide o problémy veľmi rozdielne. Číselné údaje o výžive a jej ďalších perspektívach najmä v rozvojových oblastiach sveta umožňujú čitateľovi nazrieť do problematiky zásobovania celého ľudstva potravinami. Situácia ani dnes nie je priaznivá. V súčasnosti len niečo vyše 1 mld. ľudí na zemeľu má plne zabezpečenú výživu. Zvyšok, asi 2,3 mld., trpí alebo podvýživou, alebo hladom. Autorove údaje zároveň názorne potvrdzujú Marxov výrok, že chudoba nie je odvodená od počtu obyvateľov, ale od súkromného vlastníctva.²

Úvodná kapitola je podkladom vlastného jadra práce, v ktorom sa poukazuje na možnosti a cesty zvyšovania svetovej poľnohospodárskej výroby. Pomocou číselných údajov sa autor snaží o rozbor úrovne svetového poľnohospodárstva a produkcie potravín. Na podklade týchto rozborov prichádza k záveru, že sú také rezervy rastu výroby, aby sa ľudstvo nemuselo v budúcnosti báť permanentného hladu.

Autor sa najskôr zaoberá faktormi zvyšovania poľnohospodárskej výroby. Robí rozbor súčasného stavu pracovných síl vo svetovom poľnohospodárstve a perspektívy ďalšieho vývoja. Ďalej sa venuje pôdnej bilancii a možnostiam ďalšieho rozširovania a lepšieho využívania pôdných zdrojov, venuje pozornosť aj rozboru situácie vo výžive rastlín, problematike hospodárenia s vodou ako aj otázkam mechanizácie poľnohospodárskych prác.

Autor pri probléme zvyšovania poľnohospodárskej výroby vynechal však úlohu vlastníctva pôdy a pozemkových reforiem. Dnes už aj v rôznych prácach a správach buržoázných ekonómov, zaoberajúcich sa problematikou zvyšovania poľnohospodár-

¹ Josue de Castra, *Zeměpis hladu*, SNLP, 310.

² Západonemecký buržoázny ekonóm prof. Fritz Baade sa preto domnieva, že vývojová cesta málo vyvinutých krajín bude smerovať ku komunistickému zriadeniu, pretože spoločné vlastníctvo môže rýchlejšie zabezpečiť rast výroby a blahobytu obyvateľstva než v štátoch so súkromným vlastníctvom.

skej výroby, často sa venuje veľa stránok kritike súčasného stavu v držbe pôdy v niektorých krajinách a návrhom na radikálny zásah do vlastníctva pôdy. V mnohých štátoch sa považuje pozemková reforma³ za jednu zo základných podmienok zvýšenia poľnohospodárskej výroby (v Indii alebo v niektorých štátoch Latinskej Ameriky). Napríklad v jednej publikácii FAO sa odporúčajú Brazílii, ak chce zvýšiť poľnohospodársku výrobu, dva druhy pozemkovej reformy. Jednak reforma, ktorá by urobila radikálny zásah do vlastníctva veľkostatkárskej pôdy, a jednak reforma, ktorá by rozšírila existujúci pôdny fond tak, aby sa obsadili nové, doteraz neobhospodarované územia. Tvrdí sa tu, že „veľkovlastníci (latifundos) neobhospodária intenzívne a veľké rozlohy pôdy majú v držbe len na špekulačné účely“. Rozdelením ich pôdy do rúk malých vlastníkov by sa dosiahol podstatný rast výroby, zatiaľ čo podľa tejto práce obsadzovania neobývaných území by si vyžadovali obrovské investície, hlavne do infraštruktúry. Podobné problémy nie sú iba na územiach rozvojových krajín, ale aj v niektorých vyspelých kapitalistických štátoch, kde často rôzne feudálne prežitky bránia intenzívnejšej poľnohospodárskej výrobe.

V ďalších častiach Juráškovej knihy nájdeme veľmi práce bilancie možností výroby jednotlivých rastlinných a živočíšnych produktov. Tieto výpočty sú podkladom na zostavenie bilancie výživy obyvateľstva v najbližších desaťročiach. Autor v knihe urobil bilanciu súčasného a perspektívneho stavu výroby obilnín, krmovín,

cukrovej repy, ďalej hovädzieho dobytky a ostatných hospodárskych zvierat.

Jurášek dopĺňa prácu o ďalšie zdroje zvyšovania produkcie potravín, a to o možnosti väčšieho využívania bohatstva morí, lesov, ako aj o úlohy vedy a techniky pri rozvoji výroby potravín. Publikácia dostáva tak z hľadiska výživy svetového obyvateľstva ucelenejší charakter.

V závere na podklade faktového materiálu Jurášek ukazuje optimálne možnosti výroby a dokazuje, že celá jeho práca je postavená na pozíciách „optimistických“ ekonómov, ktorí sú presvedčení, že v rukách ľudstva sú také zdroje a možnosti zvyšovania výroby potravín, že je schopné vyživíť a vytvoríť blaho, ako to tvrdí profesor Baade,⁴ pre viac než „pre 30 mld. obyvateľov“, a nie iba pre očakávaných 7 mld. obyvateľov, podľa pesimistov „hladových potomkov“ roku 2000.

Vydaná práca zaplňa, ako som už spomenul, jednu z doterajších medzier v našej pôvodnej ekonomickej literatúre. Juráškova vedecko-populárna kniha je napísaná zrozumiteľným a hutným štýlom. Má zaujímavé údaje a výpočty. Iste sa stane hľadaným čítaním nielen pre ekonómov, ale aj pre širšiu čitateľskú verejnosť, ktorú zaujíma vlastný osud a perspektíva výživy potomkov.

Množstvo materiálu o problematike poľnohospodárskej výroby a výživy ľudstva poslúži aj učiteľom na školách alebo prednášateľom v rôznych kurzoch.

Vlastimil Bauch

³ Podľa FAO je pozemkovou reformou akákoľvek organizovaná akcia, určená na zlepšenie existujúceho systému v držbe pôdy.

⁴ Fritz Baade, *Ráj nebo zničení lidstva? (Soutěženi k roku 2000)*, NPL, Praha 1965.

Socialistické financie a vedeckotechnický rozvoj

Rudolf Rohlíček, *Financie a vědeckotechnický pokrok*, NPL, Praha 1966, strán 235

Otázky spojené s vedeckotechnickým rozvojom v stupňujúcej sa svetovej súťaživosti o najvyššie parametre výrobkov úzko súvisia s vývojom ekonomiky v štáte. Nedoceňovanie a zaznávanie potreby účinnejšieho pôsobenia finančných nástrojov na vedeckotechnický rozvoj ako aj izolovane chápaná funkcia technického rozvoja v reprodukčnom procese sa výraznejšie podieľajú na doterajšom extenzívnom rozvoji. Tým viac treba uvítať ucelenú a teoreticky dobre fundovanú prácu, v ktorej autor nielen komplexne skúma pôsobenie socialistických financií na vedeckotechnický rozvoj, ale súčasne dopracúva sa k správnyim záverom a opatreniam. Kládcom práce R. Rohlíčka je vysoká aktuálnosť zvolenej tematiky aj v súčasnej ekonomike.

Po všeobecnom výklade, ktorý tvorí teoretický úvod sledovanej problematiky, autor pristupuje k hlbšiemu poznávaniu finančných a úverových vzťahov v štádiu výskumu, vývoja a overovania nových výrobných prostriedkov, ako aj v štádiu prípravy, osvojovania si a priebehu výroby a napokon aj v štádiu obstarávania nových a modernizácie a rekonštrukcie existujúcich prostriedkov. V závere autor uvádza vlastné návrhy na posilnenie funkcií financií a úveru.

Vysvetľovanie podstaty finančných a úverových vzťahov v prvej časti práce treba považovať za značný teoretický prínos pre ďalšie objasňovanie neraz rozporných diskusií o funkciách financií a úveru v socializme. Autor prisudzuje osobitnú váhu financiám podnikov a odvetví, ktoré spolu s rozpočtovou sústavou a úverom predstavujú jednotu, podmienenú kolobehom fondov v reprodukčnom procese. Autor formuluje obsah bankového úveru ako pohyb voľných peňažných prostriedkov v socialistickej spoločnosti za účelom ich využitia pri zabezpečovaní plánovaného priebehu reprodukčného procesu. Z toho odvodzuje aj akumuláciu a rozdeľovaciu funkciu úveru. Osobne sa však nazdávam, že nie vždy ani pri investičnom úvere by úverové prostriedky mali

predstavovať iba voľné (konsolidované) zdroje spoločnosti, lebo úver za určitých ekonomických podmienok je účelné poskytnúť aj pomocou emitovania peňažných prostriedkov na podporu dynamického rozvoja hospodárstva. Autor súčasne determinuje príčinnú súvislosť voľných peňažných zdrojov v hospodárstve s charakterom potrieb, ktoré sa majú zabezpečovať z uvedených zdrojov formou úveru. Na prvé miesto sa kladie hľadisko spoločenskej účelnosti a prospešnosti vynakladania prostriedkov.

Myšlienkovite bohatá je stať, v ktorej autor v zásade veľmi správne skúma, definuje a vymedzuje vedeckotechnický rozvoj v jednotlivých jeho štádiách, t. j. od výskumu až po uplatnenie výsledkov vedy v praxi. Kriticky poukazuje na skutočnosť, že chápanie novej techniky sa vo výrobnej praxi neraz sponštuje len na výrobu doteraz nevyrábaných výrobkov. Možno úplne súhlasit so závermi autora vyúsťujúcimi do kritiky doterajšieho nezdravého vývoja vo finančnom zabezpečovaní vedeckotechnického rozvoja. Prostriedky určené na technický rozvoj vo vyspelých štátoch sa sústavne zvyšujú a prinášajú veľké efekty. Z toho vychádza aj autor a súčasne hľadá cesty riešenia najmä premyslenou koncentráciou, resp. kombináciou prostriedkov na zabezpečenie významných úloh vo vedeckotechnickom rozvoji, lebo ani financovanie z fondu technického rozvoja dostatočne nezaabezpečuje úlohu v podnikoch. Nazdávam sa, že počnúc rokom 1967 by sa mohli peňažné zdroje na technický rozvoj v chozrasčotnej sfére vytvárať vo zvýšenej miere jednak na úrovni odborových riaditeľstiev vo fondoch technického rozvoja na riešenie spoločných rozvojových otázok odboru, jednak na úrovni samých podnikov formou rezervy, a to v oboch prípadoch na ťarchu nákladov. Prítom by sa výška týchto prostriedkov v žiadnom prípade nemusela napríklad direktívne stanovovať. Vyžadovalo by to však ekonomickú disciplínu podnikov, t. j. nepresadzovať znižovanie nákladov v záujme

vyššej tvorby a rozdeľovania hrubého dôchodku.

Autor ďalej úzko spája úlohy vedecko-technického rozvoja s efektívnym investovaním vo výrobnnej sfére. Poukazuje na súčasnú odtrhnutosť technického rozvoja financovaného z neinvestičných nákladov (prevádzkových) od investovania, t. j. obstarávania efektívnych základných fondov z investičných prostriedkov. Izolovanie úloh v technickom rozvoji od úloh v investičnej činnosti podľa autora nie je správne. Nazdávam sa, že s týmto možno v podstate súhlasiť. Myslim však, že s týmto je spojené jedno nebezpečenstvo, že podniky budú prejavovať snahu prinajmenšom v nasledujúcich 2—3 rokoch využívať tieto prostriedky aj na investície, ktoré sa posúdili vo výberovom konaní investícií na rok 1967 ako neefektívne. Takéto tendencie sa už teraz aj vyskytli.

V súvislosti s technickým rozvojom najmä formou rozširovania efektívnych základných fondov autor kritizuje trvajúce nedostatky a poukazuje na nízku účinnosť finančných vzťahov v tejto oblasti. Efektívnosť investovania znižovalo najmä nenávratné financovanie zo štátneho rozpočtu. Východisko nachádza v podstatnejšom posilnení ekonomického vplyvu úveru na vedeckotechnický rozvoj. Prostredníctvom úveru predovšetkým treba pôsobiť na včasné dokončovanie jednotlivých úloh a na návratnosť vynaložených prostriedkov pri jednotlivých akciách. Ide nesporné o správnu myšlienku. V praxi by však mohli vznikať určité problémy, lebo riešenie úloh môže byť aj neúspešné, čo by znamenalo, že aj úver je nenávratný a podobne. Pružné úverovanie technického rozvoja v podnikoch treba však zabezpečovať najmä v prípadoch zvýšenej potreby zdrojov nad plánovanú rezervu nákladov.

Záverčná časť je bohatá na vlastné návrhy a námety na zlepšenie súčasnej

praxe. Predovšetkým intenzitu vedecko-technického rozvoja treba podporovať združovaním všetkých disponibilných finančných prostriedkov spoločností. Autor opätovne poukazuje na možnosti lepšieho využívania úveru v technickom rozvoji. Otázka využitia úveru sa v celej práci vôbec veľmi hlboko skúma, a to najmä v spojitosti s efektívnosťou vynakladaných prostriedkov. S takýmto záverom možno plne súhlasiť. Funkcia úveru sa, pravda, v jednotlivých etapách rozvoja ekonomiky menila. V nových podmienkach riadenia sa zvýrazňuje hmotná zainteresovanosť a zodpovednosť podnikov za efektívnosť vynakladania prostriedkov. Investície si budú podniky obstarávať v podstate z vlastných zdrojov a z úveru.

Záverom treba s uznaním povedať, že knižná práca, ktorú autor pripravoval v zrode prvých úvah o nových zásadách plánovitého riadenia hospodárstva, takmer úplne vystihuje myšlienkový proces prijatých zásad novej sústavy. Veľmi cenný je prístup autora pri rozpracúvaní jednotlivých problémov. Predovšetkým ide o problémy veľmi aktuálne aj v súčasnej ekonomike. Problémy sa však neposudzujú izolovane a samoučelne, ale v dialektickej väzbe na potrebu zefektívnenia celého reprodukčného procesu v hospodárstve. Z tohto potom pramenia aj autorove návrhy a námety na zlepšenie súčasnej praxe najmä účinnnejším využívaním financií a osobitne úveru vo vedeckotechnickom rozvoji. Je nesporným faktom, že viaceré myšlienky sa postupne realizujú v novej sústave riadenia. Ďalšie môžu námetove poslúžiť v procese dopracovania nových zásad. Vzhľadom na aktuálnosť tematiky prácu R. Rohlíčka iste so záujmom privíta široký okruh pracovníkov ekonomických a ďalších pracovníkov, pedagógov, ktorí sa zaoberajú problematikou vedeckotechnického rozvoja.

Michal Kováč

Miroslav Jirges, **Trh spotrebných tovarov v novej sústave riadenia, VPL, Bratislava 1966, strán 149**

V súčasnom období sa najmä v hospodárskej praxi venuje zaslúžená pozornosť problematike trhu spotrebných tovarov.

V teoretickej oblasti však chýbali monografické štúdie, ktoré by rozpracúvali aktuálnu odvetvovú problematiku a načrt-

li možnosti, ktoré nová sústava riadenia prináša pre rozvoj trhu.

Spracovanie takejto matérie bolo o to naliehavejšie, lebo sa nezmenšuje kritika na nedostatky v zásobovaní trhu práve spotrebnými tovarmi. Do rámca úspešného úsilia o riešenie konkrétnych praktických problémov na základe dôslednej teoretickej analýzy treba zaradiť nový príspevok doc. Ing. Miroslava Jirgesa, CSc.

Autor v práci rozoberá základné pojmy, prechádza k vzťahom kúpyschopného dopytu a trhu a napokon podáva analýzu procesu poznania a formovania trhu. Vecne kritizuje doterajšie vzťahy výrobných a obchodných organizácií pri vytváraní súladu na trhu medzi ponukou a dopytom. Poukazuje na príčiny doterajšej „kampaňovitosti“ a načrtáva formy i metódy, ktorými možno cielavedome a s potrebným predstihom riešiť vzťahy ponuky a dopytu koncepcne, v rámci zdrojov, možností a vývoja výroby a rešpektovať vývoj potrieb obyvateľstva.

Ako fundamentálny podklad pre spresnenie vzťahov výroby a obchodu v odberteľsko-dodávateľských záväzkoch vyzdvihuje M. Jirges hlbšie poznanie a pružné prenášanie poznatkov o spotrebiteľskom dopyte. Analyzuje skutočnosť, že ťažisko zisťovania spotrebiteľského dopytu v súčasnej praxi je v obchodných organizáciách a konkrétne v ich najnižších zlož-

kách — v predajniach. Autorove informácie sú však subjektívne, a nie sú vždy porovnateľné. Úspešné výsledky v tomto smere očakáva M. Jirges od novej metódy výskumu spotrebiteľského dopytu v obchode i vo výrobe.

Autor vidí možnosť odstrániť doterajší rozpor medzi kúpnyim fondom a trhovým fondom v komplexnom riešení problematiky dodávok spotrebného tovaru pre vnútorný obchod. Tieto problémy sa vynárajú predovšetkým pri priemyslovom tovare.

Ako osobitný komplex vážnych problémov analyzuje autor doterajšiu úroveň akosti spotrebných tovarov, ovplyvňujúcu predajnosť tovarov, ako aj doterajšiu úroveň a systém starostlivosti o akosť tovarov.

Podnetné sú aj autorove námety v súvislosti so skúmaním predstihu ponuky pred dopytom v aplikácii na plánovaciu prax, ako aj v súvislosti so skúmaním faktorov dynamiky trhu.

Publikácia prináša aktuálny materiál pre teoretických pracovníkov v oblasti odvetvových ekonomík, ale aj pre pracovníkov národohospodárskej praxe. Je aj hodnotným príspevkom k štúdiu ekonomiky obchodu, lebo rozpracováva problematiku, ktorá účelne prehľbuje základné učebné texty pre vysoké školy.

Ladislav Rendoš

Virginia L. Galbraith, **World Trade in Transition** (Svetový obchod v prehode), Public Affairs Press Washington, D. C. 1965, strán 104

Americká autorka V. Galbraithová obhajuje vo svojom *Svetovom obchode v prehode* neoklasickú koncepciu slobody medzinárodného obchodu na dvoch frontoch: 1. proti zástancom tzv. „regionálneho“ riešenia problémov svetového hospodárstva, založeného na vytváraní spoločných trhov typu EHS, a 2. proti prívržencom tzv. „nového nacionalizmu“, ktorí požadujú také štátne zásahy do medzinárodného obchodu, ktoré umožnia využívať obchod ako nástroj ekonomického rastu hospodársky málo vyvinutých krajín.

Autorka argumentuje predovšetkým známou teóriou komparatívnych nákladov,

podľa ktorej voľná výmena bez prekážok a diskriminácie vedie k najefektívnejšej medzinárodnej delbe práce, k najracionálnejšiemu využitiu celosvetových zdrojov, k maximálnemu celosvetovému „outputu“, a teda aj k maximálnemu materiálnemu blahobytu v celosvetovom meradle.

Pomocou štatistického materiálu sa V. L. Galbraithová snaží dokázať, že doterajšie skúsenosti a výsledky Európskeho hospodárskeho spoločenstva neopodstatňujú tvrdenie, že „regionálne“ riešenie vedie ku zlepšeniu medzinárodnej delby práce, a najmä že sama existencia EHS je hlavnou, alebo dokonca azda jedinou prí-

činou rozšírenia obchodu a rastu národného dôchodku krajín EHS. Podľa Galbraithovej nie je pravda, že EHS vyvolalo v svojich šiestich členských krajinách prosperitu, ale naopak, prosperita v nich umožnila vznik EHS a jeho fungovanie.

„Novému nacionalizmu“, ktorý sa, ako je známe, do značnej miery presadil na konferencii OSN o obchode a rozvoji v roku 1964 v Ženeve, neupiera Galbraithová určitú legitímnosť. Uznáva najmä to, že hospodársky málo vyvinuté krajiny potrebujú na svoj rozvoj istú mieru protekcionizmu. Do určitej miery je ochotná rešpektovať aj požiadavku — taktiež sa presadila na ženevskej konferencii — aby priemyselne vyspelé krajiny poskytovali rozvojom krajinám niektoré výhody a preferencie bez reciprocity. No toto riešenie autorka prijíma len ako nutné zlo, s ktorým sa treba zmieriť, pretože nie je dnes prakticky iné východisko. Podľa Galbraithovej však možno s ním len dočasne súhlasiť, pretože preferenčný obchod nemôže byť natrvalo riešením problémov rastu. Autorkine sympatie patria slobode obchodu bez diskriminácie a preferencií, tak ako je stelesnená v zásadách GATT-u v ich terajšej podobe.

Slovníkové diela nakladateľstva Elsevier Publishing Company

Nakladateľství Elsevier Publishing Company v Amsterdamu vydáva najrůznější vědeckou a vědeckotechnickou literaturu a několikajazyčné odborné slovníky. Uvedlo do prodeje též tato slovníková díla:

1. Clifford Vanghan — *Glossary of Economic Terms* (Čtyřjazyčný terminologický ekonomický slovník) — English/American, French, German, Russian — 1965, stran 180.

Slovník obsahuje 1825 dobře volených anglických a amerických termínů s francouzskými, německými, a ruskými ekvivalenty, se zaměřením na ekonomiku všeobecnou, speciální, průmyslovou a ekonomiku práce, vedle četných hesel z odborné analýzy. Autoři slovníku získali materiál excerpací současné původní odborné literatury, evropské i americké, při čemž bylo dbáno, aby glosář co nejlépe vyhovoval požadavkům praxe.

2. Stefan Horn — *Glossary of Financial Terms* (Čtyřjazyčný finanční slovník) —

Tri hlavné kapitoly knihy podávajú v zhustenej forme veľmi jasný a prehľadný výklad najzávažnejších problémov súčasného svetového obchodu: Ako sa prejavujú v činnosti GATT-u (kapitola II), vo vnútorných i vonkajších vzťahoch integračných ekonomických zoskupení — osobitne európskych, t. j. EHS a EZVO (kapitola III) — a vo vzťahoch medzi vyspelými krajinami a rozvojovými krajinami. Nájdeme tu stručný, ale výstižný a jasný rozbor problematiky i mechanizmu fungovania GATT-u, európskych integračných zoskupení (najmä EHS), problematiky medzinárodných dohôd o cenách surovín atď.

Hoci sa autorka zapodieva teoretickou analýzou problémov svetového obchodu, treba jej vyčítať, že nevenuje nijakú pozornosť obchodu medzi krajinami s rôznym hospodársko-spoločenským zriadením. Táto problematika v súčasnosti tvorí svojho druhu špecifikum vo svetovom obchode, je súhrnom závažných problémov reálneho ekonomického života, ktorý sa v praxi rieši, a nijaká seriózna teoretická práca by ju nemohla ignorovať.

Rastislav Lacko

English/American, French, Spanish, German, 1965, stran 271.

Slovník, získaný excerpací evropské a americké odborné literatury, má 2278 anglických hesel, včetně amerikanismů, s vhodnými francouzskými, španělskými a německými ekvivalenty, z oboru finančních věd, se zvláštním zřetelom na mezinárodní peněžní styk (měny, půjčky apod.).

3. J. Ricci — *Banking Diktionary* (Šestijazyčný bankovní slovník) English/American, French, Spanish, Italian, Dutch, German, 1965, stran 250.

Obsahuje 2041 anglických bankovních termínů, včetně amerikanismů, s francouzskými, španělskými, italskými, holandskými a německými ekvivalenty. Slovník

níky, jsou edičně dobře vybaveny. Svým pečlivým zpracováním, dobrou voľbou odborných názvů, jazykovou správností, jsou

to dľa vskutku hodnotná, a možno je doporučiť i našim odborným pracovníkům.

Emil Kudrna

O rozdieloch v ekonomickej úrovni JRD

Daniel Šed'o, **Problémy rozvoja JRD v horských a podhorských oblastiach**, VPL, Bratislava 1966, strán 146

Podstatné rozdiely v ekonomickej úrovni jednotlivých poľnohospodárskych družstiev, ich príčiny a následky tvoria teoreticky aj prakticky veľmi zložitý komplex problémov. Prechod na ekonomický spôsob riadenia znovu zdôrazňuje aktuálnosť ich rozpracúvania. Preto vítame publikáciu D. Šed'ou, ktorý analyzuje rozvoj JRD v horských a podhorských oblastiach na Slovensku. Z hľadiska celej problematiky je to síce čiastková, no veľmi významná otázka.

Prácu rozdelil do štyroch kapitol.

Prvá kapitola obsahuje charakteristiku horských a podhorských oblastí na Slovensku. Sú tu uvedené ich pôdne a klimatické podmienky, podiel pri zabezpečovaní poľnohospodárskej produkcie, sociálno-ekonomický rozvoj ako aj stav a ďalšie perspektívy socializácie.

Autor tu veľmi správne nastoľuje, že horská, príp. podhorská oblasť v našom štáte nie je nijaký kompaktný celok s rovnakými prírodnými a ekonomickými podmienkami poľnohospodárskej výroby. Naopak, aj v rámci týchto oblastí jestvuje značná rozdielnosť podmienok. Z tohto vyplýva „nutnosť precízne diferencovaného postupu pri voľbe, ovládnutí a využití všetkých foriem direktívneho a ekonomickeho riadenia poľnohospodárskej výroby na všetkých stupňoch“ (str. 40).

Ekonomicke postavenie poľnohospodárskych podnikov horských a podhorských oblastí na Slovensku ukazuje, že v rámci doterajšieho riadenia sa uvedené požiadavky nepodarilo dostatočne uplatniť. Javí sa preto ako oprávnený autorov záver, že „značná časť nedostatkov rozvoja poľnohospodárskej výroby v horských a podhorských oblastiach na Slovensku vyplýva z doterajších metód riadenia poľno-

hospodárskej výroby ako celku“ (str. 41).

Náplňou *druhej kapitoly* je analýza využívania vecných a osobných činiteľov výroby v družstvách skúmaných výrobných oblastí na Slovensku.

Zaoberajúc sa diferencovanými výsledkami práce jednotlivých JRD, autor uvádza, že na účinnosť vynakladania práce v poľnohospodárstve pôsobia prírodné podmienky, ďalej všeobecné činitele rastu produktivity práce (úroveň a využívanie vedy, techniky a technológie, organizácia práce, vybavenosť pracovníkmi, ich odborná a politická úroveň a pod.) a konečne intenzita ich využívania v danom družstve. Prítom hovorí, že všeobecné činitele rastu produktivity práce „sú dostupné všetkým výrobcam bez ohľadu na to, na akej pôde hospodária“ (str. 42).

Domnievam sa, že takáto všeobecná formulácia zastiera súvislosť ekonomických podmienok výroby so systémom riadenia, včítane využívania tovarovo-peňažných vzťahov. Do akej miery sú všeobecné činitele rastu produktivity práce dostupné jednotlivým výrobcam, závisí predovšetkým od toho, ako ich môžu nadobudnúť (či voľne v rámci odberateľsko-dodávateľských vzťahov, alebo ako prídel stanovený administratívnym rozhodnutím nadriadeného orgánu). Ich dostupnosť závisí aj od možnosti určitého podniku akumulovať. Táto možnosť je v rozhodujúcej miere zasa určená opatreniami štátu (cenová tvorba, intenzita využívania nástrojov zmierňujúcich vplyvy prírodných podmienok na účinnosť práce).

Preto nielen určité prírodné, ale aj ekonomicke podmienky hospodárenia nie sú „dostupné všetkým výrobcam“, ale z hľadiska poľnohospodárskeho podniku sú v podstate objektívne dane.

Ďalej v tejto kapitole rozoberá autor objem a štruktúru výrobných fondov ako aj počet a zloženie pracovných síl, ktorými JRD horskej a podhorskej oblasti na Slovensku disponujú. Skúma aj intenzitu využívania týchto prvkov výrobného procesu.

Dochádza k záverom vcelku známym. Na zvýšenie ekonomickej úrovne družstiev v horskej a podhorskej oblasti je dôležité nielen ich intenzívnejšie vybavovanie výrobnými fondmi, ale najmä zabezpečenie takej štruktúry týchto fondov, ktorá bude vyhovovať prírodným podmienkam. Je to teda aj otázka výroby (resp. dovozu) vhodných mechanizmov atď.

O pracovných silách vyslovuje autor záver, že deformácia ich reprodukcie v horských a podhorských oblastiach Slovenska je vzhľadom na ekonomickú úroveň JRD a z nej rezultujúcu úroveň odmeňovania práce hlbšia než celkový priemer družstevného sektora poľnohospodárstva.

Tretia kapitola je venovaná rozboru doteraz používaných nástrojov ekonomického spojenia štátu a JRD a ich vplyvu na ekonomiku JRD. Hovorí sa tu o vplyve administratívno-prikazovacej metódy riadenia na rozvoj JRD horskej a podhorskej oblasti, o realizačných cenách a sústave odvodov a prídelov.

Autor oprávnenne zdôrazňuje, že základom sústavy hodnotových vzťahov medzi družstvami a štátom sú ceny, za ktoré JRD realizujú svoju produkciu. Zhodnotenie ich vzťahu k spoločenskej hodnote poľnohospodárskej produkcie dáva možnosť posudzovať vhodnosť a účinnosť ostatných hodnotových nástrojov — nenávratného a návratného prísunu prostriedkov z centralizovaného čistého dôchodku štátu do JRD ako aj odvodov z realizovaného dôchodku družstiev do centralizovaného čistého dôchodku štátu.

O hodnotovom základe nákupných cien poľnohospodárskych výrobkov jestvujú — ako je známe — tri skupiny názorov:

1. Aj za socializmu je ich hodnota určená množstvom spoločensky nutnej práce vynakladanej v relatívne najhorších podmienkach, v ktorých spoločnosť výrobu daného výrobku ešte potrebuje.

2. Ich hodnota je určená množstvom spoločensky nutnej práce vynakladanej v priemerných výrobných podmienkach.

3. Za socializmu sa nevytvára jednotná trhovú hodnota poľnohospodárskych produktov. Zmenené podmienky umožňujú, aby sa spoločenský charakter hodnoty realizoval priamo.

Autor sa prikláňa k druhej skupine názorov, ktorá je zatiaľ medzi našimi ekonómami zastúpená sporadicky. Aj keď s takým teoretickým výkladom nesúhlasím, nechcem o ňom na tomto mieste rozvíjať polemiku, ktorá by nutne presahovala rámec recenzie. Autor mal však z hľadiska svojej teoretickej koncepcie hodnotiť celú skúmanú sústavu hodnotových vzťahov medzi družstvami a štátom.

Napríklad na str. 104—108 ukazuje, že nákupné ceny mlieka, hovädzieho mäsa, zemiakov a ovsu nekryjú v horskej a podhorskej oblasti Slovenska ani vlastné náklady. Z toho robí tento záver: „Sústava nákupných cien poľnohospodárskych produktov, zavedená roku 1960, je odtrhnutá od reprodukčného procesu poľnohospodárskej výroby v JRD v horských a podhorských oblastiach na Slovensku“ (str. 108).

Cena je peňažnou formou hodnoty. Ak je pri určení hodnoty poľnohospodárskych výrobkov rozhodujúce množstvo spoločensky nutnej práce vynakladanej v priemerných výrobných podmienkach, v ktorých sa dorába podstatné množstvo určitého produktu, potom nemožno cene vyčítať, že nekryje vlastné náklady v podmienkach horších, než sú priemerné. Niet totiž medzi nimi bezprostrednej väzby.

Štvrtá kapitola zhrnuje námety na riešenie niektorých ekonomických problémov rozvoja poľnohospodárskej výroby v horských a podhorských oblastiach na Slovensku. Uvedené návrhy v podstate neprekračujú opatrenia, ktoré sú už zapracované do materiálu o aplikácii ekonomickej sústavy riadenia v oblasti poľnohospodárstva.

Publikácia ako celok neprináša nejaké podstatne nové pohľady alebo závery. Jej kladom však je, že čiastkové postrehy a analýzy o postavení JRD horských a podhorských oblastí, ktoré sa v minulosti neraz objavovali v časopisoch, kompletizuje a podáva dosť ucelený obraz problematiky. Prínosom je aj sústredenie pomerne zaujímavého číselného materiálu, dokumentujúceho jednotlivé závery autora.

Za určitý nedostatok publikácie pokla-

dám skutočnosť, že sústredenie faktov o ekonomickom zaostávaní JRD horskej a podhorskej oblasti na Slovensku považuje autor za dostačujúci argument na zásluhú do procesov rozdeľovania v prospech týchto družstiev. Nezdávam sa, že ekonomický realizmus, nadobúdajúci prevahu v súvislosti so zavádzaním ekonomického spôsobu riadenia vyžaduje hlbšiu argumentáciu.

Dnes sa oprávnené prívukuje zásada, aby sa vkladali prostriedky tam, kde prinesú najväčší spoločenský efekt. V oblasti poľnohospodárstva vyhlasujú niektorí ekonómi túto zásadu ako nutnosť. Treba vkladať prostriedky predovšetkým tam, kde prinesú najväčšie zvýšenie poľnohospodárskej produkcie. Nie je spravidla ťažké dokázať, že dodatočné vklady prostriedkov do poľnohospodárskych podnikov v lepších prírodných podmienkach a do podnikov konsolidovaných prinášajú vyšší prírastok produkcie než v horských a podhorských oblastiach, príp. v podnikoch ekonomicky zaostávajúcich. To potom uvádza do pochybnosti požiadavku dodatočnými vkladmi prostriedkov (príp. zmenou procesov rozdeľovania) zvyšovať ekonomickú úroveň družstiev horskej a podhorskej oblasti a družstiev zaostávajúcich. Oprávnenosť takej požiadavky musí byť jasne zdôvodnená ekonomickou výhodnosťou pre spo-

ločnosť, a to nielen slovami, ale aj číslami. Treba konštatovať, že autor neurobil také zdôvodnenie.

Aj ja som presvedčený, podobne ako autor, že vklady prostriedkov do zvyšovania ekonomickej úrovne družstiev horskej a podhorskej oblasti a družstiev zaostávajúcich sú pre spoločnosť ekonomicky efektívne. Dôkaz tohto tvrdenia by mal podľa môjho názoru vychádzať z presnejšieho vymedzenia toho, čo je ekonomický efekt takých vkladov. Nazdávam sa, že to nemôže byť len prírastok produkcie, príp. dôchodku v určitých poľnohospodárskych podnikoch. Ekonomický efekt treba hodnotiť komplexnejšie — z hľadiska prínosu pre rozvoj určitého územného celku, treba brať do úvahy straty, ktoré by pri neposkytnutí prostriedkov vznikli zníženou intenzitou obrábania pôdy, jej devastáciou, aké dodatočné vklady by boli spojené s vyvolanou migráciou obyvateľstva a pod.

Záverom by som chcel povedať, že prácu D. Šeďu považujem za zaujímavú a užitočnú. Užitočnú najmä preto, že otvára problematiku, ktorá u nás dosiaľ nebola v takej komplexnosti knižne spracovaná. Matéria, do ktorej autor načiera, je však natoľko rozsiahla a zložitá, že v knižke rozsahom pomerne malej nemal ani možnosť ísť vo všetkých otázkach do želateľnej hĺbky.

Karol Vlachynský

Zprávy

O aktuálnych problémoch EHS

Dr. Gerd Beinhart, pracovník odboru pre všeobecnú hospodársku politiku Komisie EHS, od 21. do 25. októbra 1966 bol hosťom Slovenskej ekonomickej spoločnosti. Došlo tak po prvý raz k bezprostrednej výmene názorov našich ekonómov s pracovníkom Komisie EHS.

V rámci Slovenskej ekonomickej spoločnosti mal dr. Beinhart dve prednášky: v Bratislave a v Nitre. Okrem toho prednášal poslucháčom vyšších ročníkov Vysokej školy ekonomickej v Bratislave. Jeho prednášky boli zamerané na tri veľké problémové oblasti: 1. na zahraničný obchod EHS v rámci svetového obchodu, 2. na postavenie EHS vo svete a 3. na orgány EHS. Zmienime sa o prvých dvoch bodoch.

Konkrétnu problematiku zahraničného obchodu EHS dr. Beinhart názorne priblížil pomocou štatistických údajov. Uviedol, že EHS participuje na celkovom dovoze a vývoze 19 %, takže je najväčším exportérom a importérom sveta. Dr. Beinhart chcel predovšetkým pomocou štatistického materiálu dokázať, že integrácia členských štátov nepoškodila hospodárske záujmy tretích krajín. Dovoz EHS z tretích krajín vzrástol za posledných osem rokov o 77 %. Ide o najvyšší vzrast dovozu vo svete.

V teoretickej časti, zameranej na regionálnu integráciu, pokúsil sa dr. Beinhart o konfrontáciu niektorých názorov. Rozdelil ich do dvoch skupín: na názory protiintegračné a prointegračné.

Do prvej skupiny zaradil všetky názory, ktoré odmietajú integráciu vyspelých kapitalistických krajín z ideologických alebo politických príčin. Tak názory neoliberalov, ktorí odmietajú zoskupenie EHS, lebo v ňom vidia realizáciu dirigisticko-intervencionistických metód, ktoré škodia roz-

voju slobodného svetového obchodu, ako aj názory marxistov, ktorí vidia v EHS ďalšie zosilnenie moci monopolov, ba aj názory niektorých teoretikov z rozvojových krajín, ktorí považujú EHS za „klub bohatých“, ktorý bráni menej rozvinutým krajinám stať sa rovnocenným partnerom.

Do prointegračného smeru dr. Beinhart zaradil názory ekonómov, ktorí pozitívne hodnotia vplyv regionálnej integrácie na hospodárstvo. V súvislosti s diskriminačným efektom spomenul Erdmannovu-Roggeho metódu, ktorá predpokladá, že zavedením dynamických faktorov možno eliminovať negatívny vplyv regionálnej integrácie, ktorý postihuje tretie krajiny.

Ďalej sa zaoberal ekonometrickými modelmi, pomocou ktorých sa pokúšajú niektorí ekonómi vypočítať integračný efekt. Upozornil na nové Verdoornove výskumy, ktorý na konferencii v Bruggach roku 1964 dal návrh na nový spôsob výpočtu integračného efektu. Verdoorn predpokladal, že celkový objem zahraničného obchodu určitej krajiny tvorí východiskovú veľičinu pre bilaterálny obchod. Potom zistil hypotetické hodnoty bilaterálneho obchodu za predpokladu, že nedošlo k vytvoreniu EHS. Integračný efekt vypočítal ako rozdiel medzi skutočne dosiahnutým objemom bilaterálneho obchodu za existencie EHS a hypotetickým výpočtom.

Waelbroeck v prednáške na tej istej konferencii išiel ešte ďalej. Vyšiel z relácie medzi vývinom hrubého národného produktu a zahraničného obchodu (ktorú vytvoril Tinbergen a Fini Pöyhönen a Pulliainen) a z geografickej vzdialenosti medzi obchodujúcimi krajinami. Na základe týchto veličín, vychádzajúc zo skutočného stavu v roku 1958, Waelbroeck vypočítal hypotetický rozvoj obchodu za predpokla-

du, že nedošlo k vytvoreniu EHS. Keď porovnal hypotetický výpočet so skutočnými výsledkami, ktoré sa dosiahli v rámci EHS v období rokov 1958—1962, zistil, že došlo k prírastku „blahobytu“ vo výške 1,1 mld. dolárov.

Nedávno tieto dve metódy skombinoval Duquesne de la Vinelle. Od Verdoorna prevzal veličinu smerodajnú na rozvoj obchodu a vypočítal jej vplyv na tvorbu hrubého národného produktu. V októbri 1966 uverejnil ďalšie výsledky svojho výskumu. Podľa týchto výpočtov vytvorenie EHS vyvolalo netto obchod tvoriaci efekt vo výške 2,5—5 mld. dolárov.

Spomedzi oponentov ekonometrických výpočtov integračného efektu uviedol Lamfalussyho, ktorý pripisuje rýchly hospodársky rast členských štátov EHS priaznivému zhluku faktorov, nezávislých od integračného procesu, predovšetkým však cyklickému vlneniu. Dr. Beinhardt nesúhlasil s kritikou Lamfalussyho. Podľa neho je pravde najbližšie Berg,¹ ktorý vychádza z empirických poznatkov a pomocou analógie porovnáva makroveličiny a mikroveličiny členských štátov EHS ako aj treťích krajín za obdobie pred vznikom EHS a po založení tohto spoločenstva. Ako korekciu používa, sociálne, psychologické, geografické a iné javy.

Pre dr. Beinhardta, zástancu empirického a analogického prístupu, najpozoruhodnejším javom západoeurópskej integrácie je, že dokázala podstatne zvýšiť výmenu tovarov medzi členskými krajinami EHS bez toho, aby od roku 1958 poklesol objem výmeny tovarov medzi EHS a ostatnými krajinami. (Zahraničný obchod EHS s ostatným svetom rástol rýchlejšie ako zahraničný obchod USA alebo ESVO). V hospodárskych úspechoch EHS dr. Beinhardt vidí splnenie intencíí GATT-u, podľa ktorých preferenčné oblasti majú byť medzistupňom na ceste k voľnému svetovému obchodu.

V rámci druhého okruhu problémov zaoberal sa dr. Beinhardt predovšetkým postavením EHS z hľadiska medzinárodného

práva. Upozornil na rozdielnu právomoc EHS v jednotlivých úsekoch zahraničnej obchodnej politiky. Kým právomoc EHS bola jednoznačne a presne vymedzená na úseku spoločných colných taríf, ostatné otázky zahraničnej obchodnej politiky boli vymedzené oveľa všeobecnejšie. Najmenšiu právomoc majú orgány EHS v oblasti peňažnej politiky. Tento stav vyplýva zo skutočnosti, že EHS je hospodárskou, ale nie peňažnou úniou.

O čulej medzinárodnej aktivite EHS svedčí, že 74 štátov má pri Spoločenstve svoje stále misie a EHS má svojich stálych zástupcov pri Organizácii na európsku spoluprácu a rozvoj (OECD) a pri GATT-e. Okrem toho orgány EHS sú partnermi pri uzatváraní asociačných a obchodných dohôd s tretími krajinami. EHS bolo však najaktívnejšie pri vytváraní spoločnej colnej tarify. Súčasný stav je taký, že členské štáty EHS majú na 60 percent spoločnú colnú tarifu, pričom úplná (100 %) spoločná colná tarifa má sa realizovať do 30. júna 1968, t. j. o jeden a pol roka skôr, ako sa pôvodne predpokladalo. O spoločnej colnej tarife boli už medzinárodné rokovania, a to jednak v rámci GATT-u, Dillonovho a Kennedyho kola.

Pri agrárnom sektore zásadne spoločné smernice jednotne upravujú trhové podmienky pre 85 % poľnohospodárskych výrobkov. Hlavným cieľom týchto smerníc je, aby sa importované agrárne produkty realizovali v rámci EHS za takých cenových podmienok, ktoré by umožnili poľnohospodárskym výrobcom v rámci EHS rentabilnú výrobu. Pri vývoze poľnohospodárskych výrobkov z EHS ide zas o to, aby exportéri mali možnosť ponúkať svoje výrobky za svetové ceny aj vtedy, keď výrobné ceny v Spoločenstve sú vyššie ako svetové ceny. V tejto súvislosti dr. Beinhardt spomenul opatrenie z roku 1963, ktoré splnomocňuje príslušné orgány EHS zakázať dovoz poľnohospodárskych výrobkov zo socialistických štátov, ak výška dovozu prekročí o 20 % import dosiahnutý v predchádzajúcom roku a ak týmto zvýšeným dovozom by mohli vzniknúť vážne poruchy na vnútornom trhu EHS. Dodal, že orgány EHS nateraz nepoužili toto splnomocnenie.

Dohody, ktoré uzatvárajú orgány EHS

¹ Berg, *Messung wirtschaftlicher Erfolge der EWG als Zollunion*, Hamburger Wirtschaftsdienst,

s tretími krajinami, možno začleniť zhruba do troch kategórií. Prvý typ dohôd predpokladá vstup do EHS. Podľa článku 237 rímskych dohôd o vstup do EHS môže požiadať každý európsky štát. O vstup sa doteraz uchádzala Veľká Británia, Nórsko a Dánsko. Dosiaľ však nebola realizovaná dohoda tohto druhu. Asociačné dohody predstavujú druhý typ dohôd. Možno ich rozdeliť do dvoch skupín. Na kooperačné asociácie, ktoré upravujú styk s krajinami mimoeurópskeho kontinentu, a na „vstupné asociačné dohody“, ktoré sa uzatvárajú s menej vyvinutými európskymi krajinami (Turecko, Grécko) a ktoré sú prípravným štádiom na vstup do EHS. Tretí typ dohôd predstavujú bežné obchodné zmluvy a dohody, predmetom ktorých sú predovšetkým najvyššie colné výhody. Takéto dohody sa nateraz uzatvorili s Iránom, Izraelom a Libanonom.

Hoci socialistické štáty de jure neuznávajú EHS ako medzinárodnú organizáciu, a preto ani nemajú misie pri Spoločenstve v Bruseli, došlo už k viacerým rokovaniam medzi EHS a zástupcami socialistických krajín. Rokovalo sa napr. v Hospodárskom výbore pre Európu, na konferencii o svetovom obchode, v rámci GATT-u,

v rámci Organizácie na hospodársku spoluprácu a rozvoj (Juhoslávia). Okrem toho Poľsko a Juhoslávia viedli technické rozhovory aj priamo v sídle EHS.

Po každej prednáške dr. Beinhardta sa rozvinula živá diskusia o mnohých problémoch súvisiacich s EHS. Najzaujímavejšie boli problémy, ktoré sa týkali ďalšieho vývinu vzťahov medzi EHS a socialistickými krajinami, unifikácie obchodnej politiky EHS oproti socialistickým krajinám, kontaktov Poľska, Juhoslávia, očakávaného vývinu vzťahov EHS k Rakúsku. Treba kladne hodnotiť, že dr. Beinhardt odpovedal na otázky s rovnakou otvorenosťou, s akou mu boli nastolené.

Problematikou EHS sa u nás v poslednom čase zaoberajú celé skupiny ekonómov. O ich intenzívnej práci svedčí okrem iného aj množstvo publikovaných článkov v odbornej tlači. Naše znalosti o EHS pomáha ďalej rozširovať aj odborná prekladová literatúra, ktorej vďačíme aj za hodnotnú prácu *Teórie ekonomické integrácie od Belu Belassu*. Jednako bolo veľmi osožné pre našich ekonómov počuť názory na EHS z úst pracovníka tohto orgánu.

Ján Erben

Zpráva z obhajoby doktorskej dizertačnej práce na Ekonomickom ústave SAV v Bratislave

Na Ekonomickom ústave Slovenskej akadémie vied sa 23. septembra 1966 konala obhajoba doktorskej dizertačnej práce doc. Ing. J. Ferianca, CSc., riaditeľa Výskumného ústavu oblastného plánovania.

Ján Ferianc predložil komisii na obhajobu doktorskej dizertačnej práce, ktorej predseda vedúci vedecký pracovník a riaditeľ EÚ SAV Pavol Turčan, CSc., knihu *Vlastné náklady a ceny*, ktorá bola publikovaná v Slovenskom vydavateľstve technickej literatúry v Bratislave v roku 1963, ako aj ďalšie svoje práce s problematikou cien. Bola to najmä stroštránková časť z učebnice *Politická ekonómia socializmu*, kde dizertant zhrnul a širšie rozpracoval teoretickú argumentáciu výrobné ceny,

referát *Problémy ceny v zdokonalenej sústave riadenia*, prednesený na konferencii v Táloch, a články uverejnené v Pravde a v Práci o cenových otázkach v novej sústave riadenia.

Oponenti doktorskej dizertačnej práce boli: prof. Vladimír Kadlec, DrSc., rektor Vysokej školy ekonomickej v Prahe, prof. Jozef Rosa, rektor Vysokej školy ekonomickej v Bratislave, prof. Pavol Hrubý z Vysokej školy ekonomickej v Prahe a Vladimír Janza, podpredseda Štátnej komisie pre financie, ceny a mzdy v Prahe.

Základná dizertačná práca *Vlastné náklady a ceny* je u nás prvým a možno povedať zdareným pokusom vysvetliť problémy merania nákladov spoločenskej práce

a tvorbu cien v širšom kontexte s podmienkami národného hospodárstva. Teoretickým východiskom knihy je marxistická teória výrobnéj ceny a jej uplatnenie v socialistickej systéme národného hospodárstva. Autor stojí na stanovisku, že len vytváranie cien na podklade princípu, kde m je úmerné výrobným fondom, nielenže umožňuje prostredníctvom ceny presnejšie merať náklady, nájsť vhodné meradlo pre vynakladanie spoločenskej práce, a tak vytvárať predpoklady na lepšie využívanie hodnotových kategórií, ale umožňuje aj pôsobiť na podniky a v konečnom dôsledku na celú sústavu národného hospodárstva v smere optimalizácie výrobných nákladov a racionálneho využívania výrobných zdrojov.

Vychádzajúc z týchto teoretických princípov ako aj z cieľov, ktoré autor dedukuje práve z kritického hodnotenia merníka nákladov a materiálnej zainteresovanosti založenej na nepresnej informácii o hospodárskych javoch založených na nesprávnej tvorbe cien, volí autor logickú štruktúru práce. Kniha má tri časti:

Prvá časť, reprezentujúca teoretický vstup, rozoberá základné súvislosti spojené s využívaním ceny vo vzťahu k hodnote, k vlastným nákladom, k produktivite práce, k podmienkam rozdeľovania a k iným mikroekonomickým a makroekonomickým problémom.

V druhej časti pristupuje autor k otázke tvorby a analýzy nákladov. Proces tvorby nákladov, ich zisťovanie ako aj optimalizáciu rozoberá v troch základných polohách: podnik, odvetvie a národné hospodárstvo. Poukazuje na protirečivosť základných funkcií vlastných nákladov: vlastné náklady ako miera vynakladanej práce a ako zdroj úhrady, ktoré pri určitom modeli riadenia a hmotnej zainteresovanosti môžu mať nepriaznivý vplyv na vývoj nákladov. Preto okrem skúmania základných funkčných vzťahov, tvoriacich základ pre odhalenie rezerv a sledovanie vývoja nákladov, zdôrazňuje potrebu nepriamych ekonomických foriem zainteresovanosti na znižovaní nákladov. Pri riešení otázok nákladov anticípkuje mieru nákladov, cenu, ktorá bola určená na podklade modelu výrobnéj ceny.

Tretia, najrozsiahlejšia časť je venovaná otázkam vlastnej tvorby a plánovania cien, resp. ich hladín. Rozborom nedostatkov typu ceny založenej na vlastných nákladoch plus minimálna rentabilita a logickou interpretáciou ceny tvorenej na podklade princípu socialistickej výrobnéj ceny dochádza k hlavnému záveru, že ak má byť cena nástrojom spoločenskej optimalizácie a vytvárať najvhodnejšie podmienky v hmotnej zainteresovanosti, môže tieto svoje funkcie splniť iba vtedy, ak najadekvátnejšie odráža množstvo spoločenskej práce. Spoločenské optimum, pri ktorom dochádza k maximálnemu uspokojovaniu potrieb pri minime nákladov, je dosiahnuteľné len za podmienky, ak sú realizačné ceny proporcionálne výrobným cenám, teda vtedy, ak ceny netreba z hocakého dôvodu odchyľovať od stanovenej princípu.

V tých dizertačnej práce Ján Ferienc poukázal na prudký rozvoj ekonomického myslenia v období po napísaní práce *Vlastné náklady a ceny*. Teória výrobnéj ceny sa nielenže nepoprela, ale sa ďalej rozpracovala. I v podmienkach novej sústavy riadenia sa využívajú niektoré racionálne princípy tohto typu ceny.

Ján Ferienc vyslovil názor, že cenová tvorba v zdokonalenej sústave riadenia, ktorá zavádza tzv. dvojkanálový typ ceny, je len určitým kompromisom v daných obmedzujúcich podmienkach. Nazdáva sa, že i keď je určitým pokrokom, sotva bude môcť účinnejšie pomáhať pri realizácii cieľov sústavy.

Ako osobitné problémy spojené s vytváraním cenových hladín vidí otázky, ktoré súvisia s ekonomickou interpretáciou takých pojmov, ako sú „duálne hodnoty“, „tieňové ceny“, resp. tzv. „objektívne zdôvodnené ocenenia“ a „ceny optimálneho plánu“. Za synonymá možno považovať len duálne hodnoty a tieňové ceny. Odmietajú duálne hodnoty ako ceny. Aby mali reálny ekonomický význam, je potrebné, aby sa počítali vzhľadom na určitú cenovú sústavu. Ináč môžu mať rôznu ekonomickú interpretáciu, ako renta, úrok, koeficient normatívnej efektívnosti atď.

Zmysel optimálnych cien vidí Ján Ferienc v tom, že sa viažu na plán ako na

budúci model trhu. Preto, aj keď ich základom sú tieňové ceny, model ich určenia musí počítať navyše s podmienkami trhu. Ide o tieto podmienky trhu: monopolný trh, oligopolný trh, multipolný trh; ako aj o podmienky na trhu: vzťah ponuky a dopytu, pružnosť dopytu atď.

Optimálne a rovnovážne ceny treba odlišovať. Ceny rovnováhy sa vzťahujú na konkrétnu sústavu realizačných cien pôsobiacich na trhu. Môže sa stať, že v záujme dosiahnutia národohospodárskeho optima v perspektíve, a teda aj optimálnej ceny, vykazuje sústava rovnovážnych cien protikladné odchýlky vzhľadom na optimálne ceny. Optimálne ceny súvisia teda s cieľom, sú parametrom, ku ktorému smeruje vývoj, rovnovážne sú reálne jestvujúcou sústavou pôsobiacich cien.

Po prednesení téz mali slovo oponenti. Oponentské posudky aj diskusia sa koncentrovala najmä na tri základné okruhy problémov.

1. *Predpoklady podmieňujúce využívanie cien v socialistickom systéme riadenia národného hospodárstva*

V diskusii o tejto otázke vystúpil prof. Oliva. Podľa neho využívanie ceny závisí od trhového mechanizmu. Profesor Hrubý uplatnenie ceny, resp. určitého typu ceny vidí v historických podmienkach. Teória výrobné ceny sa opiera o voľnú konkurenciu, ktorá sa však odstránila monopolizáciou. V socializme je úplný monopol bez akejkoľvek významnej konkurencie. Profesor M. Kadlec podmienku na vytvorenie reálnych cien vidí v sile trhového mechanizmu. Profesor Rosa spája použitie cenového modelu s konkrétnou situáciou v národnom hospodárstve. Dôvodí, že dnešná situácia v národnom hospodárstve sotva umožní lepšie využiť trhový mechanizmus a ťažko sa bude môcť uplatniť princíp výrobnej ceny. Ing. Husár spája otázky uplatnenia spoločenského optima s celkovým modelom socialistickej spoločnosti, ktorý by umožnil posúdiť príspevok každého podniku pri tvorbe národného dôchodku.

2. *Problémy týkajúce sa konštrukcie modelu*

Profesor Rosa za kľúčovú otázku modelu považuje vyriešenie vzťahu výrobných fon-

dov k mzdovým fondom. Za diskutabilnú považuje domnienku dizertanta, že v štruktúre rentability je rozhodujúci vplyv hmotných fondov, a nie pracovnej sily. Nazdáva sa, že to nie je v súlade s názormi klasikov, lebo rozhodujúci podiel na produkcii čistého dôchodku má pracovná sila. Podľa mienky prof. Hrubého je princíp výrobnej ceny v socialistických podmienkach nedostatočnej konkurencie nevhodný a nevedie k optimu. Treba vo vzorci čistého dôchodku jednotlivé fondy odlišiť a konštruovať ho tak, aby prinútil podniky usporiť živú a zhmotnenú prácu a rýchle obnovovať výrobné fondy. Docent Kočtúch, DrSc., poukazuje na možnosť, že i tzv. jednokanáľové modely cien sa dajú interpretovať ako dvojkanáľové, resp. viackanáľové modely. Podľa prof. Sojku pri tvorbe cien možno uplatňovať aj analógie, napr. vytvárať ceny vo vzťahu k svetovým cenám. Docent Laščiak žiada, aby modelovanie javov bolo logické, aby boli aj určité axiomy; napríklad model trhového mechanizmu. Pomocou neho by sa dala sledovať ekonomická racionalita.

3. *Metodologické a iné otázky uplatnenia cenového modelu*

Za jednu z dôležitých otázok pri uplatnení výrobnej ceny považuje prof. Rosa problém dvoch cenových hladín. Problém sa ani v novej sústave nevyriešil. Teoreticky je správna požiadavka jednotného prístupu. Alebo treba používať jednotné sadzby, alebo diferencované sadzby. Hoci dosiahnuté efekty ťažko sa môžu merať aj za predpokladu, že sa uplatní výrobná cena. Komplikovaná je i otázka výpočtu základne fondov pri výpočte čistého dôchodku vzhľadom na fondy. Problém, ako vyjadriť fondy, nastoľuje aj prof. Hrubý. Celkom iný význam pre produktivitu práce majú rôzne druhy výrobných fondov. Podobne je to, pokiaľ ide o pracovníkov. Prof. Hrubý nastoľuje problém obratovej dane a domnieva sa, že rýchlosť obratu okrem iného určuje aj charakter úžitkovej hodnoty. Profesor V. Kadlec, DrSc., žiada kriticky zhodnotiť model veľkoobchodnej ceny. Zaviedol sa od januára 1967. Podľa s. Janzu je veľmi problematické tvrdiť, že pre socializmus je zákonitosťou znižovať ceny. Nazdáva sa, že skúmanie rozdeľova-

cích procesov a ich úlohy v socialistickej ekonomike pomôže vyriešiť problém. Podľa V. Janzu vývoj ekonomiky je spojený s plánovaním cien.

Ján Ferienc vyjadril svoje stanovisko k posudkom oponentov a k pripomienkam, resp. k problémom nastoleným v diskusii.

K problému jednokanálového, dvojkanálového alebo viackanálového cenového modelu povedal Ján Ferienc, že počítanie s druhým kanálom v cenách nevyvolá väčšie zhospodárnenie živej práce. Je pritom dosť možné, že kompromis dvojkárovej ceny, prijatý v novej sústave riadenia, bude sa presadzovať ako hodnotový typ ceny. Tým, že sa úzkoprofilovosť pracovnej sily nepremietla do ceny práce, ale do ceny produktov, vytvára sa cenou priestor na uplatňovanie pracovnej sily ako výrobného faktora, teda akoby nebola úzkoprofilovým faktorom.

Dôvody na výpočet odvodov zo zostatkovej hodnoty základných fondov vidí Ján Ferienc v uplatňovaní relatívne rovnakých ekonomických podmienok pri odvodoch a ďalej v skutočnosti, že nadobúdacie hodnoty jestvujúcich základných fondov sú vyjadrené v troch rozdielnych cenových úrovniach.

Nazdáva sa, že si výrobná cena zachováva svoju silu aj v podmienkach monopolného štádia a tvorí základňu cien. Dá sa to dokázať tým, že pri investovaní kapitálu sa všeobecne počíta s normou zisku cca od 13,5 % do 15 %, a teda jestvuje tendencia priemernej ziskovej normy.

Prekonať tendencie k monopolnej cene, pokiaľ ide o socialistické hospodárstvo, je možné v podstate dvoma cestami: konkurenciou pomocou zahraničného obchodu a zásahom štátu.

Ján Ferienc má takú mienku, že sa rentabilita má počítať i z tej časti výrobného fondu, ktorú predstavuje viazaný mzdový fond. Tak to chápe aj vo svojej dizertačnej práci.

Cenová reforma k 1. 1. 1967 má len relatívne obmedzené ciele. Jej úlohou je vytvoriť priestor na zavedenie odvodov, odstrániť dotácie a riešiť niektoré čiastkové

otázky. Otvoreným zostáva problém dvojitej hladiny. Problém však nie je taký, že by ho bolo možné odkladať na príliš dlhý čas. Ani štruktúra a relácie maloobchodných cien nevyhovujú podmienkam racionality.

Zaviesť v konštrukcii výrobné ceny diferenciáciu výrobných fondov je mimoriadne zložitou vecou. Vzniká otázka, kde sa vlastne končí diferenciácia. Veď len stroje by sa mohli triediť na podklade niekoľkých hladísk, napr. stroje pracovné, energetické, hnacie atď. Stačí, ak sa diferencuje tým, že jestvuje cena a odlišná doba reprodukcie.

Pokiaľ ide o vzťah trhu a typu ceny, zdôrazňuje Ján Ferienc, že sa zameriava vo svojej dizertačnej práci na vysvetlenie základne, na ktorej spočíva sústava trhových cien. Trhové ceny považuje za samostatný problém. Ide mu o typ ceny, štruktúru ceny a cenové hladiny odvetví. Samotný plán si predstavuje ako model trhu, kde sú možné odchýlky cien, avšak vynára sa problém miery.

Pri počte kanálov má Ján Ferienc na mysli určenie základnej štruktúry ceny, teda to, podľa akého princípu sa určuje čistý dôchodok, a nie jeho formy, na ktoré sa rozpadá v procese realizácie. V opačnom prípade by sa dalo hovoriť vždy o viackanálovom type ceny.

V analógoch spočíva možnosť riešenia metodologických otázok. Nemalo by ísť o nahradenie ceny analógom, ale pomocou analógie vysvetliť pohyb a pôsobenie cien.

Predseda júci s. Pavol Turčan, CSC., konštatoval, že v diskusii sa overila závažnosť aj vedecká originalnosť predloženej dizertačnej práce a správnosť a odôvodnenosť poznatkov, ktoré obsahuje.

V tajnom hlasovaní z 12 odovzdaných hlasov členov komisie 11 bolo za udelenie hodnosti doktora ekonomických vied. Výsledok hlasovania sa oznámil Vedeckému kolégiu pre ekonómiu, štát a právo SAV, ktoré pred rozhodnutím Predsedníctva SAV prerokovalo návrh na udelenie vedeckej hodnosti doktora ekonomických vied Jánovi Feriencovi.

Karol France

Zpráva zo zasadnutia redakčnej rady

Na svojom zasadnutí dňa 4. novembra 1966 redakčná rada vzala na vedomie, že funkciu vedúceho redaktora preberá Ing. Ernest Freistadt, CSc., vedecký pracovník Ekonomického ústavu SAV.

Redakčná rada vyslovila úprimnú vďaku a uznanie Ing. Ivanovi Okálimu, CSc., vedeckému pracovníkovi Ekonomického ústavu SAV, za jeho svedomitú a úspešnú dvojročnú prácu a konštatovala, že za toto obdobie sa na stránkach nášho časopisu vo zvýšenej miere odrážal prudký vývin marxistickej ekonomickej teórie v posledných rokoch.

Oprava

V recenzii V. Strážaya *Problémy výroby, akumulácie a spotreby* v Ekonomickom časopise (1966), č. 10, na str. 498 má byť správne uvedené:

...autor uvádza ako meradlo „...vzťah investícií $\{K\}$ k národnému dôchodku $\{N\}$

za akékoľvek obdobie, k tempu prírastku národného dôchodku $\{t_n\}$ za toto obdobie:

$$\frac{K_1 + K_2 + K_3 \dots + K_n}{N_1 + N_2 + N_3 \dots + N_n} : t_n^n \dots$$

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Петер Мирослав, Федеральное государство и внутренние источники накопления для постоянный капитал в США	97
Немец Зденек, Исследование развития словацкой железнорудной промышленности в 1918—1938 годах	118

Консультации

Кочишчак Микулаш, Некоторые теоретические проблемы социализма в немарксистской экономической литературе	133
---	-----

Обзор

Гусар Ярослав, Управление и планирование в Югославии	145
Шармир Эдуард, О направлении промышленного исследования и развития в развитых капиталистических странах	160
Седлак Микулаш, Management, его развитие и направление	168

Рецензии

Положение чехословацкой экономики в международном разделении труда — М. Шикла	183
Роль сельского хозяйства при обеспечении населения продуктами питания в ближайшие десятилетия — В. Баух	184
Рогличек Р., Финансы и научно-технический прогресс — М. Ковач	187
Иргес М., Рынок потребительских товаров в новой системе управления — Л. Рендош	188
Galbraith V. L., World Trade in Transition (Мировая торговля в перерождении) — Р. Лацко	189
Словниковые произведения издательства — Е. Кудрна	190
О различиях в экономическом уровне ЕСХК — К. Влахинский	191

Сообщения

О актуальных проблемах СЭВ (Я. Эрбен)	194
Сообщение о защите докторской диссертации в Экономическом институте САН в Братиславе (К. Ф.)	197

CONTENTS

Articles

Petr Miroslav, The Federal State and the Internal Sources of Accumulation for Fixed Capital in USA	97
Němec Zdeněk, Research on Slovak Iron Ore Mining During 1918—1938	118

Consultation

Kočiščák Mikuláš, Some Theoretical Problems of Socialism in Non-Marxistic Economic Literature	133
---	-----

Outlines

Husár Jaroslav, Management and Planning in Yugoslavia	145
Šarmír Eduard, Orientation of Industrial Research and Development in Advanced Capitalist Countries	160
Sedlák Mikuláš, Management, Development and Orientation	168

Book Reviews

Position of Czechoslovak Economy in the International Division of Labour in Czechoslovakia — M. Šikula	183
The Task of Agriculture in the Nutrition of the Inhabitants in the next few Decades — V. Bauch	184
Rohlíček R., Finance and the Scientific-Technical Progress — M. Kováč	187
Jirges M., The Consumption Goods Market under the New System of Management — L. Rendoš	188
Galbraith Virginia L., The World Trade in Transition — R. Lacko	189
Dictionary Works of the Elsevier Publishing Company — E. Kudrna	190
On the Differences in the Economic Level of Agricultural Cooperatives — K. Vla-chynský	191

Reports

Contemporary Problems of the EEC (J. Erben)	194
Report on the Defence of a Doctor's Dissertation Theses at the Institute of Economics Scences SAV, Bratislava (K. France)	197

Autori článkov tohto čísla: Miroslav Petr, Ing., CSc., docent a vedúci Katedry politickej ekonómie, Vysoké učení technické v Brně — Zdeněk Němec, CSc., vedecký pracovník, Východoslovenské múzeum v Košiciach — Mikuláš Kočiščák, Ing., pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave — Jaroslav Husár, Ing., odborný asistent Katedry kybernetiky Vysoké školy ekonomickej v Bratislave — Eduard Šarmír, Ing., pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave — Mikuláš Sedláčik, Ing., CSc., profesor na Katedre organizácie a riadenia priemyselného podniku Vysoké školy ekonomickej v Bratislave

---

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČSAV — Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XV, 1967, číslo 2. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Vedúci redaktor Ernest Freistadt, tajomníčka redakčnej rady Katarína Rybanská. — Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Bratislava. — Výmer PIO č. 9263/50-III/2. — Rozširuje poštová novinová služba. — Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Celoročné predplatné Kčs 45,—, jednotlivé číslo Kčs 4,50. — © by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 — K-09*71050